ANADOLU 1913

BÉLA HORVÁTH

TARİH VAKFI YURT YAYINLARI

TARİH VAKFI

Zindankapı, Değirmen Sokak, No:15, 34134 Eminönü/İstanbul
Tel: (0212) 522 02 02 - Faks: (0212) 513 54 00
www.tarihvakfi.org.tr - yayin@tarihvakfi.org.tr

Özgün Adı
Törökország Szivében, Anatóliában 2300 kilométer
(*Türkiye'nin Kalbinde, Anadolu'da 2300 Kilometre*)
"Pfeifer Ferdinand (Zeidler Testvérek) Nemzeti Könyvkereskedése"
Budapeşte, 1929.

© Tarih Vakfı Yurt Yayınları

Kapak Resmi
İzmir-Bergama Ayasofya Köprüsü
Charles Texier, *Description de l'Asie Mineure*, Paris 1849 c. 2.

Yayına Hazırlayan
Ayşen Anadol

Kitap Tasarımı
Haluk Tunçay

Baskı
G.M. Matbaacılık ve Ticaret A.Ş.
(0212) 629 00 24

Birinci Basım: Eylül 1996
İkinci Basım: Kasım 1997
Üçüncü basım: Eylül 2007, Şubat 2008,
Haziran 2008, Aralık 2010

ISBN 978-975-333-057-2

ANADOLU 1913

BÉLA HORVÁTH

ÇEVİREN
TARIK DEMİRKAN

TARİH VAKFI YURT YAYINLARI

Macaristan'ın Pécel kentinde doğan müteveffa Dr. Béla Horváth, siyasal bilimler ve ekonomi eğitimi gördü. Yerel yönetimlerde değişik görevlerde bulundu. Değişik edebi yazılarının yanı sıra bilimsel kitaplar, makaleler ve gözlemler de yayımladı. Eserleri arasında en ünlüleri; Türkiye'nin Kalbinde, Atatürk'ün Biyografisi *ve* Macaristan'da Protestanlık'*tır. Almanca, Fransızca ve Türkçe bilen Béla Horváth dernek faaliyetlerinde de son derece aktifti.*

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ 1

I. HAZIRLIKLAR 3

II. HAYDARPAŞA'DAN KONYA'YA... 5
Bitinya'nın antik kenti. Justinianus, Diocletianus, Büyük Konstantin döneminin kalıntıları, Anibal'ın mezarı. Olympus. Haçlı seferleri. Modern Eskişehir. Rumlar, gelenek ve kültür, bir düğün töreni. "Yanan topraklar"da yolculuk. Kütahya, Lajos Kossuth'un anısı. Avrupai geleneklerin ve giysilerin yaygınlaşması.

III. KONYA'DA... 11
Konya'nın tarihi, İsa'nın havarilerinin faaliyetleri. Kentin altın devrinden eserler. Muhacirler. Valiyi ziyaret. İmparatorluğun devlet idaresi. Reformlar. Devlet memurları, jandarma. Türk tiyatrosu. Türk müziği. Sanatçılar. Bağımsızlık bayramı. İmparatorluğun karmaşık etnik yapısına meşrutiyetin etkisi. Asya'da pazar yeri. Eğitim sisteminin reformu. Kadın hakları. Birkaç meslek erbabı: Berber, antikacı, ayakkabıcı. Türk mutfağı. Ağaçsız yörelerde insanlar ne yakar? Atçılık. Kervanlar yola çıkıyor. Binbaşıyı ziyaret. Noterde. Kontrat imzalamanın zorlukları. Yolculuk başlıyor.

IV. KONYA'DAN YAĞLIBAYAT'A 30
Anadolu'da şehirlerin dağılımı. Türk toplumunun yapısı. Bozkırlarda hayat. Kervansaraylar. Türk köyü. Bozkırda ilk gecemiz. İklim ve tarım koşulları. Serap olgusu. Kum fırtınaları ve hortum. Koyunculuk, Ankara keçisi. Deve: Çölün gemisi. Şehirlerde nüfus azalıyor. Konukseverlik. Çıplak ayakla ziyafetteyiz. Köy insanının karakteri. İnsanlar neden böylesine dindar? Çıplak dağlara seyahat. Susuzluk.

V. YAĞLIBAYAT'TAN KARAPINAR'A 47
Muhacir Tatarlar: Gelenekleri, kıyafetleri, yetenekleri. Rusya'da ve Osmanlı'da Tatarların durumu. Tatarların yerleştirilmesi. Toprak mülkiyeti biçimleri. Bilinmeyen mermer bir şehir kalıntısı. Biberli tavuk yemeği ve kedi. Ava gidiyoruz: Sonuç hiç! Av hayvanı ve orman tükenirken. Yörükler. Yörükler nereden geldi, gelenek ve görenekleri. Tütün üretimi. Deve kervanları. Eşek kervana başlık ediyor.

VI. KARAPINAR'DAN AKSARAY'A 56
Hayalet şehir. Ağıl yapılan mabet. Türk toplumunda erkek-kadın ilişkileri: Evlilik, nikâh, boşanma. Höyükler. Kırsal kesimin boşalması. İnsansız köy. Kapadokya'da; tarihini yitiren halk. Aksaray tarihi. Üzümcülük. Meyvecilik. Hanlar. Evler nasıl düzenleniyor. Ramazan ayının alışkanlıkları. Adalet mekanizması: Mahkemeler, hapishaneler. Abdullah bin Celal'e ne oldu? Sulama sistemi. Şehrin efsaneleri.

VII. AKSARAY'DAN NİĞDE'YE 68
Türkler zamanı nasıl hesaplıyor? Mağaralar bölgesi. İyi kalpli halk. Türkler ve yurtseverlik. Hasan Dağı'nı aşıyoruz. Bulutların üstünden manzara. Halkların binlerce yıl süren yoksulluğa karşı savaşı.

VIII. NİĞDE'DE 76
Sağlık sistemi: Doktorlar ve eczaneler. Janos Hunyadi suyu. Rum ve Ermeniler; toplumdaki önemleri, yaşamları, ahlaki değerleri, ekonomik faaliyetleri. Rumların ve Ermenilerin evleri. Anadolu'nun en büyük sermayedarı olan Rum Kilisesi. Farklı Hıristiyan kiliselerinin birbirleriyle ve İslamla olan ilişkisi. Türk hamamında. Vali yardımcısının hayatı. Üst sınıflar arasındaki ilişkiler. Zengin bir ailenin hayatı nasıldır? Türk halıları. Halı dokumacılığı.

IX. NİĞDE'DEN NEVŞEHİR'E 85
Toprak altının inanılmaz zenginliği. Antik çağın Hıristiyanlığından izler. Kayalara oyulan kiliseler. Jandarma örgütü. Çerkezler ve Türkmenler: Gelenekleri, kıyafetleri, lisanları. Antik Hıristiyan dehliz kiliselerde. Kilise bolluğu. Binbir kilise kasabası. Ürgüp'teki 600 kilise.

X. NEVŞEHİR'DE 93
Sıtma boy veriyor. Rum yaşlılar evi. Para sistemi. Devletin mali durumu; vergiler, gümrükler, devlet mülkiyeti. Türk insanı: Karakteri, dış görünüşü, hayatı, dürüstlüğü, insan sevgisi. Müslümanların alışkanlıkları Hıristiyanlara da geçiyor.

XI. NEVŞEHİR'DEN KIRŞEHİR'E 99
Tarım alanları. Kızılırmak. Hacı Bektaş'taki muhteşem türbe. Hacı Bektaş Veli'nin Osmanlı devletinin kuruluşundaki ve din hayatındaki rolü. İslam tarikatları. Şiiler ve Sünniler. Yeniçerilerin son günleri. Dervişlerin hayatı. Bir mezar. Hacı Bektaş efsanesi. Kutsal çorbanın gücü.

XII. KIRŞEHİR'DE 106
Doğu insanı rahatı sever. Kırşehir'in tarihi. Ters çevrilen ambalaj sandığı üzerinde yenen yemek.

XIII. KIRŞEHİR'DEN ANKARA'YA 108
Savaşın vurduğu darbe. Handa dünya politikası tartışılıyor. Galatların topraklarında. Tarihin dersleri. Eşkıyalara karşı hazırız. Kızılırmak. Bizans aslan heykeli. (Eşkıya reisi) ulusal kahraman Osman Efendi. Ünlü eşkıyalar.

XIV. ANKARA'DA 117
Ankara'nın tarihi. Gelecek parlak. Doğu ve Batı arasındaki kesişme noktası olan Ankara'nın önemi. Pazar. Açık hava borsası. Memlekete dönüyoruz.

DİZİN 120

SUNUŞ

Yüzyılımızın başları... Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ve Osmanlı İmparatorluğu, bir dönemin son tanıkları olarak yaşam mücadelesi vermeye çalışıyor. Orta ve Doğu Avrupa halklarının, Balkan ve Ortadoğu halklarının ulusal kimlik ve bağımsızlık mücadeleleri, bu iki eski rakibi birbirine yaklaştırıyor.

Bu rüzgârlar en fazla Budapeşte ve İstanbul'u etkiliyor. Tarih, dil ve kültür yakınlığının iki halkın da geleneklerinde fazlasıyla yeri olduğu bir ortamda, Türk aydınları, sanayinin hızla geliştiği ve modernizasyonun dengeli ilerlediği Budapeşte'ye gözlerini dikiyorlar: İstanbul'da kurulan Tahsil-i Sanayi Cemiyeti Budapeşte'deki meslek okullarına, teknik liselere ve üniversitelere öğrenci gönderiyor. Macaristan'da aydınların ağırlıkta olduğu bir Türk kolonisi oluşuyor. Bu sırada Budapeşte'de Turan Cemiyeti kuruluyor. Macar kültüründe de Turan ülküsü var ve bu, Macarların ve Türki halkların (Asya bozkır halklarının) birliği anlamına geliyor.

Bu kültürel ve siyasi ortamda Macaristan'da Türkolojiye olan ilgi artıyor. Türkoloji, Türklüğün kökenlerine yönelik arkeoloji ve etnoloji araştırmalarında Macarlar ilk sırayı alıyorlar.

İşte, söz konusu yolculuk bu tarihi koşullar içinde gerçekleşiyor. Bir araştırmacı olan Dr. Béla Horváth (Türkçeye ve Türk kültürüne mükemmel vâkıf olduğunu kitaptan da anlıyoruz) 1913 yılında Budapeşte'deki Turan Cemiyeti'nden ve İstanbul'daki Tahsil-i Sanayi Cemiyeti'nden aldığı referanslarla Anadolu'da bir seyahate çıkıyor. İstanbul ve Ankara üzerinden Nevşehir, Niğde, Konya ve Karaman'a kadar süren 2300 kilometrelik bu seyahatin amacı kültürel, etnolojik ve sosyolojik gözlemler. Dr. Béla Horváth, ekibiyle birlikte, at sırtında kat ettiği bu uzun yolculuk sırasında son derece ilginç sosyolojik gözlemler yapıyor. Anadolu'daki

halklar mozaiğinin birbirine nasıl bağlandığı, çok değişik dinlerden ve kültürlerden etkilenerek ortaya çıkan yeni kültürün nasıl olup da bütünü etkileyebildiği üzerine yorumlar yapıyor. Yazar eserinde bol bol da Türkçe kelime kullanıyor (parantez içinde Macarcalarını da vererek). Biz kitabın orijinal atmosferini hissettirebilmek için, yazarın Türkçe olarak yer verdiği kelimeleri siyah harflerle geçtik.

Kitabı son derece ilginç kılan bir diğer etmen de zamanlamadır: 1913 yılında, yani Balkan savaşlarının ateşinde gerçekleşen yolculuk, aynı zamanda Birinci Dünya Savaşı'nın arifesine denk düşüyor. Okuyucu Türkiye'yi ve Türk insanını çok seven, ama gözlemlerini Batılı bir insanın gözlüğüyle yapan Dr. Béla Horváth'ın rehberliğinde yüzyıl başlarında Anadolu'yu dolaşıyor, il ve ilçelerde devlet adamlarının, aydınların, subayların görüşlerini dinliyor, onların geleceğin Türkiye'siyle ilgili (yani bugünlere dair) düşlerine kulak veriyor. Sıradan insanlarla sohbetlerinden çıkardığı sonuçları öğreniyor.

1913 yılında gerçekleşen Anadolu seyahatinin üzerinden 83 yıl geçmiş. Kitabı okuyup bu ülkeyi ve bu ülkenin insanlarını tanıyan biri olarak biraz düşündüğünüzde, aradan geçen neredeyse yüz yıla, ve onca savaşa, reforma ve yeniliğe rağmen, değişikliklerin yüzeysel olduğunu görüyorsunuz: İnsan faktörü değişmiyor; daha doğrusu son derece yavaş değişiyor. Binlerce yılda, üst üste damlatılan kum taneleriyle oluşan kültür ve etnik kimlik şatosunu hiçbir radikal değişiklik, hiçbir köklü düzenleme bugünden yarına değiştiremiyor.

Değişim, dönüşüm ve yenilenme tartışmalarının gündemden inmediği bugünlerde kitabın kimlik tartışmalarına yeni bir soluk getireceğini düşünüyorum.

Dr. Tarık Demirkan

GİRİŞ

Güneşin parıltısında şakıyan Doğu; antik zamanların gizemiyle iç içe yaşayan görkemli topraklar! Sıradan, ama dürüst ve çalışkan Türk insanı! Sizleri bir kez tanıyan kişinin hafızasında bir daha silinmeyecek anılar bırakıyorsunuz. Narin minareleriniz, sessizce secdeye varıp tanrıya yakaran insanlarınız, yok olan muhteşem taş anıtlarınızla esrarlı dünyanız sizi görenlerin düşlerinde hep yaşıyor.

Sakin ve kurşuni gökyüzü. Sen, Batı dünyasının sabırsızca bir şeylerin peşinde hep koşuşturan, sinirli insanlarının hep ulaşmak istediği, ama hiçbir zaman çözemeyeceği bir sır olarak kalacaksın.

Haydi o zaman! Bölük pörçük anıların, bin yıllar öncesinin kültürlerinin bugünkü modern sahnesine gitme vakti geldi!

*

Turan Cemiyeti tarafından desteklenen coğrafi ve etnografik gözlemleri amaçlayan seyahatimiz, büyük dünya savaşının hemen arifesinde, 1913 yılı yaz ve sonbahar aylarında gerçekleşti. O zamandan bu yana, dünya savaşının son derece şanssız bir şekilde sonuçlanmasının ardından Anadolu'da olup bitenler ve Türklerin hayranlıkla izlenen bağımsızlık savaşı, bu halkı bütün dünyada haklı olarak ilgi odağı haline getirdi. İşte ağırlıklı olarak dünya savaşı öncesi yazılan eserimizin şimdi yayımlanmasına imkân veren gelişmeler bunlardır. Türklerin olağanüstü bir hamleyle dünya tarih sahnesine muhteşem geri dönüşü, bizim acılar içinde kıvranan mazlum ulusumuzun kararan gökyüzünde parlayan bir umut yıldızı gibidir.

Ama bu kitaba önem kazandıran bir başka husus da, Macar halkının kendi dilinde okuyabileceği, bu akraba halkı tanıtan, onun hayat tarzını, erdem ve eksikliklerini bütünsellik içinde aktaran bir kitabın şimdiye kadar yayımlanmamış olmasıdır. Kitap bu eksikliği de doldurmak istiyor.

Amacım her zaman objektif olmaktır. Okuyucu eğer kitabın satırları arasında Doğu gezginlerinin fantazi dünyalarının ürünlerini bulmak istiyorsa, hiç yorulmasın! Biz gerçek hayatın izlerinde kalmaya özen gösterdik. Eğer bu küçük seyahatnamemle amacıma ulaşırsam, bu sevgili kardeş halk, yani Türk halkı doğrultusunda ilgi uyandırabilirsem, emeklerim boşa gitmemiş demektir.

Béla Horváth

BİRİNCİ BÖLÜM

HAZIRLIKLAR

Budapeşte Üniversitesi'nde o yıllarda asistan olan Dr. Rezsö Milleker'le birlikte 20 Temmuz 1913'te Haydarpaşa'dan, İstanbul'un Asya yakasındaki bu banliyösünden trene biniyoruz. Almanlar tarafından işletilen demiryollarının Anadolu treninin kadife koltukları bakımlı ve rahat. Kompartımanda bizden başka bir de yolculuğumuz sırasında bize yardım edecek olan Papadopulos Kirill bulunuyor. Kirill Konya'da otel işleten bir Rum'un oğlu. Türkçe ve Rumcanın yanı sıra, yıllarca Macaristan'da yaşadığından Macarcayı da çok mükemmel konuşuyor. Gezimizde bize tercümanlık da edecek.

Başkentte de izlerini derin bir şekilde hissettiren Balkan Savaşı o yıl daha devam ediyordu. Ama hükümette bulunan Jön Türkler (İttihat ve Terakki) partisi, bir halklar volkanı gibi kaynayan, dillerin, etnik ayrılıkların, dinlerin ve çıkarların kamplara ayırdığı ülkeyi demir pençesinin altında, birlik içinde tutmayı başarıyordu.

İstanbul'daki hazırlıklarımız sırasında iki ilginç insan bizi ziyaret etti. Bunlardan biri Hasan Arif Bey, diğeri de Hacı Nizameddin Hoca idi.

Bu "bey" ve "hoca" sıfatları ne anlama mı geliyor?

Bey bir zamanlar askeri bir rütbe idi. Bugün ise artık genelleşen bu sıfat, kişinin iyi bir aileden geldiğini veya yüksek bir toplumsal düzeye sahip olduğunu ifade ediyor. Hoca ise bir tür din adamı ve öğretmen gibi. Yani bir yandan din adamı gibi pratikte din işlerini görüyor, ama diğer yandan da ilkokullarda eğitim veriyor. Yüksek eğitim görmüş hocalar da olmakla birlikte, hocaların çoğunluğunun eğitim ve kültür düzeyi düşük. Çünkü ilahiyatın dışında pek bir şey öğrenmiyorlar.

Oldukça yaygın ve toplumda önemli bir prestije sahip olan bu toplumsal kesim modernizasyonun ciddi bir freni rolündeydi.

İstanbul'da o sıralarda yeni bir cemiyet kurulmuştu. Tahsil-i Sanayi Cemiyeti adını taşıyan bu kuruluşun amacı çalışkan ve yetenekli gençleri

seçip, onların Macaristan'da sanayi liselerinde, meslek okullarında ve fabrikalarda eğitim görmesini sağlamaktı. İşte, Hasan Arif Bey'in bizi ziyaret etmesinin nedeni bu konuyla ilgiliydi. Bu amacın gerçekleştirilmesi için bizden Macaristan'la ilgili bilgiler, adresler ve isimler istedi. Bu arada bu işleri merkezi olarak yürüten Budapeşte'deki Turan Cemiyeti ile ilişki kurmak istediğini de belirtti. İstediği adresleri verdik.

Budapeşte'deki dostumuz İmam Abdullatif'in referans verdiği Nizameddin Hoca ise yanında ilahiyat öğrencisi bir gençle birlikte bir akşam bizi ziyaret etti. Bize, seyahatimiz sırasında karşılaşabileceğimiz Kürt aşiretlerinin reislerine gösterilmek üzere mektuplar verdi. Bu yaşlı beyefendinin karşısında genç öğrencinin gösterdiği saygı son derece büyüktü: Çok az konuştu, konuşurken saygılı bir sesle söyleyeceklerini dile getirdi, bir şey ikram edildiğinde önce hocasının alması gerektiğini ifade etti. Türk aile hayatında yaşlılara ve anne babaya özel bir saygı gösterilir. Bu saygı ve tevazu bizim ülkemizde ne yazık ki çok ender görülüyor.

Yaşlı hoca son derece sevimli ve hoşgörülü bir adamdı, ama Avrupa kültürüne çok yabancıydı. Latin harflerini tanımıyor, Avrupa'daki saat sistemini bilmiyordu. Hayatında fotoğraf makinası görmemişti, ama Kuran ayetlerini ezbere biliyordu.

Doğunun büyük bey ve ağaları için tavsiye mektupları aldık: İnce Ova'da Hacı Ahmet'e, Dondurma'da Hacı Yusuf'a ve daha birçok kişiye mektup yazdı bizim için.

Türkiye'de böylesi bir seyahat için neredeyse zorunlu olan mektuplardan sonra, uyku tulumundan kinine kadar bütün gerekli eşyayı hazırlayıp sandık ve bavullarımızı özenle yerleştirdik. Bir peri masalı kadar güzel Boğaz'dan karşıya geçeceğiz. Haydarpaşa tren istasyonu yola çıkacağımız yer olacak.

Kıtalar arasında kıvrılarak ilerleyen denizler geçidi olan Boğaz (Bosporus) tarihin en eski dönemlerinden beri ne kadar önemli bir bölge olmuştur. Mitolojide, öküz haline getirilen İo yüzerek Avrupa kıyılarından Asya topraklarına buradan geçti. Bosporus adı da buradan geliyor. Yunancadan çevirdiğinizde, Bosporus, "öküz geçidi" anlamına gelir. Justinianus döneminden kalma su kemerlerinin hâlâ ayakta durduğu Boğaz kıyılarında bir zamanlar İason, Argonot gemileriyle savaşmıştı. Öfkeli Harpilerin üsleriydi buralar. Daryus binlerce yıl önce gemileriyle köprüyü burada kurdu.

Karşı kıyıya geçtiğimizde -nihayet- Asya'da olacağız.

İKİNCİ BÖLÜM

HAYDARPAŞA'DAN KONYA'YA

19-20 Temmuz 1913

Anadolu demiryolu İstanbul'un Asya yakasında dış semtlerindeki konakların ve parkların arasından ilerleyerek, düzenli sebze meyve bahçelerinin kuytuluklarından, küçük tepelerin egemen olduğu bir kıyı şeridine ulaşıyor. Çevrede defneler, zeytinlikler ve incir ağaçları gözümüze çarpıyor. Bir zamanlar büyük Bizans imparatorlarının mermer saraylarının, sütunlu kiliselerinin bulunduğu bölgede bugün artık bacalarından oluk oluk duman püskürten fabrikalarla karşılaşıyoruz. Geçmişin dünya tarihine yön veren ünlü Bizans topraklarıdır buralar. Ünlü mimari yapılar bugün artık çürümenin ve dağılmanın sessiz kaderini yaşamaktalar. Bir zamanlar Konstantin, Diocletianus, Belizar [Belisarios] ve Sultan Mehmed dünya siyasetini buradan idare ediyorlardı. Roma ordusunu dize getiren yaşlı Anibal bu bölgedeki Libussa'da (Gebze'den 7 kilometre uzakta) kendini zehirlemişti.

Giderek seyrekleşen istasyonlar birbirini izliyor: Önce Pendik'i, sonra padişahın halı tezgâhlarının bulunduğu Hereke'yi ve ardından da diğer istasyonları geride bırakıyoruz. İzmit Körfezi'nin karşı yakasındaki sıradağlar (Samanlı ve Uzunçayır dağları) giderek yakınlaşıyor. Sonunda Norveç fiyortlarına benzeyerek incelen ve kıvrılan körfezin sonunda karşınıza Asya Olympos'unun karlı zirvesi çıkıyor.

Bu noktada deniz kıyısından uzaklaşan katar Sakarya Ovası'ndan geçerek, Sapanca Gölü'nün kıyısındaki bereketli topraklardan, Bilecik'teki 700-800 metre yükseklikteki dağ yamaçlarında görülen bakımlı bağların ve dut ormanlarının arasından ilerliyor. Bu dut ormanlarının yapraklarıyla beslenen milyonlarca ipek böceği bu çalışkan halka büyük gelir sağlıyor.

Tren istasyonlarında dizi dizi asker katarlarıyla karşılaşıyoruz: Sırtlarında yeni asker üniformalarıyla binlerce yanık yüzlü Anadolu çocuğu Avrupa'daki kutsal kent Edirne'yi Balkan ittifakının askerlerine karşı

korumak için gönderilmeyi bekliyorlar. Köprüler askeri birlikler tarafından korunuyor. Şehirlerin etrafında asker kamplarının beyaz çadırları göze çarpıyor. Türk ulusu, sembolü olan yarım ayın gerilemesini engellemek için bütün gücüyle direniyor, bunu çok net görebiliyoruz.

Bilecik'i geride bırakıyoruz. Tren yolu dağlık bir bölgede son derece güzel vadilerden ve bir dizi tünelden geçerek bizi 295 metreden 836 metre yükseklikteki İnönü'ye kadar taşıyor. Haçlı ordusu kumandanı Balduin Gottfried [Godefroi de Bouillon] Selçuklu Sultanı Kılıç Arslan'ı bu dağlık bölgede yenilgiye uğratmıştı. Ama III. Konrad yönetimindeki İkinci Haçlı Seferi'nin orduları da 1147'de yine burada yok olmuştu.

Bilecik geçidinden tırmandığımızda Orta Anadolu'nun neredeyse Macaristan yüzölçümüne yakın düzlüklerine ulaşıyoruz. Bu uçsuz bucaksız ovalar bu noktadan itibaren arada sırada volkanik dağlarla kesilen, kuraklığın egemen olduğu bir düzlük oluşturuyor. İşte biz bu ovaları bir uçtan bir uca kat etmek için yola çıktık.

Trenimiz akşama Eskişehir'e ulaşıyor. Yolcular treni terk etmek zorundalar. Çünkü Anadolu'da trenler sadece gündüz hareket halinde olabiliyor. Trende bulunan herkes eşyalarını toplayıp otellere taşınıyor. Yarın sabah tekrar yola çıkılacak.

Biz, tam 22 yıl önce Avusturya'dan bu kente taşınan yaşlı Tadeus Teyze'nin oteline yerleşiyoruz. Çok sempatik olan bu yaşlı kadın yabancı ve yerli yolcular tarafından çok sevilen bir otel işletiyor.

Bu şehir yılda neredeyse 1.5 milyon pengö değerinde lületaşı pipo ihraç ediyor. Taştan oyularak şekillendirilen bu şahane pipoların (yakındaki Sarısu ve Kemikli maden ocağından hammaddesi çıkarılıyor) bu kadar çok satılması, eğer ulaşım sağlanmışsa yörelerin kalkınmasının ne kadar kolay olduğunu bir kez daha kanıtlıyor. Bu ufacık köy yirmi yıl içinde gerçekten hızla büyüyen bir şehir görünümü almasını bu ürüne borçlu. Gazla çalışan sokak lambalarının aydınlattığı caddelerinin iki yanında yüksek binalar sıralanıyor. Kalabalık çarşısındaki dükkânlarda Avrupa mallarını da bulmanın mümkün olduğunu görüyoruz.

Şehir merkezindeki gezimizi bitirdiğimizde artık hava da kararmaya başlıyor. Yanından geçtiğimiz evlerden birinden neşeli kahkahalar ve eğlence sesleri geliyor. Bir Rum ailesinde düğün olduğunu öğreniyoruz. Tambur, darbuka, keman ve tef çalınıyor, neşeli müzik bütün sokağı inletiyor. Burası damat evi ve anlatılanlara göre bu tür eğlencelerde kapı gelen her konu-

ğa açık oluyor. Bahçe kapısından girdiğimizde kadınlı erkekli bir grup insanın el ele tutuşup büyük bir daire oluşturarak dans ettiklerini görüyoruz.[1]

Kadınların ve erkeklerin birlikte eğlenmesi o zamanlar son derece ender görülen bir olay. İslam ahlakının yasakladığı bu olay daha sonraları Anadolu Hıristiyanları tarafından da benimseniyor; onlar da kadın ve erkek toplulukları ayrı toplumsal hayat sürdürmeye başlıyorlar: Yabancı kadınlar ve erkekler dışarda birbiriyle konuşmuyor, birbirine bakmıyor, birlikte yürümüyorlar. Bu sadece Müslümanlar tarafından değil, Hıristiyanlar tarafından da uygulanıyor. Hatta dostlar arasında evlerde bile kadınlı erkekli aynı odada bir araya gelmek çok ender karşılaşılan bir durum.

Eğer bir kız bir erkekle birlikte görülürse, o kız dile düşüyor. Hele bir de ilişki daha ileri bir noktaya varmışsa, kız toplum tarafından tamamen dışlanıyor. Müslüman veya Hıristiyan olması durumu değiştirmiyor.

Bu nedenle evlilik Rumlar arasında da aşk nedeniyle değil, ailelerin pazarlığı sonucu ulaşılan bir birliktelik oluyor. Ailelerin anlaşmasının ardından söz kesiliyor ve daha sonra da en kısa zaman içinde büyük eğlenceli düğün yapılıyor.

Ertesi sabah daha güneş doğmadan uyandırılıyoruz: Trenimiz 5'te yola çıkacak. Mysia ovasından, tepeleri ilginç volkanik tabakalarla süslü kum tepelerinin arasından dolanarak ilerliyoruz. Tepelerin yamaçlarındaki volkanik maddeler binlerce yıl boyunca yağmurla, kar ve donla iyice yıpranmış, ama tepelerin zirveleri dimdik ayakta kalmış. Uzaktan bakıldığında yıkılan kale surları içinde ayakta kalmayı başarabilen burçlara benziyorlar.

Bu çorak bölgede az insan yaşıyor olsa gerek: Hızla yol alan trenimiz bir istasyondan diğerine ulaşıncaya kadar saatler geçiyor. Oysa bu bölge tarih boyunca çok sevilen bir yerleşim bölgesi olagelmişti. Tüm bölgede, özellikle Gökçekısık'ta tarih öncesi yerleşim izleri ortaya çıkarılmıştı. Tufa Dağlarının neredeyse bütün yamaçlarında iskeleyle ulaşılabilecek yükseklikte tarih öncesi insanların yaşadığı mağaralar var. Bu mağaraların arasında, daha sonraki çağlardan, Hıristiyanlığın ilk dönemlerinden (V.-VI. yüzyıldan X. yüzyıla kadarki dönem) kalma mağaralar bulmak da mümkün. Kare şeklinde olan ve bazılarında kapı izleri bulunan bu mağaraların, iskeleler yukarıya çekildiğinde vahşi hayvanlara karşı insanlara tam anlamıyla güvence sağladıkları sanılıyor.

---

1 Grek düğünlerindeki dansların tasviri için bkz. Neopytos *l'Anthropologie*, Paris, 1890-91.

Daha sonra, yani Türklerin bölgeye gelmesinden sonra oyulan mağaraların biçimleri değişik. Bu dönemde artık düzenli geometrik mağara yapısının terk edildiği anlaşılıyor.

Demiryolundan oldukça uzakta küçük köyler görüyoruz, ama tren bu köylerde durmuyor. Daha kolay su elde edebilmek için olsa gerek, genellikle dağların eteklerinde kurulan bu yerleşim birimlerinin özelliklerini uzaktan da olsa seçebiliyoruz. Bunlar "**muhacir** köyleri": Küçük ve dışardan sıvanmış evlerin ortasında köy meydanı bulunuyorsa bu bir Tatar köyü demektir. Uzun bir sokakta sağlı sollu dizilen evler köyün bir Çerkez köyü olduğunun işaretini veriyor. Eğer evlerin dağılımı düzensiz ise bundan köyün bir Türk köyü olduğunu çıkarabilirsiniz.

Güneş yükseldikçe sıcaklık artıyor. Hava ısındıkça toprağın rengi soluyor, sarı, gri ve kırmızı tonlarla renkleniyor göz alabildiğince. Havadaki büyük ısı değişikliğiyle parçalanan volkanik kayaların dış tabakaları kavrulmuş biçimler alıyor. Eski Yunan literatüründe bu bölgenin yanan toprak olarak tanımlanmasının nedeni bu olsa gerek. Bitki örtüsü de son derece zayıf: Beyaz kavak ve söğüt uzaklarda tek tük görünen ağaç türü oluyor. Tarlalarda buğday ve arpanın olgunlaşma dönemi.

İnsan bu sonsuzluğa baktıkça yoruluyor.

Arada sırada düzlüğün monotonluğunu bozan tepecikler karşımıza çıkıyor. Yapıları, maddeleri ve de konumlanmaları nedeniyle bu tepelerin doğal bir dağ sistemine bağlı olmadığını kolayca anlayabiliyorsunuz. Bazılarının yüksekliği 30- 40 metreyi buluyor. Bu ilginç tepecikler düzlüğün başlangıcından Fırat Nehri kıyılarına kadar yolda hep karşınıza çıkacaktır. Bir zamanlar orada insanların yaşadığının belirtisidir bu kurganlar. Türkçede höyük, Arapçada tell olarak adlandırılan bu yükseltilerin altında mutlaka eski bir yerleşim birimi bulursunuz; tabaka tabaka değişik kültürleri, eski antik dönemlerden kalan eşya parçacıklarını, Hititlerin veya onların torunlarının yaşam işaretlerini keşfedebilirsiniz.

Bir bilim adamının kazması burada ne ilginç kalıntılarla karşılaşabilir. Tarihin sis perdesi arkasında kaybolup giden ne kadar büyük sırlar gün ışığına çıkarılabilir! Ama burada her şey derin bir sessizlik içinde. Kimin umurunda geçmiş!

Allahu Ekber! Allah Kerim!

Trenin bir buçuk saat kadar mola verdiği Alayun'dan biz Macarlar için önemli bir kent olan Kütahya'ya az bir mesafe kalıyor. 1850-1851'de Ma-

caristan'ın büyük evladı Lajos Kossuth bu kentin garnizonunda yarı misafir ve -intikam peşinde koşan Avusturya'nın baskısıyla- yarı tutsak bir hayat sürmüştü.

Bu bölge bir zamanlar çinileriyle ünlüydü. Şimdi artık unutulmaya yüz tutmuş bu gelenek. Ama tren istasyonu civarında köylerden getirilen el imalatı mavi desenli su küpleri görmek mümkün. Bugün bu yörelerde daha çok halı üretiliyor.

İstasyonda aksak bir askerle karşılaşıyorum:

- **Hey Asker!** Ordudan mı geliyorsun?

- Evet efendim, diye yanıtlıyor. Arabistan'da ayağımdan yaralandım. Altı ay oldu. İstanbul'da tedavi ettiler. Şimdi köyüme dönüyorum.

- Arabistan'da savaş sürüyor mu?

- Evet. Savaş hâlâ devam ediyor!

Aynı anda beş cephede birden savaşmak, bir yandan da iç sorunlarla uğraşmak zorunda kalmak çok zor bir iş olsa gerek. Osmanlı İmparatorluğu'nu yakından tanıyanlar onlarca ayrı halkı bir arada yönetmenin ne kadar ustalık gerektirdiğini bilebilirler. Bu zorluğu ancak bu devletin tarihini yakından biliyorsanız anlayabilirsiniz.

Bu ülkede ordunun ana dayanağı Anadolu'dan, özellikle de Ankara, Konya ve Adana vilayetlerinden toplanan Müslüman askerlerden oluşuyor. İşte bu askerler, eğer suyu ve ekmeği varsa cephede sonuna kadar dayanıyorlar.

Avrupalıların kullandığı giysiler ne yazık ki halk arasında süratle yaygınlaşıyor. Köylü gençler arasında renk renk şalvar ve gömlekler yerine gri pantolon ve ceket giyenler çoğalıyor.

Eğer değişim bu süratle ilerlerse turistlerin halk giysileriyle tanışabilmesi için herhalde bir süre sonra özel folklor ekipleri kurmak gerekecek!

Tren gün boyu uçsuz bucaksız ovada ilerliyor. Uzaklarda çıplak kayalıklar ve parıldayan göller gözümüze çarpıyor. Dışarda tozlu yollarda eşek sırtında yolculuk eden insanları bunaltan güneş gerçekten dayanılmaz derecede sıcak. Tarlalar tek ayağı üzerine dikilmiş, güneşte bile susmayan çekirgeleri izleyen sayısız leylekle siyah-beyaz lekeleniyor. Bir iki karış uzayabilen tahıllarla ekili alanların azlığı bu yıl mahsulün kötü olacağını gösteriyor. Ama karasabanın toprağı ancak bir karış yarabildiği bu yörelerde farklı bir şey beklenebilir mi?

Havanın karardığını, akşam serinliğinin çökmeye başlamasıyla anlıyoruz. Bütün gün aralıksız süren yolculuğumuzun ardından saat 8 sularında büyük gaz lambalarıyla aydınlatılan bir istasyona giriyoruz. 1027 metre yükseklikte kurulan, 60 bin nüfusa sahip olan Konya'dayız.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KONYA'DA
21-28 Temmuz 1913

Görkemli bir faytonla şehir meydanındaki Büyük Halep Oteli'ne gidiyoruz. İstanbul'da bize yardım etmesi için tuttuğumuz Kirill'in kardeşleri bu otelde çalışıyorlar. Sevinç gösterileriyle, yıllardır karşılaşmayan akrabaların coşkusuyla kabul ediliyoruz otele. Üst kattaki büyük güzel bir oda derhal bize ayrılıyor. Ama bu odanın eşyaları bizim alışkın olduğumuz otel eşyalarından biraz farklı: Duvarın dibinde içinde eski terliklerden, paslanmış zillerden, bir miktar bakır telden, iki pis kravattan, bükülmüş ip parçalarından, yağlı ve yırtık iskambil kâğıtlarından oluşan bir yığının bulunduğu bir dolap duruyor. Onun yanında en az elli yıllık bir sedir, bir masa, birkaç sandalye ve biraz ilerde de uzun eski bir karyola. Demir karyolanın ayakları, içine gazyağı konulmuş dört konserve kutusuna yerleştirilmiş. Trende de çok çektiğimiz tahtakurularına karşı böyle önlem alınıyor. Önce çok yadırgadığınız gazyağı kokusuna bir süre sonra alışıyor, hatta eksikliğini bile hissetmeye başlıyorsunuz.

Otel odasının bu ilkel eşyalarının daha sonraki barınma yerlerimize göre ne kadar büyük bir lüks sayılacağı gerçeğini epey sonra öğrenecektik!

Sokakları gaz lambalarıyla aydınlatılan, caddelerinde atlı tramvayların işlediği bu hızla büyüyen[2] kentin tarihi çok eski; bu şehir kurulmaya başlandığında bugünkü Macaristan topraklarındaki insanlar belki de daha taş baltalarla avlanıyorlardı. Anadolu, insanlık tarihinin beşiği sayılıyor. İncil'de anlatılan insanlık tarihine göre Nuh'un teknesi tufandan sonra buradan çok da uzak olmayan Ermenistan'daki Ağrı Dağı zirvesinde tekrar toprağa değiyor. Herodotos ve İshak Peygamber de Anadolu'dan bahseder. Konya şehrinin nasıl inşa edildiği Pers ve Gorgon efsanelerinde anlatılır.

2 Şehrin yıllık ithalatı 13 milyon, ihracatı ise 18 milyon altın frank.

On bin Grek[3] ve Büyük İskender de bu şehrin duvarları arasında dinlenmiştir. Roma lejyonerleri bu kentte Kilikya Eyalet Valisi büyük hatip Cicero önünde geçit töreni düzenlemişlerdir. Havarilerden Paul ve Barnabas, Antiochia isyanından bu kente sığınarak kurtulmuşlar ve Lykaonia halkına Grekçe Hıristiyanlığı anlatmaya başlamışlardır.[4]

Zamanla Hıristiyanlığın merkezi haline gelen Konya'nın çevresindeki 14 şehirle birlikte oluşturduğu devlet, Aral Gölü civarından 1071'de gelen Selçuklular tarafından yıkılıyor. Onlar tarafından kurulan yeni devlet de başkentini Konya'da kuruyor. Hıristiyan orduların yıkmak için sefer üzerine sefer düzenlediği Melikşah, Kılıç Arslan gibi ünlü hükümdarlar devletlerini bu kentten yönetiyorlar. Hıristiyan orduların seferleri kısmen başarı da kazanıyor ve 26 Mayıs 1190'da Barbarossa Frigyes şehri ele geçiriyor, ama birkaç gün sonra Kalykadnos nehrinin sularında boğularak ölüyor.

Kent Alaaddin Keykubat'ın sultanlığı döneminde (1219-1237) altın yıllarını yaşıyor. Sultan tarafından Bizans'tan ve İran'dan bilim adamları ve sanatçılar getirtiliyor. Sarayda çevresini seçkin insanlarla donatan sultan, kenti de, bizlerin, yani bugünün beton dönemi çocuklarının bile hayranlıkla izlediği görkemli binalarla süslüyor.

Alaaddin Camii, Karatay Medresesi, Sırçalı Medrese, İnce Minareli Cami gibi binalar hep bu dönemden kalmadır. Sultan Alaaddin tarafından inşa edilen kale surları 1838'de General Moltke bu yöreyi dolaştığında henüz yerli yerindeydi. Ama ne yazık ki, daha sonraki dönemde bu surlar, taşları yol yapımında kullanıldığı için yıkıldı. Şimdi artık bir iki taş yığınından başka geriye kalan bir şey görülmüyor. Sultanın görkemli mozaik sarayı da daha sonraki dönemlerdeki sultanların Moğollara ve Osmanlılara karşı verdikleri sonu gelmez savaşlarda yerle bir oldu. İstanbul'u 1453'te fetheden Osmanlıların Konya'yı ancak 1466'da ele geçirebilmeleri son derece ilginçtir. Şehrin yıkımı daha sonraları da devam etmiştir. 1832'de donanmasıyla askerlerini Anadolu'ya çıkaran Mısırlı İbrahim Paşa Osmanlı ordusuyla Konya'da çarpışmış ve zafer kazanmıştır.

Ertesi günü kaçınılmaz resmi ziyaretlerle geçiriyoruz. **Konak** (Hükümet Konağı) otelimizin hemen karşısında olduğundan, dört köşe Hürri-

---

3 Xenophon, *Anabasis,* I. kitap, 13. bölüm.

4 *Havariler Tarihi,* 13. ve 14. bölüm.

yet Meydanı'nı geçip Konak'a ulaşmak zor olmuyor. Son derece büyük binanın geniş koridorlarında ve merdivenlerinde bekleşen kederli insanlarla karşılaşıyoruz. Çoluk çocuk ortada kalan ve kendilerine yerleşecek bir avuç toprak gösterilmesini bekleyen bu insanlar Balkan'dan gelen muhacirler. Şehir bu göçmenlerle dolu. İstasyon çevresinde, resmi binalarda, avlularda ve meydanlarda bohça ve denkleri başında bekleyen kadınlarla, eli yüzü kirli çocuklarla, yere çömelmiş ve sessizce bekleşen (ve hükümetin çözüm bulmasını sabırla bekleyen) erkeklerle karşılaşıyorsunuz. Kim bilir insanlar bu ucu bucağı belli olmayan eşya ve denk kargaşası arasında kendilerininkini nasıl buluyorlar? Makedonya'da kana susamış vahşi Sırplar tarafından (hem de Hıristiyanlık adına!) kimbilir kaç yakını öldürülen bu zavallı insanlar şimdi resmi dairelerin koridorlarında dizilip birilerinin kendileriyle ilgilenmesini bekliyorlar. Bu binanın koridorlarında, insan aklının kabul edemeyeceği sefalet içinde aileler yaşıyor, anneler çocuklarını emziriyor, yemek yiyor, yatıyor ve hayatlarını sürdürmeye çalışıyorlar.

İşte, **vali hazretlerinin** tam bir Avrupa konforuyla donatılmış geniş, süslü ve halılarla kaplı bekleme odasına bu kederli tablonun ardından giriyoruz.

Kısa bir süre sonra da vali odasından çıkıyor: Ufak tefek, ak saçlı, güleç yüzlü ve şık bir adam. Herhangi bir Avrupa bürokratından tek farkı başındaki fes. Türk erkeği başından fesini kapalı mekânlarda bile çıkarmıyor. Karşılıklı olarak birbirimizi selamlıyoruz. Kibar hal hatır sormalarının ardından vali seyahatimiz, amaçlarımız ve gideceğimiz yöreler üzerine sorular sormaya başlıyor. Daha sonra da (tabii elçilikten aldığımız resmi referans belgelerinin de etkisiyle) seyahatimizin başarısı için elinden gelen tüm desteği vereceğini belirtiyor.

Bu noktada Türk imparatorluğunun o yıllardaki yönetim yapısı hakkında biraz bilgi vermek istiyorum:

Merkezi yönetim baş vezirin, yani başbakanın (ki buna onlar **sadrazam** diyorlar) başkanlığında bakanlar kurulu (**heyet-i vükela**) tarafından yürütülüyordu. Ama bu kurulun faaliyetleri parlamento (**meclis-i mebusan**) tarafından denetleniyordu.

Türk imparatorluğu (**memalik-i Osmaniye**) toprakları bölgelere (**vilayet**) ayrılıyordu. Bu bölgelerin başında yönetici olarak vali bulunur ve paşa rütbesinde olduğundan "**hazretleri**" olarak anılırdı. Vilayet illere

(**sancak** veya **liva**) ayrılır ve başına da **mutasarrıf** getirilirdi. Onun altında ise daha küçük bölgelerin (**kaza**) idarecesi olan **kaymakam** bulunurdu. Daha küçük yerleşim birimlerinin (**nahiye** veya **kariye**) başındakilere ise müdür denirdi.

Yüksek devlet memurları genellikle tam anlamıyla modern, Avrupa kültürüyle eğitilmiş insanlar olurdu.

Daha önceleri devlet idaresi son derece merkezi ve katı kurallar doğrultusunda sürdürülürdü. Her türlü düzenlemenin uygulanması hükümetin de onayını gerektirir, bu ise kamu hayatının idaresini yavaşlatırdı. Ama bizim seyahatimizin gerçekleştiği dönemde bu durum artık değişmeye başlamıştı. 1331 yılı **Recep** ayının 23'ünde[5] yürürlüğe giren yeni vilayet yasasına göre yerel yönetimler artık kuracakları vilayet meclisleriyle (**meclis-i umumi**) geniş bir alanda özerkliğe sahip oluyorlardı.

Vali kendine bağlı bütün memurlara seyahatimizi bildireceğini, onlara bize gereken tüm yardımlarda bulunmalarını emredeceğini belirtiyor. Bu açık ve kibar tutum bizi rahatlatıyor. Gerçekten de nerede olursak olalım, kime başvurursak vuralım dostça karşılanıyoruz. Önce **belediye reisini** ziyaret ediyoruz. Ardından yerel askeri birlik komutanı (**jandarma komutanı**) sırada: Binbaşı İsmail Hakkı Bey her davranışında derin bir askeri disiplin hissettiren, aynı zamanda da son derece cana yakın ve kültürlü bir insan. Daha sonraki hazırlıklarımızda bize yardımı dokunacak.

En önemli sorunumuz atların ve arabanın nasıl tedarik edileceği idi. Binbaşı derhal jandarmalarını şehrin arabacılarına gönderiyor. Ardından ertesi günlerde binbaşının bürosunda sonu gelmeyen pazarlıklar başlıyor. Bizim ise acelemiz yok, çünkü daha eşyalarımız gelmedi.

Yolculuğumuza uygun araba arama çabalarında Osman adlı bir jandarma eri özellikle gayretli. Genç, yakışıklı ve akıllı askere yardımları için hediye vermek istiyoruz; ama o kabul etmiyor.

- **Efendim, vazifemdir!** diyor.

Bir akşam tiyatroya gidiyoruz.

Asya'da bir Türk tiyatrosuna gitmenin insan hayatında ender rastlanılan eğlencelerden biri olacağını düşünüyoruz. Bu nedenle sabırsızlıkla ve merakla büyük ahşap binaya gideceğimiz saati bekliyoruz. Türkiye'de tiyatrolar geç başlıyor: 9.30'da salona giriyoruz, ama yine de erken gelmişiz.

5 21 Temmuz 1908.

Oldukça geniş, duvarları badanalı binanın içinde yer sıkıntısı çekildiği belli. Alt salondaki sıraların yanı sıra, üst üste üç balkon inşa edilmiş. Ama balkon olarak kullanılan bölümler çok alçak ve burada uzunca boylu bir delikanlının ayağa kalkması imkânsız. Seyirciler alt salonu tercih ediyorlar. Salonu tarayan gözlerimiz hiç kadınla karşılaşmıyor. Onların yeri ev. Orta yaşlı ve evli erkekler de komedi seyretmeyi erkek için küçültücü buluyor. Bu nedenle seyirciler çoğunlukla bekâr delikanlılar.

İlk sırada kafaları sarıklı, bellerinde üç arşın pamuklu kuşak sarılı, açık mavi, sarı ve çizgili kaftanlı Türkler oturuyor. Birkaç tane gömlekli ve yelekli Rum da görüyoruz. Heyecanlı bekleme esnasında bazıları ayaklarını sandalyeye çekip üzerine oturuyorlar. Böyle oturmanın daha rahat olduğunu söylüyorlar.

Yavaş yavaş salona gelen seyircileri bir şeylerle eğlendirmek gerekiyor: Dört kişiden oluşan bir bando sahneye çıkıyor. Flüt, trompet, zilleriyle birlikte davul ve kemandan oluşan küçük orkestra müziğe başlıyor. Bir süre nefesliler fortissimo çalıyor, daha sonra romantik ezgilere geçiyor, davul ise ritmik vuruşlarla müziğe eşlik ediyor. Ardından ansızın "gece valsi"ne sıra geliyor ve sonra da orkestra bütün gücüyle "kuple" çalmaya başlıyor. Trompet artık burada bütün gücüyle bağırıyor, davulcu yükselen ritmi kaçırmamak için heyecanla vuruyor, ziller şangırdıyor, flüt ise ince ve çok yüksek nağmelerin dünyasına tırmanıyor. Sonra bu üçlüye yavaştan, önce keman katılıyor, ardından titrek sesiyle bir gitar.

Nihayet saat 10 sularında giriş kapısının üzerinde asılı olan lamba içeriye alınıyor. Dışarısı nasıl olsa ay ışığı içinde, sahnede ise ışık gerekli. Sahne aşk tanrıçasının resmedildiği bir perdeyle kapalı. Oyun başlıyor!

Önce bandonun ritmik temposu eşliğinde keman solosu yükseliyor. Sonra perde yavaş yavaş yukarı çekiliyor ve kırmızı elbiseler içinde 12-13 yaşlarında bir kız çocuğu dans hareketleriyle birlikte bir şarkı söylüyor. Ama trompetin gürültüsü kızın sesini bastırıyor. Davulun aralıksız temposu eşliğinde çocuğun dansı hızlanıyor, giderek canlanıyor.

"Kızın dansı galiba kimseyi ilgilendirmiyor" diye düşünüyorum. Hayır, yanılmışız. O ilk sırada, ayağını da altına çekerek oturan sarıklı pür dikkat izliyor. Çoğunluk başka işlerle meşgul: Kimi *Tanin* okuyor, kimi ceviz yiyor, kimi kahvesini yudumluyor. **Dondurmacı** yüksek sesle kaymaklı dondurmasını methediyor. Kızcağız ise gayretini hiç yitirmeden şarkısını söylemeye devam ediyor. Bazen öksürük tutuyor, şarkısını bölüyor. İki

bölüm arasında ise sahnede dolaşıyor. İşini bitirdikten sonra sahneden aşağı iniyor, elindeki tabakla para topluyor. Kimi 20 **para**, kimi **1 kuruş** bırakıyor.

Daha sonra sahneye birkaç yaş daha büyük bir başka kız çıkıyor. On beş dakika kadar benzer hareketlerle dansediyor.

Şimdi sıradaki kız artık yetişkin sayılır: 17-18 yaşlarındaki kız ışıkların önünde dansına başlıyor. Bizim Müslümanlar artık sahneye daha fazla ilgi göstermeye başlıyorlar. O ilk sıradaki dikkatli seyirci artık ayakkabılarını da çıkarıyor. Kız şarkılarla birlikte dansını da bitiriyor.

Dördüncü kız bir Çingene güzeli. Sarıklı büyülenmiş gibi: Gözlerini kızdan bir an için bile alamıyor.

Saat gece yarısına yaklaşıyor. Biz ayrılmak niyetindeyiz, ama hizmetkâr kalmamız konusunda ısrarlı:

- **Dram da olacak**, diyor.

Dram! Sahnedeki dekor, sütunlu bir salonu tasvir ediyor. Arkada ise orman kenarında akan bir dere resmi. Dekorun önündeki sandalyeye toprak ağasını oynayan biri oturuyor. Çevresinde alacaklı olduğu dört köylü var. Bir şeyler tartışıyorlar. Sonunda birbirlerine tükürüyor, sırtlarına vuruyorlar. Salondaki memnuniyet anlatılacak gibi değil. İlk sıradaki sarıklımız katıla katıla gülüyor, neredeyse sandalyesinden yere yuvarlanacak.

23 Temmuz burada büyük bayram.[6] **Meşrutiyet**, yani anayasa günü. Bu gün büyük törenlerle kutlanıyor. 1908'de Türk imparatorluğu bu gün anayasal monarşiler arasında yerini almıştı. Ama anayasal düzen bilinci vatandaşlar arasında henüz ciddi kökler salmamışa benziyor. Bunun en güzel örneği de Türk dilinde vatan ve millet gibi kavramların karşılığı Türkçe kökenli kelime olmamasıdır. Bu nedenle Acemceden ve Arapçadan alınan kelimeler kullanılıyor (**vatan** ve **millet**). Hatta millet kavramını rahatlıkla farklı dini kesimler ve onların kiliseleri için bile kullanabiliyorlar. Bunun nedeni de aslında Anadolu'nun üç önemli etnik grubu olan Türklerin, Rumların ve Ermenilerin gerçekten de ayrı ayrı dini yapılanmaya sahip olması. Ama buna rağmen dilsel, dinsel ve ırksal sınırları çekebilmek hiç de kolay değil. Burada sadece Türkçe konuşan Hıristiyan Rumlar da var. Onların tanrıya yakarışları da Türkçe:

- **Semavi pederimiz...**

---

6 Doğu takvimine göre 10 Temmuz.

Rum asıllı, Müslüman dinine bağlı Rumlar da var. Onlar ise Rum alfabesiyle basılmış Türkçe kitaplar okuyabiliyorlar. Ermenilerin çoğunluğu Halkedon kararından (596) sonra bağımsız duruma gelen Ermeni-Gürcü kilisesine bağlı. Bu kilise Eçmiadzin Patriğini dini lider kabul ediyor. Ama Ermeniler arasında Papa'yı kabul edenler de var. Son zamanlarda Ermeniler arasında Protestanlık da yaygınlaşıyor. Bu cemaatlerin hepsi kendini ayrı millet kabul ediyor. Farklı milletler (yani dini cemaatler) birbirlerine kız alıp veremiyorlar, hatta farklı yerleşim bölgelerinde de (**mahalle**) oturmak zorundalar. Bu bugün de böyle.

Anayasa Bayramı hükümet konağı önündeki alanda kutlanıyor. Tören için bütün meydan ve binalar bayraklarla süslenmiş durumda: Kırmızı zemin üzerinde beyaz **hilal** ve **yıldızlı** bayraklar dalgalanıyor. Sanayi okulu öğrencileri bandolarıyla birlikte geçiyorlar. Onları Türk ve Ermeni okullarının öğrencileri takip ediyor (Rumlar bayrama katılmıyorlar). Daha sonra dörtlü sıralarla jandarma ve polis kuvvetleri geçide katılıyor.

Barış zamanında Konya'da iki alay bulunurmuş. Ama bizim orada bulunduğumuz dönemde bu alaylar Trakya'da bir yerlerde; Pınarhisar'da veya Meriç geçidinde Bulgar askerlerine karşı mevzilendirilmek üzere gönderilmiş. Şehirde ise 50-60 kadar hasta **redif** bırakılmış. Askerlerin durumu bu, ama jandarmalar son derece sağlıklı ve güçlü görünüyorlar. Halk arasından jandarma birliği için asker toplanırken sağlıklı ve akıllı gençlere öncelik verilmiş ve bu gençler daha sonra okul eğitiminden geçirilmişler. Üniformaları son derece şık olan ve başlarına kürklü fes giyen bu askerler ordunun en seçkin birliğini oluşturuyorlar. Jandarmaların subayları için de farklı bir askeri okul eğitimi verildiğini öğreniyoruz.

Askerlerin arkasından saygın ve ulvi görünüşleriyle **Mevlana dervişlerine** sıra geliyor. Dans eden bu dervişlerin üzerinde koyu renk uzun kaftanlar bulunuyor, başlarındaki koyu yeşil uzun şapkaların boyu yarım metreyi buluyor.

Bu tarikat İslam dünyasında büyük saygınlık görüyor. Kurucusu Mevlana Celaleddin (1207-1273) aynı zamanda İslam dininin en büyük filozofu idi. Hanedan ailesinden gelen ve tarikat kuran bu bilgenin torunları tarikatın doğal lideri oluyorlar. Dönemin tarikat lideri (**Çelebi**) kim ise, tahta çıkacak olan padişaha Osman'ın kılıcını teslim etme onurlu görevi de onun oluyor. Bu gelenek Avrupa'daki krala taç giydirme töreninin benzeridir.

Tören elbiseleriyle birlikte şimdi de memurlar yürüyor. Konuşmalar yapılıyor, ardından da çocuklar sultana methiyeler okuyorlar. Valinin kısa konuşmasının ve derviş çelebinin duasının ardından bando milli marşı çalmaya başlıyor. Sonra sıra askerlere geliyor: Kısa emirlerin ve silahların yere vurulmasının ardından, hazırola geçiliyor, halk ve askerler bir ağızdan,

- **Padişahım çok yaşa,** diye bağırıyorlar.

Bir zamanların Prusya askerlerinin krallarına olan saygılarını ifade ettikleri,

- Guten Morgen König, çığlığına ne kadar benziyor.

Son derece ilginç olan bu tören seyirciler arasındaki bir delikanlıyı çok fazla etkilemiş olmalı ki, meydandaki kuyuya atlıyor! Şansına, diğerleri tarafından çabuk fark ediliyor ve elbirliğiyle çıkarılıyor.

Biz ise bu arada yolculuk hazırlıkları için zaman kazanıyoruz. En önemli sorunumuz erzak tedariki. Çünkü dağ başında, düzlüklerde lokanta bulmak mümkün değil. Yolcu bir tas yoğurt bulabilirse haline şükretmeli. Konya'nın kalabalık çarşısında istediğimiz her tür konserveyi bulabiliyoruz. Değişik Amerikan kompostoları, beefsteak, Alman "Sauerkraut" erzak torbalarımızı dolduruyor. Ama ilerde seyahatimiz sırasında hıyar ve yoğurdu bu konservelere tercih edeceğimizi daha bilmiyoruz.

Türk usulü çarşı denildiğinde akla baraka türü düzensiz binalar yığını gelmeli. Tahtadan yapılan bu barakaların arka kısmında, değerli eşyalar için çoğunlukla tuğladan inşa olunan depo kısmı (**kiler**) var. Aynı meslekten olanlar genellikle bir sokakta oluyorlar: **Kunduracı** caddesinde ayakkabıcılar, yemeniciler, çizmeciler, terlikçiler, dericiler bulunuyor. **Kuyumcu** caddesinde mücevherciler, altıncılar, değerli taş işlemecileri, gümüşçüler, saatçiler var. Başka bir sokakta terzileri, kumaşçıları; yine başka bir sokakta demircileri, kazancıları, anahtarcıları, maşrapacıları bulabilirsiniz. **Şekerciler**, fırıncılar (**ekmekçi**), börekçi dükkânları başka bir bölgede toplanıyor. Gıda dükkânları ve manavlar da birbirine yakın yerlerde toplanıyor. Hepsi erkekler tarafından işletiliyor.

Bu dükkânların tümü öylesine küçük ki, birkaç eşya ve çuvalın dışında ancak dükkân sahibinin sığabileceği kadar bir yer kalıyor. Müşteri dükkâna giremiyor. Aslında girmesi de gerekmiyor, çünkü her şey önüne istif edilmiş vaziyette, elini uzatıp alması yetiyor.

Tüccar ayaklarını altına alıp kahve veya **salep** içerek, **inşallah** gelecek olan müşterisini bekliyor. Türk tüccarı müşterisine karşı son derece kibar.

Zorlama, üsteleme, kavga yok, çünkü önemli olan **edep** ve **namus**. Paranın üstünü tam olarak geri veriyor, tartıyı dürüstçe yapıyor ve tartarken terazide yuvarlak ağırlıklar kullanıyor. Ağırlık birimi **okka** (1.28 kg).[7] Tekstil ürünlerini (bez) **arşınla** ölçüyorlar (68 cm). Metrik ölçüm sistemi kullanma zorunluluğu epeydir yürürlükte olmasına rağmen kimse kulak asmıyor.

Dükkânlar bazen akla hayale sığmayacak kadar küçük: Bazı yemenicilerin veya turşucuların dükkânı bir sandıktan ibaret. Kendisi, ayaklarını altına alarak bu sandığın içine oturuyor, çekiç, çivi, iğne, deri ve diğer iş eşyalarını ve hazır bir iki ayakkabıyı da etrafına yayıyor. Böylece dükkân kurulmuş oluyor.

Dükkânın kira gideri de o sandığı alırken ödediği birkaç kuruş oluyor. Bundan başka masraf yok. Böylece kazandığı birkaç kuruş tamamen kâr olarak kalıyor. İşte, bu kadar işe yoksul başlayan esnaf zamanla kendini toparlıyor, biraz para biriktirip dört adım eninde, beş adım boyunda kocaman normal bir dükkân açıyor!

Dükkân sahibi ve birkaç arkadaşı ya barakanın içinde veya yolun kenarında yerde oturuyorlar. Doğal olarak bu insanların tümü erkek. Kadınlar ortalıkta hiç görünmüyor; onlar evde temizlik, çamaşır işiyle meşguller. Seslerini yükseltmeden sohbet ediyor, arka arkaya sigara sarıyor, **keyif** yani dinlenmenin tadını çıkarıyorlar. Bu kavram Müslümanlar için şu fani dünyada tadılabilecek güzel şeylerin tümü anlamına geliyor.

Yüzlerdeki ifade, sakinliği ve sabrı dile getiriyor. Bütün çarşı yavaş hareketlerin, uyuşturucu sessizliğin egemenliğinde dinleniyor.

Batı'nın koşuşturmaya dayalı, telaşlı ticaret hayatı ne kadar da farklıdır!

Dünyanın bu doğu yakasında insanlar farklı, hayat farklı, ihtiyaçlar ve amaçlar çok farklı. Batı, dünya nimetleri için mücadelenin, sabırsız kavganın, sonu gelmeyen koşturmanın dünyası. Burada ise bu dünya tanrının vaat ettiği cennet için bir hazırlık sadece. *Gradus ad Parnassum*.

Şahane nakışlar, altın işlemeli kumaşlar, gümüş kakma kahve takımları almak isteyenlere bedestene gitmeleri tavsiye olunur. Üzeri kapalı küçük sokaklardaki dükkânlarda üzerine Kuran'dan âyetler işlenmiş kumaşların ve nadide mücevherlerin yanı sıra sıradan Morva ve Çek kumaşları bulmak da mümkün.

7 1 okka 400 dirheme ayrılıyor.

İmalatçılar sokağında hayat daha hareketli, yoksul fakir demeden herkesin ihtiyacı olabilecek şeyler üretiliyor burada: Tencere, tava, mücevher, semer, koşum takımı, tahta tekne, iç çamaşırı, silah, çizme, battaniye ve binlerce başka mal.

Bir süreliğine kuyumcuları seyrediyoruz. Ufacık kulübelerinde önlerinden gelip geçen binlerce insanla asla ilgilenmeden, ellerindeki işle uğraşıyorlar. Ölçüyor, kesiyor, ufak bir çekiçle düzeltiyor ve üflüyorlar. Hemen yanlarında akkor halinde yanan kömür ocağında değerli madeni eritiyor, nadide bilezikler, ince yüzükler, küpe ve gerdanlıklar döküyorlar, onları beziyorlar.

Yan sokaktaki tencere, tava, kazan imalatçılarının ve demircilerin gürültüsü buralara kadar ulaşıyor: Çekiçlerin takırtısı, birbirine çarpan metallerin kulak tırmalayan sesi körüklerin derin iç çekmeleriyle karışıyor. Sağlı sollu uzanan küçük dükkânlar kara bir kurum tabakasıyla kaplı. İş aletleri, kömür yığını ve demir parçaları bütün sokağa damgasını vuruyor. İçeriye göz attığınızda en derinde sürekli parıldayan ateşi ve onun başında da eli yüzü isli demirciyi görüyorsunuz.

Biraz sonra marangozların, teknecilerin, iskemlecilerin sessiz sokağı başlıyor. Yere çömelmiş insanlar testereyle bir şeyler ölçüyor, biçiyor, kesiyor, rendeliyor, çiviliyor, çakıyorlar. Bu hummalı iş içinde bazen çıplak ayak parmaklarıyla da üzerinde çalıştıkları parçayı tutuyor, çeviriyorlar.

Bir sonraki sokak dericiler çarşısı; at takımları, dizginler, kayışlar yolun iki tarafında dizilmiş. Batı insanının hayatta hiçbir zaman alışamayacağı, ama yöre insanının çok rahat bulduğu ve bu nedenle de kesinlikle vazgeçmeyeceği o yüksek eyerler işte bu çarşıda üretiliyor. Eğer bu sokakta yürürken önünüze bakmazsanız, mutlaka asılı kırbaçlara, dizginlere, kayışlara çarpacaksınız demektir. Bu sokak çevreye ağır deri ve yağ kokusu yayıyor.

Ardından hararetli pazarlıkların yapıldığı mısırcılar çarşısının hareketli kalabalığından kendimizi kurtarmak isterken birden şifalı ot ve bitkilerin satıldığı bir aktar dükkânıyla karşılaşıyoruz. Sanki ortaçağ İspanyol ressamlarının simyacılığı tasvir eden tablolarından biri canlanmış gibi; karanlık ve esrarengiz dükkânın tavanından çeşit çeşit kuru ot demetleri sarkıyor, tezgâhın ardındaki raflara ise çeşit çeşit küçük şişeler istif edilmiş. Gözünüzü çevirdiğiniz her bir köşede karşılaştığınız küçük havanlar, şişeler ve cam tüpler gizemli ortamı daha da yoğunlaştırıyor. Burada artık bir kırmızı gözlü kertenkele, semender ve "bilge taşı" eksik!

Artık akşam da olmaya başlıyor.

Yakınlardaki görkemli Sultan Selim Camii'nin zarif minaresine döne döne tırmanan ve orada doğu yönünde açılan küçük tahta kapıdan şerefeye çıkan müezzin Müslümanları akşam namazına çağırmaya başlıyor. Genizden ve biraz da uzatarak söylenen bu dinsel ezgi yerküremizde, Tibet'ten Atlantik Okyanusu'na, Bab-el Mandeb'den Sava nehrine kadar her gün beş yüz milyon insanda ulvi duygular uyandırıyor; **la ilahe illallah, Muhammeden resullullah!**

- Allahu ekber, Allahu ekber!

Ertesi gün alışveriş turlarına devam ediyoruz. Doğu'da sabit fiyat diye bir kavram tanımıyorlar. Eğer bir şey satın almak istiyorsanız, **pazarlık** bu işin kopmaz bir parçası. Ama Avrupalılar, özellikle Rum ve Ermeni tüccarlar tarafından mutlaka kazıklanıyorlar. İşin başında "Ben bu mal için ancak şu kadar verebilirim!" diye başlamak da doğru olmuyor; çünkü oradaki fiyatları bilmediğiniz için belki bu yolla daha fazla zarara uğrayabiliyorsunuz.

Şehirde sık sık körlerle ve Mısır göz hastalığına yakalanmış insanlarla karşılaşıyoruz. Türkü söyleyerek dilenen toplumsal bir kesim oluşturuyorlar. Ellerinden tutan birinin dolaştırdığı bu dilencilerin acıklı ve kederli türküleri insanı ağlatacak kadar kederlendiriyor. **Sadaka** istiyorlar, ama 1 para verdiğinizde almıyorlar bile, 10 para istiyorlar!

Bir gün son derece kültürlü bir insan olan Yüzbaşı Ahmed Bey'le tanıştık. Yüzbaşı Kırk Kilise muharebesinde ağır yaralanmış. Tedavisinden sonra da terhis edilerek Konya Lisesine Fransızca öğretmeni olarak gönderilmiş.

Ahmed Bey modern Türk subaylarının tipik bir temsilcisiydi. Türkiye'nin geleceği üzerine sohbet ediyoruz:

- Biliyor musunuz **efendim**, diyor, İtalyan ve Balkan savaşları bizim için çok büyük ders oldu. Biz bu savaşlardan başarısızlığımızın nedeninin kendi geri kalmışlığımız olduğunu kavradık. Bu yüzdendir ki, -acılı bir dönemin ardından- bizim toplumun aydın kesimi kalkınmaya dayanılmaz bir özlem duymaya başladı.

- Peki ama bu çok yönlü reform işine nereden başlamak niyetindesiniz? diye soruyorum.

- İlk ve en önemli iş eğitim sistemimizin reformu, meslek eğitimi, teknik ve sanayi eğitimi ve ulusal bilinç yaratmak! Bizde ilkokul zorunlulu-

ğu mevcut, ama okullarımız[8] az ve daha önemlisi bu okullar kötü ellere emanet edilmiş. Halk eğitimini okullarda hocalara teslim ediyoruz. Aydın ve bilgili olmanın simgesi olan sarık giyiyor bu hocalar (fesin çevresine sarılan beyaz bir kuşak), ama bu insanlar çoğunlukla çok ilkeller. Medreselerinde öncelikle ve sadece ilahiyat tahsil ediyor ve sonra da sadece bunu öğretiyorlar. Yeni hükümet, eğitimi devlet denetimi altına almak istiyor; ya da en azından hocaları sınavdan geçirmek ve uygun olanlara öğretmenlik yapma hakkını tanımak niyetinde. Ama buna karşı bu kesimde müthiş bir tepki var. Çünkü bu iş sonuçta birilerinin ekmeğini kaybetmesine yol açacak. Halkın dini liderleri durumunda da olan bu hocalar, bazı emekli ve huzursuz subaylarla birlik olup ilerici hükümetin en önemli hasmı durumundalar.

- Peki neden bu kadar çok subay emekli edildi? diye soruyorum.

- Çünkü Sultan Abdülhamid zamanında her ispiyoncu binbaşılığa, her ajan generalliğe, hatta valilere rüşvet veren sıradan fırıncılar yüzbaşılığa getirildi! Çoğunluğu haksız olarak terfi ettirilen ve şimdi elli yaşlarındaki bu subayların önemli bir kısmı emekliye sevk ediliyor. Tabii onlar bu durumu anlayışla karşılamıyorlar.

- Peki kadınların eğitimi nasıl?

- Ne yazık ki en geri olduğumuz konulardan biri de bu! Kız okullarımız da yok değil, ama son derece kısıtlı sayıda. Oysa Kuran'ın "Hayatta gerekli olan bilgiye ulaşınız" mesajı açık ve bu sadece erkeklere değil, kadın erkek tüm Müslümanlara yol gösteriyor. Toplumumuzda kadınların bu kadar geri konumda olması Kuran'ın yanlış değerlendirilmesindendir. Bugün artık toplumda çoğu kimse kız çocuklarını da okutmak, onları eşit kılmak istiyor.[9]

- Türk kadınlar Hıristiyan kardeşleri gibi haklara sahip olabilecekler mi? Özgürlüklerini kazanabilecekler mi?

- Tam olarak değil! Çünkü biz, Avrupalı kadınların durumu ve Türk kadınlarının durumu arasında bir orta yol bulmak istiyoruz. Biz kadınla-

---

8 Türk eğitim sistemi dört dereceli. Bunlardan birincisi ilkokul (iptidaiye); burada çocuklar sadece alfabeyi ve Kuran okumayı öğreniyorlar. Rüştiye bizdeki ortaokul düzeyinde. Bu okulda Arapça ve Acemcenin yanı sıra coğrafya, matematik, geometri ve tarih öğretiliyor. Sonra bizdeki liseye denk düşen, üniversite hazırlığı süren idadiye geliyor. Daha sonra ise değişik yüksek okullar; mekteb-i âliye geliyor: Üniversite, hukuk, askeri, mühendislik vb.

9 Bu konu artık gerçekleşti (1929).

rımızı modernleştirmek istiyoruz, ama öte yandan Avrupalı kadınların hafifliği bizleri endişeye de düşürüyor. Kadın özgür olsun, ama bu arada kocasının ve ailesinin kadını olmaya devam etsin. Açık elbiselerle dolaşmasın, başkalarına işve yapmasın, eğlenceye, baloya gitmesin, ama öğrensin ve kültürlü olsun. Çoğumuz artık karılarımızın yüzleri açık olarak, Avrupalı giysilerle dolaşmasına izin vermek istiyoruz, ama bu mümkün değil. Bu giysilerle halkın arasına çıkamazlar, çünkü bu ülkede çok fanatik insan var ve eşlerimiz de, biz de bu yüzden saldırıya uğrayabiliriz. Ah **efendim**, biz Jön Türkler ilerlemeyi ve kalkınmayı gerçekten çok istiyoruz. Yenilgiler bizi karamsarlığa ve çaresizliğe sürüklemedi. Tam aksine, yurdumuzu nasıl sevebileceğimizi, nasıl kalkındırabileceğimizi öğretti bize bu yenilgiler (işte bakın, bu anlatılanlardan ne kadarı kitabın yayınlandığı 1929'a kadar gerçekleşti!).

Uzun zamandır beklediğimiz eşyalarımız nihayet geldi. Haydarpaşa'dan trene yüklediğimiz yatakların, silahların ve bavulların elimize ulaşmasıyla seyahate hazır hale geldik. Eşyaları açtık, eksikleri gidermek için çarşıda son turlara başladık. Pazarlıklarla alışverişimizi tamamladık.

Bu kurnaz tüccarlara göre her **şapkalı** (Türkler Avrupalıları fes giymediği için böyle adlandırıyor) her türlü ıvır zıvırı satın alır ve özellikle de eski eşyalar arar! Böyle düşündüklerinden de bir sürü işe yaramayan on yıllık "antika"ları ille bize satmak istiyorlar. Zor kurtuluyoruz.

Ama en ilginç karşılaşmamız şu şekilde cereyan ediyor:

- Mösyö, mösyö (monsieur) **antika**!

Dükkâna giriyoruz. Bizimki koca bir sandığı ciddi uğraşlarla açıyor, oradan küçük bir sandık, sonra içinden daha ufak bir kutu, oradan da bir kağıt paket çıkarıp masanın üzerine bırakıyor. Buruşuk kağıtları açtığımızda scarabeus kafasıyla[10] karşılaşıyoruz. İki lira da para istiyor!

Buralarda artık gerçekten antika değeri olan bir eşyayla karşılaşmak imkânsız gibi. Değerli olan her şey artık yurtdışına götürülmüş. Kalan az sayıdaki gerçek antika ise yöre halkı tarafından astronomik rakamlarla satılmak isteniyor. İngiliz ve Alman bilginleri bölgeyi tamamen altüst etmişler.

Çarşıda ve oteller civarında bir dizi ayakkabı temizleyicisiyle karşılaşıyorsunuz. Onlar da yanlarında oturan akraba veya arkadaşlarıyla sohbet ediyorlar. Doğu'da otellerde ayakkabılar temizlenmiyor, çünkü bu tama-

10 Scarabeus eski Mısır'da kutsal sayılan bir tür böcek.

men farklı bir hizmet sektörü. Küçük çocuklar, zillerle süsledikleri sandıklarının başında talihlerini bekliyorlar. Nihayet çamur ve kir içinde bir ayakkabı konuluyor sandığın üzerine. Birden küçük elleri çalışmaya başlıyor; temizliyor, yağlıyor, boya ve cila sürüp parlatıyorlar. Öylesine güzel çalışıyorlar ki, o kirli postal veya kundura, yeni satılan bir ayakkabı haline geliyor. Üç dört farklı fırçayla, kutulardan, cam şişelerden sürdükleri üç ayrı değişik cilayla çalışıyor, minicik sandıklarının derinliklerinden çıkardıkları araç gereçleriyle sanatlarını icra ediyor ve sonunda işleri bittiğinde küçük zillerini şıngırdatıyor, işin bittiğini haber veriyorlar. 20-40 para cebe atılıyor ve yeni müşteri beklenmeye başlanıyor. Bu süre içinde tek kelime konuşulmuyor.

Halep Oteli'nde yemek fena sayılmaz, ama burada bulunduğumuz sürece et yemekten gına geldi! Koyun eti, sonra yine koyun eti ve ardından yeniden koyun eti yemeye bir süre tahammül edilebiliyor sadece. Aslında Türkiye'de koyun etinin, bizdeki gibi ağır bir tadı yok. İslam dini domuz etinin yenmesini ve kullanılmasını yasakladığı için Türk insanı yemeklerde koyun yağı kullanıyor. Tatlılar bile bu yağla yapılıyor. Norveç için balıkyağı ne anlam ifade ediyorsa, Doğu için koyun yağı tam öyle: Her yerde bu kokuyu hissediyorsunuz. Mutfaktan koridorlara, evlerden otellere, çarşı pazara ve hatta resmi dairelere bile sinmiş bu koku. Ama insan zamanla bu kokuya alışıyor, hatta hoşlanmaya bile başlıyor.

Türkiye'de üretilen koyun çeşidi bizdekinden oldukça farklı: Bunlar, kocaman yağlı kuyrukları olan koyunlar. Bazılarının kuyrukları 13-14 kg. kadar olabiliyor ve koyun koşarken safi yağdan oluşan bu kuyruğunu bir kilise çanı gibi sağa sola savuruyor.

Şehrin dış mahallelerinde, çevresi çamurlu killi bir maddeden yapılan çok alçak duvarlarla kapanmış sebze meyve bahçeleri başlıyor. Bu duvarlar tabii kimsenin içeri girmesini engelleyemiyor. Macaristan'daki çalı çırpıdan yapılan çitlerin işlevini görüyor ve Türkiye'de çok yaygın. Tüm yörelerde bu duvarlara pide biçiminde ilginç bir şeyler yapıştırılıyor.

Gübre adı verilen bu maddeler kırsal kesimlerdeki yoksul halk tarafından yakacak olarak kullanılıyor. Sabahları insanlar at, koyun gibi evcil hayvanlarının dışkılarını topluyor, bunları biraz çamurla karıştırıp, biçim verip kuruması için duvarlara yapıştırıyorlar. Ama yemek ya da kahve pişirmek için bu maddeden yakılan ateşin nasıl dayanılmaz bir koku çıkardığını varın siz düşünün.

En önemli sorunumuz at tedariki. 500-600 kg. kadar bir yükümüz olduğundan bunları taşıyacak olan arabaya iki at ve bizlere de birer binek atı gerekliydi. Şehrin arabacıları bizim at ve araba aradığımızı duyunca birden fiyatları arttırdılar; zaten savaş nedeniyle fiyatlar çok yüksekti.

Sonuçta atları satın almak istemiyoruz. Avrupalı burada bir şey alırken çok ödüyor, bir şey satarken malı bedavaya gidiyor. Eğer atları satın alırsak, seyahati bitirdikten sonra onları satamamaktan endişe ediyoruz.

Hakkı Çavuş[11] adında bir at tüccarıyla tanıştık. Atları, yemlerini, bakıcılarını ve gerekli malzemeyi bize günlüğü 4 mecidiyeden kiralayacaktı. Ama biz tereddüt edince fırsatı kaçırdık, başkaları kiraladı.

Tekrar araştırmaya başlıyoruz. Ama başvurduğumuz herkes günlüğüne 5-6 mecidiye istiyor ve ayrıca atların yem giderlerini de bizim karşılamamız lazım. Türkiye'de at yemi olarak yulaf kullanılmıyor. Atlara arpa yediriliyor. Uzun yolculuğumuz boyunca yemi nereden ve nasıl bulacağımız önemli bir sorun olacağa benziyor.

Sonunda Yağcı Yorgo oğlu Yoanni adında bir Rum'la anlaşıyoruz. Gündeliği 3,5 mecidiye karşılığında bize araba, at verecek ve atların yem işini de üstlenecek. Şimdi artık iki binek ata kaldı iş. Yorgo bu işi de kendisine bırakmamızı istiyor. Şehrin ana meydanındaki hayvan pazarına gidiyoruz. Atların ortaya çıkarılmasını, denenmesini büyük bir seyirci topluluğu izliyor.

Anadolu'da atçılık gelişmiş sayılmaz. Köylülerin sahip oldukları hayvanlar son derece kötü durumdalar. Modern haracılık üç yerde sürdürülüyor (Seyitgazi, Eskişehir ve Adana). Köylüler, doğru dürüst beslenmeyen tayları, iki yaş civarında, yani daha çok küçük yaşta işe koşuyorlar. Ahırlar da ufak ve sağlığa aykırı olduklarından binek hayvanlarının çoğunluğu sakat, sağlıksız ve çelimsizler. Ama buna rağmen atların sırtına 150-200 kilo yük vurulması bir yana, iki taraflı atılan heybe de (kalın bir yünden hazırlanan ve iki taraflı olarak atın terkisine atılan bir tür çuval) tıka basa doldurduluyor. Zavallı hayvanlara gıda maddesi olarak çoğunlukla yol kenarlarındaki otlar kalıyor.

Doğal olarak atların tümü böyle değil; sağlıklı ve güçlü atlar da var. Anadolu'da yaygın olan at türü küçük, bacakları ve vücudu oranlı, ama kafası büyük. Kısa adımlar attığı için de koşusu oldukça sarsıcı. Ayrıca alışmak gerekiyor.

---

11 Çavuş askerde bir rütbe. Orduda çavuş rütbesiyle askerlik yapan erkekler, bu sıfatı sivil hayatlarında da kullanmaya devam ediyorlar.

Bir dizi atı denedikten sonra Dr. Milleker sonunda hoşuna giden bir at buluyor. Altı yaşında, yerinde duramayan kıpır kıpır bir at bu. Pazarlık etti ve 10 liraya anlaştılar. Ben de 15 liraya sekiz yaşında, zarif, uysal olduğu iddia edilen, etine dolgun bir at seçiyorum kendime. Yeni adı Şişko, ata pek uyuyor.

Sorun böylece çözülüyor; rahat bir nefes alıyoruz. Ama durumun böyle olmadığı bir süre sonra anlaşılıyor. Arabacımız Yani (biz adını biraz Macarlaştırıp böyle adlandırdık) yemekten sonra koşa koşa geliyor: Milleker'in atının çevresini tekmelediğini, yanına yaklaşanı ısırmaya çalıştığını, ipini kopardığını, yem torbasını da fırlatıp attığını bir solukta anlatıyor.

Derhal atı aldığımız adamı bulmaya koşuyoruz; ama ara ki bulasın! Büyük bir ihtimalle şehri bile terk etmiştir. Yabaniliği nedeniyle Şeytan adını verdiğimiz atla istesek de istemesek de anlaşmak zorundayız.

Bir öğleden sonra jandarma subayı İsmail Hakkı Bey ziyaretimize geliyor. Onun zarif ve düzenli kabul salonu ve bizim olağanüstü dağınık odamız büyük bir tezat oluşturuyor.

- **Hoş geldiniz, sefa geldiniz**, diyerek Türkler gibi selamlıyoruz.

- **Hoş bulduk, sefa bulduk**, diyerek yanıt veriyor.

Burada misafirliğin aksatılmaması gereken kuralları var: Misafire kahve ve sigara ikram etmek zorundasınız. Türkler kahveyi süt ve şeker koymadan içiyorlar. **Fincan** adı verilen minicik bardaklardan içtiğimiz kahvenin yanında sigaralarımızı tüttürüyoruz, planlarımızdan, seyahatimizden bahsediyoruz. Daha sonra sohbet koyulaşıyor ve askeri konulara geçiyoruz. İsmail Hakkı Bey Türk ordusundaki subayların çilelerini anlatmaya başlıyor:

- Evet, bizim hayatımız hiçbir zaman güvence içinde değil! Koca imparatorluk, savaşların, ayaklanma ve isyanların acısı içinde ve akla gelen her yere bizler gönderiliyoruz. Harbiye'den mezun olur olmaz Yunanistan cephesine gönderildim. Birkaç sene sonra ise Yemen'de isyan patladı, Arap kabilelerinin kanlı ayaklanmasını bastırmakla görevlendirildik. Orası tam bir felaketti! Çatışmalarda sağ kalmayı başaran çölün kızgın kumlarında veya sıtma ateşinde telef oldu! Ama ben dayandım ve cepheden yüzbaşı olarak döndüm. Daha sonra sıra Arnavutluk'taydı: Arnavutlarla çarpıştık, ardından da *malisor*'lara karşı direndik! Sağımdaki, solumdaki arkadaşlarım şehit oldu, bir kurşun da elimdeki dürbünü parçaladı. Ama ben hayatta kaldım.

Cepheden dönüp evlendim. Daha iki aylık evliyken, yani daha izindeyken İtalyan savaşı patlak verdi ve emir geldi! Evde eşime bir şey söyleyemedim; son anda, kapıdan çıkarken "elveda" diyebildim. Karım hıçkırarak ağlamaya başladı, ama benim elimden ne gelirdi!? Kucakladım ve koşarak uzaklaştım. Ölüme gidiyordum, o kanlı kasırganın yeniden ortasında olacaktım, yüreğim acı içindeydi! Daha sonra Bulgaristan cephesinde çarpışmaya başladığımda artık binbaşıydım. Savaşı kaybettik! Sonra İzmir'e jandarma olarak tayinim çıktı, iki hafta önce de buraya geldik. Sonu nerede gelecek, bu hayat nerede ve nasıl bitecek, **Allah bilir**. Kadınımı yıllardır göremedim, oğlumu tanımıyorum bile!

Bu görüşmenin ardından atları denemek için Meram Köyü'ne kadar gidiyoruz. Köy Konya'dan at sırtında bir saat çekiyor. Küçük, sadece birkaç haneden oluşan bir köy, ama çevredeki bahçelerin hepsinde de ahşap binalar var. Burada en çok ilgimizi çeken şey mükemmel işleyen sulama sistemi. Sel ve Sabata Çayı kanallar ve küçük arklar sistemiyle çok uzun bir mesafede sistemli bir şekilde dağıtılıyor. Dağların eteklerinden alınan su, düzlüğü geçerek çevredeki tarlaları suluyor. Böyle bir sistemi kurabilmek için ne kadar gelişmiş mühendislik bilgisi olması gerekir diye düşünüyorum. Halbuki bu sistemin yüzyıllardır işlediği biliniyor.

27 Temmuzda, nihayet yola çıkmaya hazır hale geliyoruz. Ama günlerden pazar olduğundan ve dini bütün Rumlar pazar günü kesinlikle çalışmadıklarından, hareketimizi ertelemek zorunda kalıyoruz. Yani, bir gece önceden atlarla birlikte kendi köyü Sille'ye gitmişti. Daha ortalıkta görünmüyor. Bütün günü Konya'da dolaşmakla geçireceğe benziyoruz. Müslümanlar tatil günü olarak kutsal cuma gününü seçtiklerinden bugün çarşı son derece hareketli. Cuma günü ise dükkânlar kapalı oluyor.

Köşe başlarında ve sokakların kuytuluklarında kocaman köpekler uyukluyor. Bütün gün uyuşukluk içinde orada burada zaman geçiren bu köpekler gece bastırdığında sürüler halinde avlanmaya çıkıyorlar. Müslümanlar arada sırada yola bir şeyler atarak köpekleri besliyorlar, ama lokantaların önlerindeki masaların altlarında sık sık bir parça kemik yüzünden birbirine giriyorlar. Hiç beklemediğiniz anlarda kulak tırmalayıcı havlama, hırlama, çığlıklar yükseliyor. Böyle durumlarda sakin bir şekilde sohbet eden insanlar korkuyla yerlerinden fırlıyor, köpeklere bir iki tekme atılıyor, ellerdeki sopalarla sağa sola bir iki vuruluyor ve düzen yeniden sağlanıyor!

Yaşlı Türkler sakallarını uzatıyor, saçlarını ise dibinden kazıtıyorlar. Yanımızdaki masada uzun siyah sakallı, kaftanlı bir **hacı** yemek yiyor. Kafası aynen bir karpuza benziyor: Tek bir tüy bile yok. Berberden yeni çıkmış olmalı.

Bu berber dükkânlarını ilgiyle izliyoruz. Müşteri ayakkabıcı iskemlesine benzeyen bir tabureye oturtuluyor. Çırak tıraş ederken, **usta** ise yerde bir şeyler atıştırıyor, hatta kestiriyor! Eğer hava sıcaksa tıraş işlemi sokakta gerçekleşiyor.

Şehrin üzerinde yükseklerde şahane güzellikte kartallar gündüz daireler çiziyor. Bu kartallar akşama çevredeki ağaçların üzerine kurdukları yuvalarına dönüyorlar. Bu kuşlar bizdeki kırlangıçlar gibi neredeyse evcil hayvan olarak görülüyor, kimse onlara zarar vermiyor.

Pazar yerinde tuz ve mangal kömürünün aynı tezgâh üzerinde satıldığını görüyoruz. Kaya tuzu, sizin gözünüzün önünde iki büyük taşın birbirine sürtülmesiyle çekilip öğütülüyor. Üstteki taşın yüzeyinde bir tutamak var. Bu sistem değirmenin tarihteki ilk örneklerinden olsa gerek.

Cami ve türbe gibi kutsal yerlerin girişinde gerili bir zincir var. Bunun nedeninin, kutsal binaya giren insanların eğilmek zorunda bırakılmaları ve başıboş hayvanların engellenmesi olduğu söyleniyor.

Pazartesi sabahı tüm eşyalarımız paketlenmiş bir vaziyette harekete hazırız. Yani geldiği için aslında yola çıkabiliriz, ama daha önce **mukavelat müdürü** önünde bir anlaşma imzalamamız gerekiyor.

Noter son derece ciddi ve kibar. Ancak, önünde masa olmasına rağmen kâğıdı dizinin üzerinde yazıyor. Bunun devlet memurlarının çoğunun alışkanlığı olduğunu öğreniyoruz. Eğitimleri sırasında okullarda kazandıkları bu alışkanlığı yüksek devlet memuru olduklarında da bırakamıyorlar. Ayaklarını da altına alarak oturuyor.

Müdür uzun boylu, zayıf bir insan. Memuru ise ince sesli ve neredeyse cüce.

- **Selamün aleyküm**, diye selamlıyoruz.

- **Aleyküm selam**, diye yanıtlıyor.

Selamlaşırken Türklerde başlarındaki fesi çıkarma âdeti yok. Biraz eğilerek sağ kollarını yere doğru uzatıyor, sonra sağ elinin parmaklarını alınlarına ve dudaklarına değdiriyorlar. Bu geleneksel selamlamanın anlamı; kaftanının ucunu kaldırır, öper ve önünde eğilirim. Bu seremoni ister evsahibi, ister konuk olsun, herkes tarafından yapılıyor. Hatta

yerleştikten sonra bile birkaç defa tekrarlanıyor. Terbiyeleri böyle yapılmasını gerektiriyor ve Müslümanlar bunu harfiyle uyguluyorlar.

Anlaşmanın imzalanması son derece uzun ve ayrıntılı bir işlem gerektiriyor. Akşama kadar da ancak bitiyor. Üç tanık bulunuyor, iki kişi biz, Yani ve hizmetkârımız Ciril, tercüman, müdür ve memuru, yani on kişi kadar imza atmaya çalışıyoruz! Saat 4 sularında belge hazırlanıyor, ayrı yerlere 8-10 mühür basılıyor, herkes ikişer defa imzalıyor. Böylece belgede 20 imza sıralanmış oluyor.

Nihayet, 28 Temmuzda yola çıkabiliyoruz, tanrıya şükürler olsun! Şimdi artık hedef yokluğun, açlığın, susuzluğun egemen olduğu düzlükler. Asıl Asya'yla, insanların taleplerinin bir tas **yoğurt**la bir dilim **bazlama**dan öteye geçmediği dünyayla tanışmak istiyoruz.

Atlar, araba ve jandarma komutanının bize refakatçi olarak verdiği asker şehir meydanında bizi bekliyor. Dostlarımıza, çevremizdeki insanlara, iyi kalpli otel sahibesine, patavatsız garsona, gürültülü dordurmacıya, kahvenin eğreti iskemlelerine elveda diyoruz ve bizi kıvrıla kıvrıla şehrin kenar mahallelerine götüren yola düşüyoruz.

O iyi insanların arkamızdan bağrışları hâlâ kulaklarımda yankılanıyor:

- Güle güle gidiniz! İnşallah yine görüşelim!

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

KONYA'DAN YAĞLIBAYAT'A
28-31 Temmuz 1913

Kimsesiz ve sakin sokaklardan, uzun bahçelerin arasından ilerliyoruz. Türk şehirleri birbirine çok benziyor ve yerleşim alanlarının inşası son derece tipik: Şehrin tam merkezinde çok katlı binalar bulunuyor. Ama bu binalar birbirine o kadar yakın ki, neredeyse soluyacak hava kalmıyor. Bu mahallelerde evlerin bahçeleri yok, dolayısıyla ağaç da göremiyorsunuz. En fazla bazı evlerin ön cephesi yaban asmasıyla kaplı oluyor. Bu mahallelerin etrafındaki ikinci halkayı, çevresinde geniş bahçeleri bulunan evler oluşturuyor. Bu bahçelerde ev halkı tarafından meyve ve sebze yetiştiriliyor. Basık damlı Türk evlerinin mimarisi de ilginç. Çift katlı evlerde, üst kattaki oda kadınlar için ayrılıyor, yani **harem** oluyor. Bu katın sokağa doğru uzanan çıkıntılı penceresindeki **kafesin** ardından, gelip geçeni dışarıya görünmeden seyretmek mümkün.

Eve girmek isteyenler, aynen eski Romalılarda olduğu gibi, tahta bir tokmakla kapıya vuruyorlar. Kadınlar ise kendilerini sokaktakilere göstermemek için üst kattan bir iple çekerek kapıyı açıyor, geleni eve buyur ediyorlar.

Şehirlerin en dış halkası kerpiçten yapılmış duvarlarla çevrili bahçelerden, tarlalardan, kavaklıklardan oluşuyor. Taşlı mezarların bulunduğu mezarlıklar çoğu şehrin merkezinde, cami, türbe gibi kutsal yerlerin hemen yanı başında olabiliyor. Sağa sola yatan taşlardan mezardakinin cinsiyetini çıkarabilirsiniz: Eğer taşın üstü bir sarık gibi biçimlendirilmişse erkek, düz ise kadın mezarıdır. Bu mezarlıklar insanda yok olup yitme ve çürüme duyguları uyandırıyor, ümitsizlik yaratıyor. Dante'nin "*Lasciate ogni speranza*" mısrası bu mezarlıkların atmosferini çok iyi yansıtıyor.

Kenti terk etmemizle birlikte parke taşlı yol da geride kalıyor. Önce geniş bir şose, ardından da 20-30 metre genişliğinde, gelip geçen arabaların tekerlekleri altında oluşan patika yol başlıyor.

Son evlerin, ağaçların, bahçelerin geride kalmasıyla birlikte, ansızın kızgın toprakların üzerinde hiçbir şeyin yetişmediği çorak bozkırın içinde buluyoruz kendimizi.

- Bu yöreyi iyi biliyor musun jandarma? diye soruyorum, bize sessizce refakat eden askere.

- **Vallahi efendim**, buralara daha önce hiç gelmemiştim, diye yanıtlıyor Hasan Efendi.

Hasan, Ahmed, Ömer gibi isimlerle burada çok sık karşılaşıyorsunuz. Her üç kişiden birinin adı mutlaka bunlardan biridir. İnsanlar soyadı kullanmadıklarından, daha doğrusu bu sadece soylulara özgü bir gelenek olduğundan, aynı isimli kişileri birbirinden ayırmak zor oluyor. Bu nedenle bazı sıfatlar ve lakaplar isimle birlikte kullanılır olmuş: Kambur Hasan, Uzun Ahmed gibi. Bazen ise isimler, İsmailzade Mehmed, yani İsmail oğlu sıfatıyla birlikte kullanılıyor.

Bu ülkede fırıncı çırağından, sultana kadar herkes **efendi.**

Camide yoksul varsılla, toprak ağası köylüyle aynı safta duruyor. İşte İslam dünyasında doğumla kazanılan aristokratik hakların bulunmamasının nedeni bu. Asalet bu toplumda mevkiyle ve varlıkla ilgili. Sıradan bir vatandaş bile en yüksek askeri rütbeye veya devlet memurluğuna gelebilir.

Hasan Efendi bu yöreyi tanımıyor ve biz de daha ilk gün yolumuzu kaybediyoruz. Planlarımıza göre Bozdağ'a ve bu dağdaki Zincirli Han'a doğru gitmemiz gerekirken, tamamen aksi bir istikamete batıdaki Kayacık'a doğru yöneldiğimizi anlıyoruz.

Yolumuz kuzeye doğru ilerliyor. Kırk beş dakika kadar sonra solumuzda Abruzion Han'ın yıkıntılarını görüyoruz.

Doğu'yu gezenler **han** kelimesiyle çok sık karşılaşacaklardır. Yolların kıyısında ya da şehirlerde görülen bu binalar yolcuların konaklayabilecekleri ilkel misafirhaneler olarak algılanmalı. Avlulu binalarda, içeri girdiğiniz zaman, dört duvarın dışında odada başka hiçbir eşyanın olmadığını görüyorsunuz. Arabayı avluya bırakıyor, atları da ahıra bağlıyorsunuz. Eskiden çok kullanılan yolların kenarlarında görkemli hanlar inşa edilirmiş ve hatta bunlar **kervansaray** olarak adlandırılırmış. Oyma mermer sütunlarla, sanatsal değeri olan süslemelerle inşa edilen bu binaların yıkıntılarıyla da arada bir karşılaşıyoruz. Abruzion Han tam anlamıyla bir enkaz halinde. Orta katın yıkık duvarında hâlâ zamana karşı

direnmeyi başaran kubbeli süslemeler bugün rüzgârın yurdu, kuşların yuvası olmuş.

Sakin, kederli bir yalnızlık egemen...

Oysa bir zamanlar bu yörede kimbilir ne kadar canlı bir yaşam ve hareket vardı ki konaklama için bu kadar büyük bir bina inşa edilmiş. Yolumuza devam ediyoruz. Bir süre sonra kuşlar da görünmemeye başlıyorlar. Doğal da, bitki örtüsünün bulunmadığı bu topraklarda zavallı kuşlar ne arasın?

Saat 5.30 civarında Yalpizin Han adı verilen, çatısı olmayan bir binanın yanından geçiyoruz. Saat 6.00'da Deliklitaş Köyü'ne ulaşıyoruz. Kayacık Köyü'ne ulaştığımızda artık hava kararmaya başlıyor. Köyodasında yer gösteriyorlar.

Köyodası kavramı ilginç bir kavram Türklerde; köyün misafir odası gibi anlaşılıyor. Evler tek göz odalardan oluştuğu için, aslında bu kavram köyde misafirler için ayrılan bir binayı ifade ediyor. Köyden gelip geçen tanın misafirleri geceleri burada konaklayabiliyorlar. Çatısı çamurdan yapılmış küçük bir kulübe. Duvarlar delinerek pencere açılmış. Kapısı o kadar alçak ki, eğilmeden geçemiyorsunuz. İçeride birkaç hasır veya battaniye bulunuyor. Köyodası köylülerin toplanma ve eğlence yeri olarak da kullanılıyor.

Atları boş binaya yerleştiriyor ve konuşabileceğimiz birini karanlıkta aramaya başlıyoruz. Uzun bir zaman sonra da çok yaşlı, uzun ak sakallı bir hocayla karşılaşıyoruz;

- **Babam**, buralarda yiyecek bir şeyler bulmak mümkün müdür?

Köylerde insanlar birbirlerine **birader** ve **komşu** diye hitap ediyorlar. Kim olursa olsun yaşlılara **babam**, kadınlara da **hemşire** diyorlar. Sonuç olarak Kuran'a göre hepimiz kardeşiz nasıl olsa!

Ama bizim sesi titreyen ihtiyar ne sorsak, aynı yanıtı veriyor:

- **Bilmem!**

Bu kelime Doğu insanının ruh dünyasını ne kadar da mükemmel yansıtıyor: Eğer bir şeyi bilmiyorlarsa, onu gönül rahatlığıyla kabul ediyorlar ve daha sonra bir ilgi de göstermiyorlar.

Sonuçta bir yerlerden bir tas yoğurt buluyor ve mum ışığında yere çömelerek karnımızı doyuruyoruz. İhtiyar da odaya geliyor, o da çömeliyor, ama tek bir kelime konuşmuyor. Türk insanı az konuşuyor. Misafirine karşı da suskunluğunu bozmuyor.

Biz hamaklarımızı ve uyku tulumlarımızı hazırlarken köyün imamı bir tepeciğin üzerine çıkıp ezan okuyor ve köyün yedi erkeğini minaresi olmayan mescide akşam namazına çağırıyor. Daha sonra köy halkı uykuya dalıyor.

Ben ise esrarengiz geceyi seyrediyorum. Engin sessizliği arada bir koyun melemesi ve uzaklardan gelen köpek ulumaları bozuyor. Bozkırdaki ilk gecenin üzerimde etkisi çok büyük.

Gözlerim batıya doğru çevriliyor, memleket oralarda, diyorum. Aniden bir yıldız kayıyor, uzakta bir ateş yanıyor, ılık, kadife gibi bir rüzgâr çıkıyor:

Büyülü, şahane gece...

*

Şafak vakti, pencerelerden ve kapıdan içeri dolan serin rüzgâr ve bir eşek anırtısı uykumuzdan uyandırıyor. Tabii kapı bütün gece açık kaldı. Burada, kimse kapılarını kilitlemiyor; anahtar diye bir şey bilinmiyor zaten. Neden kilitlesinler? Birbirinden farklı neleri var ki korumaya gerek duysunlar? Burada kimin nesi varsa, komşunun da aşağı yukarı aynısı var. Bu düzlüklerde zenginler ve orta halliler yok. Buralarda sadece yoksullar yaşıyor.

Yediyi çeyrek geçe at sırtındayız ve tozlu yollara düşüyoruz yeniden. Uzaklarda, çevredeki tek yükselti olarak Bozdağ'ın pek de yüksek olmayan siluetini görüyoruz. Bu dağ tamamen çıplak; üzerinde ne bir ağaç, ne bir bitki, ne bir çalılık var. Kışın karların erimesiyle oluşan yollar, dağın yüzeyinde yara izini andırıyor. Bu uçsuz bucaksız topraklar neredeyse tamamen boş. Ekili toprakları sadece köylerin civarında görebiliyorsunuz. Bu tarlalarda da mahsul çok zayıf; bir iki karış büyüyebilen arpa var. Arpanın dışında bazı yerlerde buğday gözümüze çarpıyor. Ama yulaf ve mısır hiç yok.

Bu düzlüklerde kış ayları çok sert geçtiğinden, topraklar ancak ilkbahar aylarında sürülebiliyor. Kısa baharın ardından toprağın kavrulduğu sıcak ve kurak yaz ayları başlıyor. Böylece mahsul büyümüyor. Hasat mevsiminde ürünü neredeyse köklerinden çekip çıkarıyorlar; çünkü öylesine çelimsiz ki, orak işlemiyor.

Anadolu düzlüklerinin bu kireçli ve killi toprakları aslında tarım açısından hiç de fena değil. Eğer köylüler toprağı derinden sürerek baharın bereketli yağmurlarını kullanabilseler ve alttan yeni toprakları kullanıma

açabilseler mahsul çok iyi olabilir. Ama Türklerin kullandığı ve herhalde Asurlulardan ve Kaldelilerden bu yana biçimi hiç değişmeyen karasaban, toprağın yüzeyini birazcık çiziktirmenin ötesinde bir işe yaramıyor.

Verimli bir tarımın bir başka önemli eksikliği daha var; o da insan. Bu topraklarda çok az insan yaşıyor. Saatler boyu yürüyoruz ve kimseyle karşılaşmıyoruz. Bu dümdüz topraklarda insan çok uzaklardan köyü, evleri görebileceğini sanabilir; ama öyle olmuyor, çünkü evler çok basık. Bir insan boyunu aşmayan binalar badana yapılmıyor. Dış duvarları çamurla sıvandığından ve çevrede de ağaç ve bitki bulunmadığından çevreleriyle olağanüstü bir uyum içindeler. Ancak çok yaklaştığınızda orada bir bina olduğunun farkına varabiliyorsunuz.

Sekizi çeyrek geçe, çok eski ve büyük Zazatin Hanı'nın yıkıntılarına ulaşıyoruz. Dorukta birleşen kıvrımlı duvarları binanın yüzyıllara varan yaşı hakkında da fikir veriyor. Selçuklu mimarisinin altın çağında inşa edilen binanın hoş ve simetrik yapısı, bina inşa edilirken sanatsal bir dikkat sarf edildiğini de işaret ediyor. Büyük ve tam olarak kesilerek üst üste konulmuş taşlardan oluşan duvarlar bu hanın istendiğinde kale olarak da kullanıldığını gösteriyor. İç duvarlar üzerindeki, herhalde bir zamanlar atış deliği olarak kullanılan girinti ve çıkıntılar da bu düşüncemizi güçlendiriyor. Görkemli ana giriş kapısının üzerinde, siyah beyaz kare taşlardan oluşan kemerler son derece süslü ve bazı yerlerde Yunan harflerinin de bulunduğu üzerine oyma haç işlenmiş taşlarla karşılaşıyoruz. Bir zamanlar burada serpilen, gelişen bir Hıristiyan yerleşim merkezi olmalıydı. Havarilerden Aziz Paul ve Barnabas Hıristiyanlık öğretisini belki de buralarda yaygınlaştırmaya çalışıyorlardı ve Keseriali Aziz Basilius buralara kadar ulaşmıştı.

Yüzyılların gizem dolu perdesini kim aralayabilir?

Bu yörede böyle antik hanların olduğu biliniyor: Aksaray'da Sultan Han, Nevşehir'de Alay Han bunlardan bazıları...

Bir saatlik bir molanın ardından eski zamanların diri hatıralarını geride bırakıyor, yıkıntıların yanından doğru yola çıkıyor, kırk beş dakika uzaklıkta dağların eteğindeki Tömek'i solumuza alarak ilerliyoruz.

Güneş yükselmeye devam ediyor ve titreşimler içinde seraplar da belirmeye başlıyor. Uzaklardaki ufak tepecikleri sanki su üzerinde yüzen çıkıntılar gibi görüyoruz. Oysa bu civarda, eğer kuzeyde gözümüze çarpan kuyuyu saymazsak, su ve göl yok. Bozdağ'ın güneydoğu uzantısının etek-

leri de sanki deniz üzerinde yükseliyor! Kırılmanın olmadığı düzlüklerde gökyüzünün yansıttığı görüntülerde, sizin hayalini gördüğünüz cismin boyutları genişliyor, çarpıklaşıyor. Bir han veya sıradan bir ahır bile bu yansımayla büyüyor, değişik motiflerle bezeniyor ve binanın çatısı bir orman görüntüsü alıyor.

Gökyüzü kurşuni bulutlarla yüklü. Dün buralara yağmur yağmıştı. Gökyüzü yeryüzüyle alışveriş ediyor sanki; rüzgârın yarattığı hortumlar toz bulutlarını yerden göğe doğru yükseltiyorlar. Sayıları da sürekli çoğalıyor. Eğer bunlardan birine düşerseniz, yüzünüz, gözünüz, ağzınız keskin kum taneleriyle doluyor. Kumlardan oluşan bu sütunlar gökyüzüne kadar dayanıyor. Bazıları kalın, yüzlerce metre yüksekliğe uzanıyor, bazıları gökyüzünden yere sarkıtılmış ip gibi ince ve esnek oluyor. Bazen yarım saat aynı yerde kıvrılıyor, esniyor, oynuyor, bazen dörtnal koşmaya, çırpınmaya, dalgalanmaya başlıyor.

Bu steplerin dünyasına kum, grilik ve boşluk damgasını vuruyor.

Hava ısınmıyor. Arada bir esmeye başlayan rüzgâr gerçekten serin sayılabilir. Saat 10'a geldiğinde bile sıcaklık 25 dereceyi aşmıyor.

Saat 11 sularında Zincirliköy'e ulaşıyoruz. Aslında eğer yolumuzu kaybetmeseydik bu köye dün ulaşmamız lazımdı. Köyden bir kilometre sonra bizi Obruk'a götürecek olan yola giriyoruz. Buraya kadar büyük bir kavis çizerek geldik, ama gereksiz zaman kaybına karşılık görkemli Zazatin Hanı'nı görme fırsatını yakaladık. Buna benzer bir tane daha olduğunu biliyoruz: Obruksaray yolu üzerindeki Sultan Han.

12.30 sularında birkaç haneli Akbaş Köyü'nü sağda bir kilometre kadar geride bırakıyoruz. On beş dakika sonra ise Akbaş Han'a ulaşıyoruz. Yolun kenarındaki bu handa biraz dinleniyor, seher vaktinden bu yana suya hasret kalan atlarımızı suluyoruz. Yol kenarındaki bu tür hanlar yolcunun en asgari gereksinimlerini karşılayabiliyor. Han balçıktan yapılan alçak duvarların çevirdiği bahçenin köşesine kurulmuş. Binanın tavanına elinizi değdirebiliyorsunuz. Hana girdiğinizde milyonlarca sineğin vızıltısıyla yoğunlaşan bir hava çarpıyor yüzünüze. Ortada, yorgun yolcuların uzanıp dinlenebilecekleri (eğer sineklerden rahatsız olmazsa!) bir boş alan var. Oda içindeki eşyalar da doğayla, çevreyle tam uyum içinde; iki tane büyük, sapsız su küpü görüyoruz. Biçim, stil ve büyüklük olarak Pompey'den çıkarılan amforalara çok benziyorlar. Sonra bir sedir, birkaç kahve cezvesi, el yüz yıkamak için teneke bir su kabı, bir gaz lambası, bir

kazan, bir ızgara, 4-5 fincan ve birkaç battaniye. Handaki eşyalar bundan ibaret.

- Yiyecek ne var? diye soruyoruz hancıdan.
- Kahve.
- Başka birşey yok mu?
- Yok.

Öğle yemeğimiz kahve, hancıdan aldığımız şeker, yanımızda getirdiğimiz ekmek. Konservelerimizi daha zor durumda kalacağımız günler için saklıyoruz. Hancı kahvelerimizi duvarın yanına kurduğu, açık ocakta pişiriyor. Kuru otların ve köklerin ateşi geniz yakan bir duman çıkarıyor, ama bu duman kapıdan ve pencerelerden derhal odayı terkediyor.

Pencerenin önünde yerde alımlı bir kürk gözümüze çarpıyor.

- Hangi hayvanın kürkü bu? Nereden geldi? diye soruyoruz.
- Bu ceren derisidir. Bizim dağlarda olur, sürülerle dolaşır.

Ceren bu steplerde yaşayan küçük bir geyik türü. Bu hayvandan biz de avlamayı düşünüyorduk. Buralarda bulunduğunu duyunca bu konudaki düşüncelerimiz kesinleşiyor.

Avluda kuyu civarında çoğunluğu beyaz ve siyah keçilerden oluşan, ama aralarında koyunların da bulunduğu bir sürü var. Bu sürüler bu bozkırlardaki insanların temel yaşam kaynağı. Bu ovalardaki insanların zenginliğini ne kadar toprağı olduğu değil, ne kadar hayvanı olduğu belirliyor.

Tiftiğiyle dünya çapında ünlü Ankara keçisi bu yörelerde yetiştiriliyor. Anadolu'ya özgü olan bu hayvanın yurtdışına çıkarılması yasaklandı. Her ne kadar İngilizler birkaç keçi kaçırmayı başardılarsa da, onların Afrika koşullarında yetiştirdikleri Ankara keçilerinin tüylerinin kalitesi bu yöredeki kadar iyi değil. Bizde Kecskemét civarında da bu keçilerden bir miktar var.

Sürekli doğal koşullarda yaşamanın, serin otlaklarda, ama az beslenmenin sonucu olsa gerek, Ankara keçisinin postu olağanüstü güzel, beyaz ve ipek yumuşaklığında tüylerle kaplı. Keçiler her zaman açık havada kalıyorlar. Sadece kış aylarında onları kuzey rüzgârlarına kapalı, üstü açık ağıllarda, ya da mağaralarda topluyorlar. Bu tür mağaralara Türkiye'nin her yöresinde rastlayabilirsiniz. Ama ovalarda kışın eksi 25-30 dereceye kadar düşen soğuk ve yem yetersizliği nedeniyle sürüler her yıl önemli sayıda kayıp veriyor. Bu keçilerin postunun kesilen tüylerine Türkler **tiftik**

diyorlar ve her yıl Avrupa ve Asya'nın dokuma fabrikalarına bu yörelerden çuvallar dolusu tiftik ihraç ediliyor.

Koyunları da daha çok yünleri ve etleri için besliyorlar. Her ne kadar yoğurt bozkır halklarının ana besin maddelerinden biri olsa da, koyun sütünden az yararlanıyorlar. Ülkede koyunculuğun ne kadar yaygın olduğunun bir göstergesi de o yıl koyun vergisi olarak toplanan meblağın 4 milyon liraya ulaşmasıydı. Koyun başına 4,5 piaster ödenmesi gerekiyordu. Diğer hayvanlar için vergi uygulaması yoktu.

Koyun, eti için beslendiğinden, büyük, etli ve yağlı cinsler tercih ediliyor.

Akbaş Köyü'nün kuyusu civarında koyun ve keçilerden oluşan çok büyük bir sürüyle karşılaşıyoruz. Hayvanlar sessizce geviş getiriyor, dinleniyorlar. Kuyu da son derece ilginç, hiç karşılaşmadığımız türden: Kuyunun iki girişi var. Biri dik, normal kuyu, diğeri ise eğik, 84 basamakla suyun kenarına kadar inmeye imkân veren bir kuyu. İkisi suyun bulunduğu yerde birleşiyor. Su kenarında, dik kuyudan kışın içeri yağan kar hâlâ öbek öbek duruyor. Herhalde daha önceleri dik kuyu yoktu ve insan bir kova su alabilmek için 84 basamağı inip çıkmak zorundaydı. Bugün artık deriden yapılmış torbalarla su çekiyorlar. Bu torbalar bir ipe bağlanıyor ve iki insan ipin ucunu tutup ileriye doğru yürümeye başlıyorlar. Suyun ne kadar zahmetle elde edilebildiğini anladığımızda, yöre insanlarının su konusunda neden son derece tutumlu olduklarını da kavrıyoruz.

Biraz dinlendikten sonra binanın damına çıkıp çevreyi seyrediyoruz. Sağda ve solda Akbaş Köyü'nün evleri uzanıyor. Bizim handan 500 metre kadar uzakta Zaptiye Han'ın harabelerini görüyoruz. Askeri bir karakol olan bu bina yakınlarda boşaltılmış.

Atlara bindiğimiz sırada bir kargaşa başlıyor. Bağırmalar, itişmeler duyuyoruz. Bizim jandarma hancıyla kavga ediyor.

- Ne oluyor? Neden kavga ediyorsunuz? diye soruyorum hancıya.

- Çelebi, diyor hancı, senin jandarman yediği şekerin parasını ödemek istemiyor!

Jandarma ise parayı ödediğini, ama hancının çok istediğini ileri sürüyor.

Şimdi burada gerçeği nasıl ortaya çıkaracaksınız? Hazreti Süleyman yöntemini kullanıyorum, hancıya iki piaster de ben veriyorum. Yüzler derhal yumuşuyor, gerginlik kayboluyor.

Bu **zaptiye** gencin tutumluluğuna aslında şaşırmamak gerekiyor. Aylık gelirleri 400 kuruş ve bu parayla hem geçinmeleri hem de atlarını yemlemeleri gerekiyor. Devlet sadece kışlada barınak ve üniforma olarak giyecek sağlıyor. Yıpranan eşyalarını onartma giderleri de askerlerin kendisine ait.

Jandarma hancıya fazla para verilmesine itiraz ediyor, ama çok da önemli değil bu. İki küçük piasterle tekrar barış sağlanmış oluyor. Hancı saygıyla eğilerek **"kusuruma bakmayınız"** diyor. Böyle bir özür dileme karşısında sizin de aynı şekilde kibarca karşılık vermeniz gerekiyor:

- **Estağfurullah.**

Türk insanı hem konuşma ve hem de yazı dilinde son derece nazik ve dikkatli. Kendinden daha yukarı gördüğü insanlar karşısında, kendinden bahsederken emrinize amade kişi anlamında, **bendeniz** terimini kullanıyor. Karşısındakine ise **zatıaliniz** diye hitap ediyor. Bu üslup özellikle mektuplaşmalarda son derece yoğunlaşıyor. Nezaket kurallarına uymama onlar açısından affedilmeyecek bir ayıp olarak görülüyor.

Bozdağ geçidinin girişindeki Akbaş Hanı'ndan saat iki buçukta yola çıkıyoruz. Geçit dağların arasından kıvrılarak ve yukarıya doğru ilerliyor. Dağ eteklerinde otlayan deve sürüleri görüyoruz.

Bu yörelerdeki çorak ve kurak topraklara çok uygun düşen bu çirkin ve hantal hayvan bölge insanlarının en çok kullandığı evcil hayvanları arasında. Buna uygun olarak fiyatı da pahalı. Güçlü ve kullanma çağında bir deve için 35 lira verilebiliyor. Türkiye'de sadece tek hörgüçlü deve tanınıyor. Çok yavaş büyüyen bu hayvan ancak 4-5 yaşından itibaren yük taşıma çağına giriyor. Develer yük taşımakta ve özellikle de sonbahar aylarında, yani hasat sonrası, toplanan tahılların nakliyesinde kullanılıyor. Binek hayvanı olarak yaygın değil, çünkü hareketi yavaş ve binicisini sarsıyor.

Yaz aylarında develer kırlara salınıyor. Dikenlerle ve yaban otlarıyla beslenen deve sürülerine genellikle bir deveci gözcülük ediyor. Görevi zor değil: Bütün gün sürü civarında bir yerlerde dinleniyor ve develerle hiç ilgilenmiyor. Sadece haftada iki kez hayvanları yemliyor. Sürü zaten bakıcısının çevresinden uzaklaşmıyor. Deve yavruları son derece sevimli hayvanlar. Annelerinin etrafında zıplayan bu garip yaratıkların her hareketi bizleri kahkahalarla güldürüyor.

Kervanımızın yavaş yavaş tırmandığı geçit iki yandan çıplak ve vahşi kayalıklarla çevreleniyor. Dağ eteklerinde arada bir ilkel ahırlar ve taş yı-

ğınları gözümüze çarpıyor. Bu koyun ahırlarının alçak duvarının kuzey kanadına hasırdan ve kuru otlardan derme çatma bir çatı çekilmiş. Ahıra serpilen samanların altında nemli kalan toprakta yeşil otların büyüdüğünü görüyoruz. Demek ki bu bölgede bile yeterli özen gösterilirse tarım yapılabilir.

Saat dört sularında geçidin öte ucuna ulaşıyoruz. Karşımıza şahane bir manzara çıkıyor. Tam karşımızda başını gökyüzüne değdiren Hasan Dağı'nın uzantıları Karacadağ'la bağlanıyor. Daha sağda Karpuz Dağı'nın sisli silueti şekilleniyor. Görüş açımızı güneyden Bozdağ'ın mor uzantıları kesiyor. Bu dağın Kiepert tarafından hazırlanan haritada yer almadığını fark ediyoruz.

Yolculuk yorucu geçiyor. Başımızı sokacak bir dam arıyoruz. Karşımıza çıkan köylülerden çevrede han olup olmadığını soruyoruz. Onların tavsiyesiyle sola dönüp Obruk'a doğru yöneliyoruz. Gerçekten de yarım saat sonra Sarnıç Han karşımıza çıkıyor ama bu hanın çatısı yok. Burada kalamıyoruz. Sağa dönüp Karadom Yaylası'na doğru ilerliyoruz. Beş sularında kulakları sağır eden köpek sesleri arasında yaylaya ulaşıyoruz.

Anadolu'da toprak sahipleri kış aylarını kentlerde ve köylerde geçiriyorlar. Havalar güzelleşmeye başlar başlamaz da bütün aileleriyle birlikte yayladaki topraklarına göçüyorlar. Yazın kentler iyice boşalıyor, hatta bazı köylerde kimse kalmıyor. Ev eşyaları da son derece az olduğundan, var olan her şeylerini kağnıya yükleyip yaylaya çıkıyorlar. Bu gelenek nedeniyle her kentin bu amaca hizmet eden kırsal bir çevresi var. Karadom Yaylası Obruk'a bağlı ve sahibi de Hacı Vahip oğlu İsmail bey. Birkaç kardeş ailesinin paylaştığı bu yaylalar tabii bizdeki sayfiyeler gibi modern değil; taşlardan yapılmış ve üzeri balçıkla kaplanmış birkaç evden oluşuyor. Türk insanları arasında herkesin ayrı bir evde oturması alışkanlığı yaygın. En yoksul ailenin bile evi var. Hizmetkârlar ve çobanlar genellikle yaz ayları için kendi kulübelerini kendileri inşa ediyorlar. Çevredeki taşlardan yapılan bu evlerin maliyeti sıfır.

Her yaylada bir misafir odası, doğrusu, tek bir odadan oluşan ayrı bir ev var. Burası misafirler için ayrılıyor. Yayla sahibi ve çevresindeki birkaç erkek bizi odanın önünde bekliyor. Uzaktan kervanımızı fark eden yayla sakinleri odayı süpürmüş, su getirmiş ve **minder** sermişler. Yaylalarda yiyecek içecek istemeniz gerekmiyor, onlar kendiliğinden bunları size ikram ediyorlar. Türk halkı ne kadar da iyi kalpli, misafirsever ve içten!

Yaylaya vaktinde ulaştığımız için çok şanslıyız, çünkü daha odaya yerleşir yerleşmez dışarda bir kum fırtınası patlak veriyor. Bu fırtınada dışarda olsaydık mahvolmuştuk!

Kurak topraklardaki bu kum fırtınası görkemli ama aynı zamanda dehşet verici bir olay. Uğuldayan rüzgâr, ucu bucağı belli olmayan bir alanda havayı kumlarla kaplıyor. Çevreniz bir anda kararıyor. Hiçbir engel tarafından yolu kesilmeyen bu fırtına kum denizini önüne katıp sürüklüyor. 40-50 adım ötenizi göremiyorsunuz. Sadece iki kum dalgası arasında dehşet içinde anırarak eve doğru koşan eşeklerin silueti beliriyor. Bu tehlikeye açıkta yakalanan yolcunun hali yaman! Ağzı, burnu, kulakları, yakası bir anda kumla doluyor. Eğer at sırtındaysa fırtına alıp yere çarpıyor.

Doğanın bu ilginç gösterisini kapalı ve güvenli bir yerde izlemekten büyük zevk alıyoruz. Ağa, üzerine Kürt motifleri işlenmiş yastıklar getirtiyor. Rahatça yerleşiyoruz. Türkler sandalyeyi tanımıyorlar. Yatakları da yere seriyor, yerde yatıyorlar. Ayaklı **karyola** hanlarda bulunuyor, ama bunun için oda ücretinin dışında ayrıca ödeme yapmak gerekiyor. Tabii burada biz ağanın misafiriyiz, para teklif etmenin ona hakaret olacağını biliyoruz.

Ağa bize kendi elleriyle kahve pişiriyor ve bu arada yaylanın kardeşiyle kendine ait olduğunu, Nisan başlarında aileleri ve 12 bin koyunluk sürüleriyle yaylaya çıktıklarını anlatıyor.

- Peki Obruk'ta kalan olmadı mı?

- Hayır efendim. 500 nüfusluk koca ilçede bir iki gözcü kaldı. Onların dışında herkes artık yaylada.

İsmail Ağa son derece güçlü, iri yapılı ve genç bir insan. Kahvemizi modern bir gazocağında pişiriyor.

Türk usulü kahve pişirmek hiç de sıradan bir iş değil: Bu yoğun ve leziz içeceği tam kıvamında sunabilmek gerçek bir sanat. Hiçbir halkın böylesine güzel kahve yapabileceğini düşünemiyorum. İsmail Ağa önce bakır bir cezveye su koyup, şekerle kaynatıyor. Ardından suyun bir kısmını ayrı bir kaba aktarıyor. Ateşin üzerinde kaynamaya devam eden cezveye 3 kaşık kahve ilave ediyor. Tekrar ateşe yerleştirip bir süre kabartıyor, köpürmesini sağlıyor. Ardından da daha önce ayırdığı suyu cezveye geri döküyor. İşte artık **şekerli kahve** ikrama hazır. Bu kahve herkese üç defada, yani köpüğü ayrı, orta kısmı ayrı, yoğun dip kısmı ayrı olmak üzere küçük fincanlara bölüştürülüyor. Sonra ikinci, daha sonra da üçüncü kez pi-

şiriliyor. Hep birlikte zevkle ve alaturka, yani höpürdeterek ve sıcağı sıcağına içiyoruz.

- **Çok nefis, çok güzel**, diye övüyoruz.

Sohbetimiz korkunç bir tepişme gürültüsüyle bölünüyor: Odanın hemen bitişiğinde bulunan ve kapısı odaya açılan ahırda atlar birbirine giriyor.

Nasıl bir gece bekliyor burada bizi! Daha sonraları at sesine ve gürültüsüne öylesine alışacağız ki, sessizlik rahatsız etmeye başlayacak...

Ahırın sessizleşmesinin ardından sohbetimize devam ediyoruz:

- Söyler misin **azizim**, ne kadar toprağın var?

- Burada gördüğün toprakların hepsi benim ve kardeşimindir. 10 bin dönüm civarında olsa gerek. Ama bunun tamamını koyunlar ve inekler için otlak olarak ayırıyoruz. Ekim yaptığımız alan 200 dönümü geçmez.

- Peki ne ekiyorsun?

- Beş yıl veya sekiz yıl kadar buğday ve arpa. Sonra eğer verim iyi değilse başka bir toprağı sürüyoruz. Gördüğün gibi toprak bol.

- Toprak fiyatları nasıl?

- Dönümü 1-2 kuruş civarında. Ama şehirlerden uzakta herkes istediği toprağı zapt edip, istediği kadar ekip biçebilir. Ancak bu işi yapacak olan yabancıysa durum değişir: Köylüler onu rahat bırakmaz, kuyu açmasına izin vermezler. Zaten kuyu olmazsa iş biter. Dere olmadığından içecek su bile bulamaz. Kuyu suyu bizim için altın kadar değerlidir.

Akşam ortaya ufak bir sofra geliyor. Sofra, dört bacağı yukarı gelecek şekilde yere konuluyor, üzerine de büyük bir sinide yemek geliyor. Böylece hazırlanan masanın çevresine yere bağdaş kurup oturuyoruz. Herkese renkli desenli tahta kaşıklar dağıtılıyor. Hepimiz, uşak, ağa, arabacı, jandarma ayrımı yapmadan aynı kaptan yemek yiyoruz. Bozkırlarda eşitlik çok önemli, ama yine de galiba tam değil bu eşitlik: Aramıza oturamayan Kürt çoban kapıda ayakta duruyor ve dumanı tüten yemeklere özlemle bakıyor. Balkan savaşlarında süvarileriyle ün salan Kürtler buralarda toplumsal hiyerarşinin diplerinde yer alıyorlar. Çingeneler gibi aşağılanıyorlar. Ama gerçek memleketlerinde, yani Kürdistan'da (Van, Bitlis, Diyarbakır gibi doğu eyaletlerinde) toprak ağaları da Kürt. Bu topraklarda çok eskiden beri yaşayan, daha Xenophon'un on binlerin seferinde anlattığı bir halk.[12] Tarihi boyunca kavgacı bir halk olan Kürtler bu özel-

12 Xenophon, *Anabasis* IV. kitapta onları Karduçok olarak adlandırıyor.

liklerini bugün de koruyorlar. Bir kısmı bugün hâlâ göçebe hayatı yaşamaya devam ediyor. Ama yerleşenler de iyi çiftçi oluyorlar. Antik dinlerini ve dillerini kaybetmişler, Türklerin alışkanlık, gelenek ve hatta bazı yörelerde dillerini benimsemişler. Fes yerine, başlık adını verdikleri, başlarının etrafına sarılan ve iki ucunu boyunlarında topladıkları kalın bez olarak dokunan bir tür örtü kullanıyorlar. Bu başlık ve güneş yanığı yüzleri onlara sert bir görünüş veriyor.

Yemek yerken az konuşuluyor. Şakalaşma, gülme, takılma ise hiç yok. Bu sofrada içki eksik. Müslüman ağaya, Rum arabacımızın gizliden gizliye iyice azalttığı konyağımızdan ikram etmek istiyoruz, ama reddediyor:

- **Yasak!**

Sohbet de çok canlı değil: Konuktan nereden geldiği, nereye gittiği soruluyor, sonra sıra derin sessizliğe geliyor. Kimse misafirin adını hangi ülkeden geldiğini, dinini merak etmiyor, sormuyor. Ama konuğa özen gösteriliyor, yemek ve tütün sunuluyor. Türklerin **çubuk** dedikleri pipo artık neredeyse kimse tarafından kullanılmıyor. Herkes sigara içiyor, hem de aşırı miktarda. Nargileyle artık sadece şehirlerde karşılaşabilirsiniz. Kahvelerin özel bölmelerinde insanlar neşeyle fokurdatıyorlar nargilelerini. Nargilede kullanılan ve **tömbeki** adı verilen özel tütün uzak İran topraklarından geldiğinden, küçük yörelere kadar ulaşamıyor.

Kadınların ve kızların hiç gelmediği -onlar ocağın etrafında ev işleriyle ve çocuklarla meşguller- bu odada erkekler suskun bir şekilde sigaralarını tüttürüyorlar. Galiba çevrede olup bitenleri izleme, hayaller kurma, Doğu insanına özgü bir olay. Bu insanların günlük hayatı öylesine sıradan, olaysız ve yükümlülüklerden uzak ki, ilkel hayat koşulları nedeniyle sıkı ilişki içinde oldukları doğanın monotonluğu, isimsiz bir keder olup ruh dünyalarını etkisi altına alıyor. Hayatlarında dikkatlerini doğanın insanüstü güçlerinden alıp başka alanlara yöneltebilecek heyecan, değişiklik, hız öylesine az ki, sonuçta insanlar bu nedenle doğaüstü güçlerin çemberinde ve son derece dindar oluyorlar.

Türk insanının karakterinin diğer yanları da, Kuran'ın beş emrine hiç atıf yapmadan yukarıdaki özellik doğrultusunda da açıklanabilir: Sakin, davranışlarında onurlu, kavgayı, hırçınlığı ve tartışmayı sevmeyen insandır Türk insanı. Dürüst, iyi kalpli ve misafirperverdir. Kuran, "Kimseyi aldatmayın, adil olun" der. Bu nedenle Türk insanına güvenebilirsiniz.

Yoksullara destek olurlar, dilencilere bir şey veremeyecek durumda da olsa, onları kovalamaz, "İnayet ola" veya "Allah versin" diyerek teselli ederler. Türk insanı kaderci ve elindekiyle yetinebilen bir kişiliğe sahiptir. Bu özelliği ona bir yandan, Batı'nın nörotik, asabi, migrenli insanlarına göre hayatın daha derin tadına varabilme yeteneğini verirken, diğer yandan ise hayat karşısında pasifleşmesine neden oluyor. Doğu kültürünün neden geri kalmaya başladığının temel nedenleri işte bu özellikler ve dinin tutucu yapısıdır. Bu kültür Morse'un telgrafı, Stevenson'un buharlı lokomotifi döneminin muhteşem ekonomik hamlesine uyum sağlamakta zorlanıyor. Bir ulusun egemenliğinin güçlenebilmesinin temel direği düşünce ve kültür hayatının zenginleşmesidir. Ama bu alan Doğu dünyasında yüzyıllardır belirgin bir durağanlık içinde. Hızla gelişen reform dönemi ise daha yeni başlıyor.

Şimdi biz tekrar sakince yemek yediğimiz yayla odasına geri dönelim; soframıza önce üzerinden buharları yükselen büyük bir tencere içinde bezelyeli tavuk çorbası geliyor. Ardından kabak dolması sunuluyor, ama bu yemeğin yanında herkes için üç ayrı peçete de veriliyor. İlginç olan bu peçetelerin hamurdan ve yenilebilir olması! Türklerin bazlama dedikleri bu hamur işi ürün dağ köylülerinde ekmek yerine geçiyor. Şehirlerdeki fırınlarda yassı ve mükemmel kıvamda ekmekler pişiriliyor; ama köylerde fırın yok; bu nedenle de ekmek pişirmek zor iş. Köylüler ise un, su ve tuzdan hazırladıkları hamuru incecik açıyor ve ateşin üzerine tuttukları kalburda bu yufkayı kavuruyorlar. Pişirme işleminin ardından hazır hale gelen bazlama Yahudilerin paska ekmeğine benziyor, ama kuru değil ve bu nedenle de kolayca eğilip bükülebiliyor. Bu özelliği nedeniyle de rahatlıkla çatal kaşık yerine kullanılabiliyor. Bazlamadan koparılan bir parçayı üç parmağınız arasına alıp eti veya yemeğin katı kısmını bununla tutabiliyorsunuz. Yemeğin sulu kısmını bile bazlamadan kopardıkları parçayı çukurlaştırıp ağızlarına götürüyorlar. Bu son derece ilginç bir olay; yemekten sonra elleriniz temiz kalıyor, hatta yemekle birlikte çatal kaşıklar da yenmiş oluyor! Malzeme hep küçük parçalara ayrılarak hazırlandığından yemeklerde bıçağa gerek kalmıyor. Biraz sonra sofraya gelen leziz ve baharatlı et yemeği de böyle küçük et parçalarından yapılmıştı. En son sofraya konulan pilav da bazlamayla yenilebiliyor.

Pilav yemeği bizim pişmiş pirinç yemeğimizin aynısı, tek fark hem pirinçten ve hem de bulgurdan hazırlanabilmesi ve tanelerin sert kalacak ku-

vamda ateşten alınması. Yanında ise sulandırılmış sarımsaklı yoğurdun içinde yüzen hıyar parçaları sunuluyor. Bu son derece ilginç ama çok lezzetli yemek, biz yorgun yolculara, Budapeşte'de Ulusal Gazino'da yenen paha biçilmez bir yemek gibi güzel geliyor. "En iyi ahçı açlıktır" sözü ne kadar da doğru.

Sofraya yeni yemek geldiğinde evsahibi ve konuk karşılıklı olarak önceliği birbirine bırakmaya çalışıyorlar:

- **Buyurun!**

Ama sonuçta ilk yemek alma işi hep konuğa kalıyor.

Yemeğin ardından içtiğimiz 4-5 fincan kahveden sonra artık dinlenme vakti geliyor. Dinleneceğiz, tabii ortalıkta kaynayan pireler rahat verirse! Sürekli kaşınarak ve defalarca uyanarak geçen bir gecenin ardından her tarafımız kızarıklık içinde kalkıyoruz.

Yaylada hayat güneş doğarken başlıyor. Binlerce hayvana su veriliyor. İş yapanlar kadınlar. Yaylada kadınlar yüzlerini kapatmıyor: Çarşaf giymiyor, peçe takmıyorlar. Sürekli iş peşinde olan bu kadınlar için kapanmak engelleyici oluyor.

Ertesi günü avlanmaya ve uçurtmaya bağladığımız fotoğraf makinesiyle doğayı yukarıdan görüntülemeye ayırıyoruz. Sabah saat 10 sularında, sırtımızda silahlarla, fotoğraf için gerekli malzemeler ve konservelerle takviye edilmiş olarak dünyanın tüm kargaşasından uzak olan küçük kulübemizden yola çıkıyoruz. Bozdağ yöresindeki terk edilmiş ağıla doğru ilerliyoruz. Bozkırda güneş farklı, neredeyse bir sis perdesinden süzülürcesine yayıyor ışığını, ama sıcaklık dayanılmaz. Binlerce insanın güç ve kuvvet alabilmek için vücudunu cömertçe etkisine açtığı güneş bu yörede, kısa süren yeşil baharın ardından bozkırı yakıp kavuruyor. Bütün bitki örtüsünün kuruduğu, birbirine paralel uzanan binlerce çatlakla yarılan bozkır toprağında ayakta kalabilen tek bitki, tozlara bulanan dikenler oluyor.

Zayıf, çelimsiz ve seyrek onlarca diken türü, kirpi misali delici ve kuru dallarını rüzgârda sallıyorlar. Taşların etrafında narin ve isimsiz bozkır çiçekleri gözümüze çarpıyor. Patika üzerindeki çakıl taşlarının diplerinden esintiyle hışırdayan kayagülleri boy vermiş. Bu kurak yörelerde, daha ılıman iklimlerde gördüğümüz serin korular yeşeremiyor. Çevredeki dağlardan en yükseğinin tepesine tırmandığımızda saat 12'yi gösteriyor.

Yemek molası verdiğimizde suyumuzun neredeyse tükenmekte olduğunu fark ediyoruz. Dört kişiyiz ve bir litre su kalmış mataralarda. Oysa çevremizi kavuran cehennem sıcağında sürekli susuyoruz. Özellikle jandarma dayanamıyor. Sürekli yakarıyor:

- **Öleceğim... Öleceğim...**

Sonunda onu atla, dün kavga ettiği Akbaş Hanı'na su almaya gönderiyoruz.

Güneşin yakıcılığı giderek dayanılmaz oluyor. Çevremizde sıcaklığın 50 derecenin üzerine çıktığını tahmin ediyoruz. Göz alabildiğine düzlük ve hiçbir yerde ne bir ağaç, ne bir gölge görünüyor. Çepeçevre boşluk ve uzaklarda kum fırtınalarının göğe yükselen hortumları... Yakınlarda da uğuldayan rüzgâr kumlar içinde küçük çaplı anaforlar yaratıyor.

Bu sıcağın böyle gitmeyeceği belli; kısa bir süre sonra yağmur başlıyor. Önce bütün öğleden sonra boyunca uzaklarda yağmur bulutlarından yere doğru uzanan kurşuni yağmur şeritleri görüyoruz. Sonra yağmur yaklaşıyor; kuzeybatı ve güneydoğu yönünde uzanan Bozdağ'ın 300-400 metre yükseklikteki kesimleri, batıda Kahkal Dağı'nın ince kıvrımlarının yağmur altında kaldığı anlaşılıyor. Ardından güneybatı yönündeki Karadağ ve doğudaki Karacadağ da sis perdesinin ardında kayboluyor. Artık sadece kuzeydoğu yönündeki Tuz Çölü'nün ürkütücü beyazlığını görebiliyoruz. Ölüm sessizliği taşıyan bu düzlük Anadolu'nun en büyük (85x30 km.) tuzlu gölünü çevreliyor. Tuz oranı yüzde 26 olan (Karadeniz'de binde 22, okyanuslarda binde 4-5) bu göl ve çevresindeki tuz madenleri bütün Anadolu'nun tuz ihtiyacını karşılıyor. Tuz devlet tekelinde ve vergilendirmesinde olduğundan kervanların sürekli tuz taşıdığı bu bölge ciddi bir askeri denetim altında yaşıyor.

Tehdit edici kara bulutlar bizim de üzerimizde birikmeye başlıyorlar. Giderek artan rüzgârdan yararlanıp uçurtmamızı havalandırıyoruz. Hızlanan rüzgâr uçurtmamızı ve fotoğraf makinemizi birkaç yüz metre yükseltiyor. Yukarılarda daireler çizen iki kartal ve kırlangıçlar alışkın olmadıklar bu görüntü karşısında ne kadar da şaşkınlar! Daedalus ve İkarus'tan bu yana bu yörede böyle birşey görülmedi! Yağmur bulutlarının iyice kararttığı hava artık fotoğraf çekmemiz için yeterli aydınlığı sunmuyor. Nihayet Hasan da handan aldığı suyla birlikte geliyor. Gökyüzünde dalgalanan nesneye şaşkınlığını kafasını eğerek gösteriyor:

- **Acayip!**

Çabucak uçurtmayı yere indiriyor ve evimizin yolunu tutuyoruz. Daha birkaç adım henüz atıyoruz ki, amansız bir yağmur bastırıyor; zeytin tanesi büyüklüğündeki yağmur damlaları altında birkaç dakika içinde sırılsıklam ıslanıyoruz. Sorun, yamaçlardan inerken atların terkisindeki eşyaların öne doğru kaymalarıyla artıyor. Böylesi yağmura alışkın olmayan zavallı hayvanlar zıplamaya, sağa sola tekme atmaya başlıyorlar. Sonunda onlar bizi değil, biz onları götürüyoruz; dünya tersine dönüyor...

Akşama doğru nihayet yaylaya ulaşıyoruz. Uzaktan evlerin samanlı çatıları beliriyor. Yayla sahibi ve şalvarlı dostları odamızda bizi bekliyorlar. Açılıp yayıldığında dört köşe olan bu şalvarlara dair biraz daha ayrıntı bilgi vermeliyim: Bu giysi iki tane dört köşe kumaşın üç tarafının dikilmesiyle oluyor! Köşelerde ayakların çıkması için birer delik bırakılıyor ve böylece şalvar kullanıma hazır hale geliyor.

Eve veya halılı bir mekâna girerken ayakkabılarını mutlaka çıkaran bu insanlar odada, sabah ortada bıraktığımız sigaraları tellendirip, kesif bir duman içinde bizi bekliyorlar. Burada gelenek böyle. Bu insanlar da en son lokmalarını gerekirse bizimle paylaşıyorlar.

Yemek yerken sohbet arasında, yakın bir handa haydutların bir kervancıyı öldürüp mallarını çaldıkları anlatılıyor.

Endişeyle dinliyoruz anlatılanları. Daha sonraları da bu tür söylentileri sürekli duyacağız. Ama seyahatimiz sırasında bizim başımıza böyle bir olay gelmeyecek.

Akşam yemeği dün akşamkinin aynı ve yine benzersiz bir zevkle karnımızı doyuruyoruz. Bu kez yemeğin ardından hamurdan hazırlanıp kıvamlı bir tat içinde sunulan tatlıya sıra geliyor.

Sabah çok erken kalkıp eşyalarımızı toparlıyoruz. Ama, ev sahibimizin bize yolluk olarak hazırlattığı pilavı beklemeden çıkarsak ayıp olacağını düşündüğümüzden harekete geçmiyoruz. Vedalaşırken biz de hediyeler veriyoruz. Uzaklarda güneş altında kavrulan topraklarda titreşen görüntüler belirmeye başladığında yola koyuluyoruz. Takip ettiğimiz araba izleri bizi önce Bozdağ'ın kuzeydoğu uzantılarına, daha sonra da çok bozuk bir zeminin ardından, ortalamadan daha büyükçe bir köy olan Yağlıbayat'a götürüyor.

BEŞİNCİ BÖLÜM

YAĞLIBAYAT'TAN KARAPINAR'A
31Temmuz - 3 Ağustos

Bu köy tepelerin ortasında bir vadide uzanıyor. Evler dışardan badanalı ve bu özelliği köyü daha ilk görüşte diğerlerinden farklı kılıyor. Evlerin bahçeleri taş duvarlarla birbirinden ayrılıyor, pencerelerde demir parmaklık ve kapilarda da kilit olduğunu fark ediyoruz. Tüm bunlar köyü son derece ilginç ve diğerlerinden değişik hale getiriyor. Burada biraz daha uzunca kalmaya karar veriyor ve bir ev kiralıyoruz. Evimizin iki odası var. Yerleştiğimiz odanın yanındaki bölmenin mutfak olabileceğini, duvardaki bacayı görünce düşünüyoruz.

Evsahibi ve birkaç meraklı komşusu gelip evi temizliyor, su taşıyor ve bizle sohbet etmeye başlıyorlar. Son derece zeki insanlar ve aksanlarında yöreye özgü genizden çıkan "gh" sesi fark edilmiyor. Görünüş itibariyle de yöre insanlarından farklılar: Aralarında bol miktarda sarışın ve mavi gözlü var. Kadınları da yüzlerini kapatmıyor. Tüm bu farklılıkların nedenini kısa sürede öğreniyoruz: Tatar göçmenlerinin köyündeyiz.

- Biz buraya geleli çok olmadı, diye anlatıyorlar. Rusya'dan göçtük buralara. Kimimiz Sivastopol'dan, kimimiz Moskova'dan, kimimiz ise Kırım Yarımadası'ndan geldik. Oralarda hayat çok zor: İnsan çok, toprak ise az. Ama bizi en çok zorlayan üzerimizdeki baskılar ve askerlik konusuydu. Orduda Müslüman ve Hıristiyan askerler arasında fark gözetmiyorlar ve bu nedenle bize domuz eti bile yediriyorlardı. Dayanamadık ve 8-10 sene kadar önce terk ettik o toprakları.

- Peki burada daha mı iyi?

- Daha iyi. Aslında oralarda otomobille yolculuk eden bizler için buralara alışmak kolay olmadı, ama yine de halimizden memnunuz, çünkü hiç değilse kendimizi özgür hissediyoruz. Burada mal mülk sahibi olabilir, zenginleşebiliriz. Bu köyü kurduğumuzda tek bir ineğimiz bile yoktu. Bugün ise otlaklarımızda 400 ineğimiz otluyor.

Muhacir (Balkan ülkelerinden ve Rusya'dan göçen insanlar için kullanıyorlar bu deyimi) hareketi Anadolu için son derece yararlı bir gelişme. Bir yandan ülkenin zaten çok düşük olan nüfus yoğunluğunun artmasını, öte yandan da çalışkan ve kültürel olarak kalkınmış katmanlarla ülkenin zenginleşmesini sağlıyor. Muhacirler geldikleri ülkelerden kendileriyle beraber Anadolu'dakinden kesinlikle daha gelişmiş iş araçları ve kaliteli tohumluk getiriyorlar. Kısa süre içinde de yerleştikleri bölgeyi kalkındırıyorlar. Tabii, koşulların elvermediği bölgelere yerleşmeleri de, tamamen başarısızlığa uğramaları da söz konusu olabiliyor.

Muhacirlerin hangi koşullarda yerleştirildiklerini anlayabilmek için bu ülkede egemen olan toprak mülkiyet sistemini bilmemiz gerekiyor. Toprak mülkiyeti şu biçimlerde olabilir:

1- Özel mülkiyet (**arazi memluki**)

2- Ortak mülkiyet: Küçük yerleşim birimleri çevresinde, merkezde bağıran bir erkeğin sesinin duyulabileceği kadarlık bir alan (doğal olarak bu tespit yapılırken gür sesli bir köy sakini seçiliyor). Bu toprakların dışında kalan tümü, toprak işlense de işlenmese de devlet mülkiyetinde oluyor. Ama devlet toprakları ikiye ayrılıyor:

3- Bazı hayır işlerinde (okullar, camiler, çeşmeler yapılmak ve onarılmak vb) kullanılmak üzere işlev görüyor. Vakıf toprağı (**arazi mevkufe**) adı verilen bu topraklar hayırsever bir validen veya mirasçısı olmayan bir zenginden kalmış oluyor.

4- Son olarak, hiçbir amaç için kullanılmayan, üzerinde isteyenin hayvan otlatabileceği topraklar (**arazi miriye**).

Buradan anlaşılabileceği gibi, toprakların büyük bölümü devletin mülkiyetinde. Böylece ülkeye göç eden her göçmen ailesi 25 dönüm ve her çocuk için artı 5 dönüm toprak sahibi olabiliyor. Ama aslında, dağıtılan topraklar bunun çok üzerine çıkıyor. Göçmen ilk altı yıl içinde her türlü vergiden, ürün vergisinden ve askerlik gibi yaptırımlardan muaf tutuluyor.

Göçmenleri yerleştirme işi pratikte şöyle gerçekleşiyor: Göçmen komisyonunun bir görevlisi yerleştirilecek olan kafileyi alıp, merkezi olarak saptanan bölgeye bizzat götürüyor. Ama orada hassas ölçme işlemleri yapılmıyor. Ayrıca merkezi komisyon ülkenin uçsuz bucaksız toprakları hakkında yakın bilgi sahibi olmadığından, merkezi olarak tespit edilen topraklar bazen tarım için elverişsiz, verimsiz ve çorak yöreler olabiliyor.

Bu tür şanssız durumlarda zavallı muhacirler bir süre dayanmaya çalışıp sonra yeni yerleşim bölgeleri için tekrar yollara dökülüyorlar.

Ama Yağhbayat muhacirleri bu açıdan şanslı sayılırlar. Sağlıklı, güçlü fiziki yapıya sahip, uzun boylu insanlar. Burunları basık, gözleri çekik. Erkekler çoğunlukla tıraş oluyorlar. Birçoğu çarık yerine ayakkabı giyiyor. Şalvar kullanmıyorlar. Bellerine geniş, alaca renkli veya kızıl kuşaklarla sararak bağladıkları giysi, şalvardan daha çok, pantolona benziyor. Yeleklerinin altına ise siyah veya gri renkli gömlek giyiyorlar. Kadınlar işlemeli bluzları tercih ediyorlar ve gayet şık görünüyorlar. Genç kadınlar çiçekli elbiseleri tercih ediyor, başlarına da gümüş veya altın işlemeli fes takıyorlar. Daha yaşlıca kadınlar ise ince pamuklu yazma örtüyor, bunun uçlarını enselerinde topluyor veya sırtlarına bırakıyorlar. Kadınlar bizleri görünce kaçmıyor, aksine hiçbir kaygıya düşmeden bizlerle konuşuyorlar. Bazı evlerde son derece değerli işlemeler ve peşkirlerden oluşan süsler var. İnce bir zevkle hazırlandıkları belli. Ama Doğu görenekleri burada da geçerli; evlerde masa veya sandalye yok. Duvardaki bir girinti veya pencerenin pervazı eşyaların konulabileceği yeri oluşturuyor.

Köyün oldukça yakınında antik bir Bizans kalıntısıyla karşılaşıyoruz. Mermer kalıntılar burada bir zamanlar bir kent olduğuna işaret ediyor. Aradan geçen binlerce yıllık zamana rağmen dirençle ayakta kalabilen harabelerden bu şehrin -adını artık bugün kim bilebilir?- eski Anadolu geleneklerine uygun olarak bir tepe üzerinde inşa edildiği sonucuna varıyoruz. Tepenin malzemesi ise, bu yükseltinin doğal olmadığını, özel olarak oluşturulduğunu gösteriyor. Çünkü çevre hep kayalık olmasına rağmen tepe sadece toprak birikintisinden şekillenmiş. Tepenin çevresindeki izlerden, bir zamanlar boydan boya kale duvarlarıyla kuşatıldığını anlıyoruz. Şehrin taş döşenmiş yollarının, mermer tapınaklarının, çeşmelerin ve binaların temellerinin izleri hâlâ son derece belirgin. Bina duvarlarında kullanılan taşları birbirine tutturmak için kireçli bir madde kullanıldığı belli oluyor. Etrafa dağılmış sütun başları, eşik parçaları, kapı mermerleri bir zamanların görkemli hayatının izlerini bugüne taşıyor. Şehrin inşasında kullanılan ahşap malzeme yok olup gitmiş, ama mermer inatla direniyor ve binlerce yıl sonra yörenin yeni sahipleri bu yazılı ve işlemeli kitabeli taşları binalarında kullanıyor, değirmen taşı yapıyor, evin temeline koyuyorlar. Dünya tarihinin ne kadar çok yazılı belgesi burada sonsuza kadar saklı kalacak kim bilebilir? Yazılı taşın değeri burada o taşın

inşaatta ne kadar kullanılabileceğine bağlı! Bir iki tapınağın heykel parçası ve defne yaprak işlemeli sütun başlığını sahibi bize 1 kuruşa sattı!

Antik kent kalıntıları etrafında artık tütün ve buğday ekiliyor. Dünya çapında üne sahip olan Türk tütünü bu yükseklikte kaliteli ürün vermiyor; yapraklar küçük, hafiften tüylü ve içimi biraz geniz yakıcı. Türk tütününden en iyi mahsul alınan bölgeler Rumeli ve Makedonya idi ve buraların kaybedilmesi belki de en büyük darbeyi tütün sanayine indirdi. Anadolu'da Bitinya Yarımadası'nda, yani Haydarpaşa ve İzmit arasında kalan bölgelerde, Adapazarı ve Trabzon illerinde kaliteli tütün yetişiyor. Türk tütününün yaprakları ufak olduğundan puro yapımında kullanılamıyor. Bu nedenle de Türkiye'de puro tanınmıyor. Tütün tekeli 700 bin lira karşılığında 1929'a kadar bir şirket tarafından devletten satın alınmış. Tütün tekelinin oluşmasının ardından da karaborsa faaliyetleri görülmemiş bir oranda artmış.

Akşama doğru Kaledağ'a, uçurtmamızı tekrar havalandırmaya gidiyoruz. Bu dağda bir kale harabesi var. Uçurtmanın ilginç görüntüsü yamaçlarda sürüsünü otlatan çobanı cezbediyor. Çobanın bu bölgede çalışanların aldığı ücretle ilgili anlattıkları son derece ilginç. Yörede ücretin yüksek olduğu anlaşılıyor.

- Bizim bölgede beyim, diye anlatıyor çoban, toprak ağası toprağında çalışan köylüye günlük 10-15 kuruş verir ve kulübesini inşa edebilmesi için de yer gösterir. Ayrıca birkaç çuval buğday da köylünün hakkıdır. Çobana ise birkaç koyun verilir. Ama bu sadece yazın. Kışın ise hiç işimiz olmaz.

Bu bölgelerde kış mevsimi bazen 5-6 ay da sürebiliyor. Bu uzun süre içinde yaz aylarında kazandıklarıyla yaşıyorlar. Şehirlerde de bazı iş kollarında durum farklı değil.

-Peki bu kadar çok ineğin sütünü ne yapıyorsunuz? diye soruyorum.

- Kaymağını alıyoruz. Yayıklayıp yağ yapıyoruz. Tuzlanan yağ tulumlara konulur ve bütün kış kullanılır. Daha az yağlı olan süt ise kaynatıldıktan sonra yoğurtla mayalanır ve bir saat içinde yoğurt haline gelir.

- Ama o kadar yoğurt da yenmez. Kalan yoğurt atılıyor mu?

- Hayır. Suyunu akıtırız. Kalan kısım belki bir yıl hiç bozulmadan kullanılabilir.

Hava kararmaya başlıyor. Toparlanıp evin yolunu tutuyoruz. Bu akşam yemekte özenle hazırlamaya çalıştığımız biberli tavuk var. Her ne kadar

memleketteki kadar güzel olmadıysa da, tadı bize burada harikulade geliyor. Yarısını da yarına ayırıyoruz.

Sırası gelmişken, Macaristan'a da büyük zararlar veren Tatarlar hakkında birkaç söz etmek yararlı olacak sanırım. Tatar adı, Moğolların XIII. yüzyılda Cengiz Kağan liderliğinde gerçekleştirdikleri seferlerde egemenlik altına aldıkları Türk halklarının genel adı olarak kullanılıyor. Bu anlamda ırk olarak çok değişik halkların birlikteliği. Sibirya, Kafkasya, Anadolu ve Balkan Yarımadası'nda diğer halklar arasına dağılmış vaziyette yaşıyorlar. Sayılarının toplam 2-2,5 milyon civarında olduğu tahmin ediliyor. Ulusal özellikleri ve hayat tarzları farklı olsa da, Tatarlar Moğollara özgü çizgileri de taşıyorlar: Başlarının büyüklüğü, gözlerinin çekikliği, basık ve küçük burun Moğollara çok benzemelerine neden oluyor. Aralarında en kültürlüleri Kırım ve Kazan Tatarları. Bahçe tarımını, hayvancılığı ve ticareti çok iyi yapıyorlar. Onları Doğu'nun Yahudileri olarak da görmek mümkün; yani Doğu halkları arasında fark edilebilir bir zenginliğe ve kültürel kalkınmışlığa ulaşabiliyorlar. Konuştukları dil Türkçeye benziyor, ama Kırım Yarımadası'ndan ve Balkan ülkelerinden göçen Tatarlar Türkçeyi benimsemiş durumdalar. Şimdi artık durumlar çok değişti, roller tersine çevrildi: Tatarlar yerleştikleri bölgelerde Yahudilerin işlevlerini üstleniyorlar. Yahudiler Anadolu'da gerileme içinde.

Geç vakitte artık yatakları kurmaya karar veriyoruz. Ama uyuma sanatı burada, yaşlı Avrupa kıtasındaki kadar sıradan bir olay değil. Daha lambayı kapatır kapatmaz binlerce pirenin saldırısına uğruyorsunuz. Kaşındıkça uykunuz açılıyor, uykunuz kaçtıkça sinirleniyor, kendinizi yatakta bir o tarafa bir bu tarafa atmaya başlıyorsunuz. Sonunda ansızın kamp yatağınız kırılıveriyor. Sonra gecenin bir vakti kalkıp sandalyelerle, şişirme yastıklarla yatağın kırılan yerinin altına destek vermeye çalışıyorsunuz. Uyku tulumunda uyumak da ayrı bir dert: çünkü çok sıcak oluyor ve havasız kalıyor.

Ama bu sesler ne? Neler oluyor?

Pencereden içeri atlayan bir kedinin yoğurdumuzu ve yarına bıraktığımız yemekleri mideye indirdiğini anlıyoruz. Yarın yemeksiziz!

Sabah yüzümüze sinekler üşüşüyor, gözlerimizi açtığımızda dün aldığımız kuru üzümlerin tamamen sineklerle dolu olduğunu görüyoruz. Binlerce sinek üst üste ve sinekleri üzümlerden ayırmak mümkün değil! Yataktan kalktığımızda sırtımız, belimiz ağrıyor!

Ama bugün gecenin sıkıntılarının acısını çıkaracağız diye ümit ediyoruz. Bugün ceren avlamaya gideceğiz. İki Yörük delikanlısı dün bize rehberlik yapmaya söz vermişlerdi. Beklememize rağmen Yörüklerin gelmemesi bizi hayal kırıklığına uğratıyor. Yalnız çıkmaya karar veriyoruz. Güneş öylesine yakıcı ki, silahların metal kısmına elimizi süremiyoruz. Göz alabildiğine gölgesiz bir düzlükte ilerliyoruz; cerenler ise ortalıkta görünmüyor!

Öğleye doğru yamaçlara ulaşıyoruz. Dağınık bir deve sürüsünün başında bize söz veren Yörük gençleriyle karşılaşıyoruz. Şaka yaptığımızı düşündüklerinden gelmediklerini söylüyor, özür diliyorlar. Tabii, asıl nedenin bu olmadığının, ava çıkmaya üşendikleri için gelmediklerinin farkındayız. Köyün develeri bu gençler tarafından korunuyor ve ilkbahardan kışa kadar buralarda otlatılıyor. Yörükler son derece ilkel giysiler içindeler: Çarıklı ayaklarında çok kalın yünden dokunmuş çorap var. Yine kalın bir maddeden dokunan pantolon cinsi bir giysinin paçaları çoraplara sokulup bir iple bağlanmış. Renk renk düğmelerle iliklenen kırmızı gömleklerinin üzerine de kalın ve içi yünlü bir ceket giyiyorlar. Burada insanlar yaz kış çok kalın giysiler içindeler. Herhalde sürekli değişen hava sıcaklığının olumsuz etkisi altında kalmaktan korkuyorlar. Bellerindeki kuşaktan kocaman bir bıçak ve bir kaval sarkıyor. Kavallarıyla sürekli aynı ve monoton nağmeler çalıyorlar. Hırsızlara karşı silahları da var. Ama neredeyse yüz yıllık, namludan doldurulan tüfekleri öylesine eski ki, ancak bir kedinin zıplayabileceği mesafeye kurşun atabileceğini düşündüğümüz bu silahların kimseyi korkutabileceğine pek ihtimal vermiyoruz.

Yörüklerin fazla da kalabalık sayılmayan aşireti hayvancılıkla geçimini sağlıyor. Likaonia Ovası'na -efsanelerine göre- 200 yıl kadar önce Aydın tarafından gelmişler. Konya yöresinde şimdi 9-10 Yörük köyü var. Her bir köyde de 50-150 insan yaşıyor. Yörükler Müslüman ve Türkçe konuşuyorlar. Her ne kadar iyi niyetli ve uysal bir halk olsalar da, kültürel gelişmenin alt basamaklarında oldukları her hallerinden belli: Köyleri düzensiz, pis. İnsanlar okuma, yazma ve sayma bilmiyorlar. Bizim deve çobanı ahbaplarımız kaç yaşında olduklarını ve sürüde kaç deve olduğunu bile bilmiyorlar.

- Develerin kaybolup kaybolmadığını nereden anlıyorsunuz? diye soruyorum.

- Köye götürdüğümüzde herkes devesini alıyor. Eksik varsa, bu eksikliği eksik olan devenin sahibi fark ediyor. O zaman aramaya başlıyoruz.

Eğer bütün aramamıza rağmen bulunamıyorsa, o zaman çalınmış demektir. Çalınmışsa da bu Allah böyle istediği için olmuştur. Elimizden bir şey gelmez.

Kadercilikleri Türklerin ve diğer Müslüman halkların en ciddi zayıflıkları. Her şeyi tanrıdan ve hükümetten bekliyorlar. Türkler girişken ve yaratıcı olamıyorlar. Eğer isterse ve mümkünse, Allah ve hükümet yardım eder diye düşünüyorlar. Hükümet okullar yapsın, para versin, tüm kullarını korusun, baksın, yani gereken her şeyi yapsın diye düşünüyorlar.

Ertesi gün yol hazırlıklarımız, eşyalarımızı toparlamamız o kadar uzun sürüyor ki, öğleye kadar ancak işleri bitiriyoruz ve sert bir güney rüzgârı da başlıyor. Yol bizi Bozdağ eteklerinden güneydoğuya doğru götürüyor. Aksak Köyü yakınlarında eski bir Bizans yerleşim merkezinin kalıntılarıyla karşılaşıyoruz. Bir zamanlar bu yörede çok yoğun bir yerleşim olduğu anlaşılıyor. Oymalı sütunlar ve kemer taşları bugün artık Türk mezarlıklarında mezar taşı olarak kullanılıyor.

Eski görkemli dönemlerin yok olan anıtları bunlar.

Bu sessiz köyün yakınlarında iki tane dikenli, *cratageus* türü ağaçla karşılaşmamız bizi şaşırtıyor. Hemcinslerinden bu kadar uzakta ne arıyor bunlar?

Daha sonra Çivlik ve İkmur adlı iki yayladan daha geçiyoruz. İnsanlar oraklarla mahsul topluyorlar.

Buğday tanelerini başaklardan ayırmak için ilginç bir aygıt kullanılıyor. **Döven** adını verdikleri şey aslında, altına sivri taş parçaları bağlanmış sağlam tahtadan yapılma bir sal. Bunu iki ata veya öküze bağlayıp yere serdikleri tahılların üzerinde gidip geliyorlar. Bu işlem esnasında tahıl taneleri başaktan ayrılıyor ve bitki de küçük parçalara ayrılıyor. **Saman** adı verilen bu küçük sap parçalarıyla da hayvanlarını besliyorlar. Harmanlamada uygulanan bu yöntem öyle yavaş ilerliyor ki, bazen bu işi kışın bile donmuş toprak üzerinde sürdürmek zorunda kalıyorlar.

Öğleden sonra ulaştığımız Gene Köyü'nde dinlenmek istiyoruz. Sarımsaklı ayran ve ekmek ikram ediyorlar. Köy odasında yalnız değiliz: Konyalı tütün tüccarları da konuk. Bu iriyarı, esmer yüzlü insanların belleri tabanca ve mermilerle dolu. Biz geldiğimizde öğle namazlarını kılıyorlar. **Namaz** adı verilen ve günde beş kez yerine getirilmesi gereken bu Müslüman ibadeti tanrıya içsel bir yakarış. Bu ibadeti kent sakinleri kendi bölgelerindeki camilerde, yolcular ise namaz vakti geldiği sırada bu-

lundukları herhangi bir yerde yerine getiriyor. Yere serilen bir kilimin, eğer o da yoksa cübbelerinin üzerinde, ayakların yıkanmasından sonra, çıplak ayakla, eğilip kalkarak, secdeye vararak gerçekleştiriliyor. Ama eller birleştirilmiyor. Önce ileri doğru uzatılıyor, sonra dizler tutuluyor, secdeye varılıp alın, her şeyimizi borçlu olduğumuz toprak anaya değdiriliyor. Bu hareketler arka arkaya altı defa tekrarlandığından, aslında bu ibadet rahatça jimnastik kadar yorucu oluyor. Ama Müslümanların rahat ve temposuz yaşamlarında böylesi jimnastiğe gerçekten ihtiyaçları da var. Muhammed kendi halklarını iyi tanıyacak kadar bilgeydi mutlaka!

Öğleden sonranın ilerleyen saatlerinde Bozdağ'ın son uzantıları ve Milizik Dağı'nın alçak yükseltileri arasındaki ovaya ulaştığımızda güneydoğu yönünde Karadağ'ın 1800 metrelik volkanik sarp kayalıkları inanılmaz bir çarpıcılıkla önümüze seriliyor. Bu yükseklikteki yoksul bitki örtüsünde artık sadece develer kendilerine bir şeyler bulabiliyorlar. Yol burada tekrar çatallaşıyor; iki ayrı yönden hangisine devam edeceğimizi soracak biri de karşımıza çıkmadığından, şansına birini tercih edip devam ediyoruz. Karapınar Köyü'ne ulaşmak istiyoruz, ama Türkiye'ye dair en son ve en ayrıntılı harita olan Kiepert haritasında da bu yöre yer almadığından yön tespitimiz çok zor oluyor. Önce Demiryağlı adındaki son derece yoksul yaylayı geçiyor ve akşamüzeri Kayalı Yaylası'na ulaşıyoruz. Bütün gün boyunca fazlasıyla yorulan atlarımızın takımlarını çıkarıyoruz. Özellikle jandarmanın atı çok bitkin. Çünkü Türkler eyerin üzerine çok uyumlu yerleşemiyor, bu ise atı gereğinden fazla yoruyor.

Ev sahiplerimiz olan Hacı Mustafa ve Süleyman Efendi bize nefis bir akşam yemeği hazırlıyor; **kabak** ve **börek** sunuyorlar. Ama ardından bütün gece boyunca silahımı istiyorlar.

- Bak, üç lira veririm, diye ısrar ediyor Süleyman.

Silahlarımız, özellikle de Mannlicher burada herkesin ilgisini çekiyor. Ellerine alıyor, evirip çevirip inceliyor, kurcalıyor ve deniyorlar. Sonunda av tüfeklerimizden birini bozmayı da başarıyorlar!

- Ah benim de böyle tüfeğim olsa, diye hayıflanıyorlar sık sık.

Bazıları da bizim tüfekleri ellerindeki 60-70 yıllık Rus silahlarıyla değiştirmemizi öneriyorlar.

Hayır anlamında kafamı sağa sola çevirmemi de anlamıyorlar. Çünkü Türkler ret işaretini, ağızlarıyla "cık" yaparak ve kafalarını da yukarı doğru kaldırarak ifade ediyorlar.

Ertesi gün kuşluk vaktinde yola çıkmaya hazırız. Saat 7'de atlarımızın

terkisinde Karapınar istikametinde ilerliyoruz. Yolda deve sürüleriyle, uzun uzun dizilmiş develerden oluşan, tahıl taşıyan, yorgun adımlarla ilerleyen deve kervanlarıyla karşılaşıyoruz. Alt dudaklarını sarkıtan, burun deliklerini açıp kapatan, kocaman gözlerini yaklaşırken bize diken bu hantal hayvanlar olağanüstü bir sabır ve tahammül gücüne sahipler. Yanında silah patlasa bana mısın demiyorlar! Sürüler halinde serbest dolaşırken ayrılıp kaçmıyorlar, kervan oluşturulduğunda ise peş peşe birbirine bağlanıyor ve en öndeki deveyi ya da katırı takip ediyorlar. En öndekinin ve sırada en sondakinin boynuna bir zil takılıyor. Böylece önde yürüyen, hülyalara dalıp düşünen ve asla arkaya bakmayan kervancı duyduğu zil sesinden her şeyin yolunda gittiğini anlayabiliyor.

Eşek Anadolu'da sadece kervanlara kılavuzluk etmekte değil, yük taşımakta da kullanılıyor. Acımasızca da yüklüyorlar. Tarlaya çalışmaya giden köylü kendi biniyor, yanına iki çocuğunu oturtuyor, arkaya da eşyaları alıyor. Eşeğe semersiz biniyor, dizgin de kullanmıyorlar. İnce bir dalı eşeğin yüzüne vurarak istedikleri yöne doğru ilerlemesini sağlıyorlar. Tüm bunlara karşılık yoksul hayvanın payına ne mi düşüyor? Yolun kıyısındaki otlar! Sabırlı hayvanın kaderine teslim olmaktan, başa gelen çekilir demekten başka çaresi de yok!

Saat 8 sularında terk edilmiş Delik Pastıran Köyü'nün yıkıntı haline gelen evlerini, 9.30 sularında da Borcuk Yaylası'nı geride bırakıyoruz. Dün gece kaldığımız yayladan Karapınar'a gitmek için güneydoğuya doğru ilerlemek gerekiyordu; ama biz bu saate kadar doğrudan güneye yöneldik. Fakat Konya Karapınar yoluna çıkabilmek için bu noktaya kadar gelmemiz gerekiyordu. Çünkü, arada dağ ve tepe olmamasına rağmen, yayladan köye giden doğrudan bir yol bulunmuyor.

Yarım saat kadar Ülecik Dağı'nın alçak tepecikleri arasında dolanarak ilerliyoruz. Saat 9'a doğru uzaktan Karapınar'ın narin minareleri beliriyor. Karacadağ'ın kara silueti bu görüntünün arkasında hoş bir fon oluşturuyor. Yakın planda birbirinden keskin çizgilerle ayrılan lav kökenli kayalıklarla göz kamaştırıcı **beyaz topraklar** iç içe. Bu topraklar köylüler tarafından kireç olarak kullanılıyor. Toprağın en üst tabakasında sert, ama kolayca un haline getirilebilen bir katman oluşturuyor. Eğer en üstteki kum temizlenirse beyaz taşlar olarak da kesilebiliyor.

Kasabanın görüntüsüyle atlarımızı gayrete getirmeye çalışıyoruz. Ama bir höyüğün dibinde kurulan kasabaya girmemiz yine de öğleni buluyor.

ALTINCI BÖLÜM

KARAPINAR'DAN AKSARAY'A
3 - 6 Ağustos

Bir bölgenin merkezi, yani kasaba olan Karapınar'ın daha uzaktan görüntüsü hiç de iç açıcı değil. Son derece ıssız ve kasabanın çevresinde yeşil dikili alanlar da görünmüyor. Kasabaya girdiğimizde de durumun fazla değişmediğini görüyoruz: Ufacık kerpiçten yapılma binaların civarında arada sırada biriyle karşılaşıyoruz. Kasaba sakinlerinin yaylaya taşındıkları anlaşılıyor. Ama kasabanın yaz sakinliğinin ötesinde de gerilediği bilinmiyor, çünkü tren hattı ticareti buradan Karaman'a aktarmış. Aslında Bağdat demiryolu inşa edilirken, ilk plana göre hat Karapınar'dan geçecekmiş, ama bu proje yöre halkı arasında huzursuzluk yaratmış ve reddedilmiş. Şimdi artık çok geç. Yapabilecekleri tek şey, demiryolunun yakınlarına göçmek. Bu nedenle de kasabanın nüfusu sürekli azalıyor.

Oysa bir zamanlar bu kasaba son derece önemli bir yerleşme merkeziymiş. Mohaç Savaşı'nın galibi Sultan Süleyman'ın babası Yavuz Sultan Selim (1512-1520) burada camiler, hamamlar ve kervansaraylar inşa ettirmiş. Bu binaların hepsi bugün artık acınacak halde. Hamam yarı harabe haline gelmiş, mermer salonlarının mermerleri sökülüp çalınmış, kapılarına duvar örülmüş. Büyük kubbeli binanın içini artık sadece deliklerden görebiliyorsunuz. Camiler ve su kubbelerinin durumu fena sayılmaz. Ama bizim de yerleştiğimiz han son derece yıpranmış durumda.

Avrupa'nın ferah, kaloriferli otellerine alışkın olanların bu hanı iyice gözlerinin önüne getirebilmesi için biraz daha ayrıntılı anlatmanın yararlı olacağını düşünüyorum: Zamanın yıprattığı büyük bir bina düşünün. Bu binanın içinde son derece dik bir tahta merdiven sizi gıcırtılar içinde üst katta dar bir salona götürüyor. Konaklamak için tuttuğunuz odalar bu salona açılıyor. Bizim odamız büyük, geniş ve gerçekten çok havadar, çünkü odanın dört penceresinden hiçbirinde cam yok. Üzerinde ne kilit ne de dil olduğundan, kapıyı da kapatamıyorsunuz. Böylece bir taraftan

rüzgâr, diğer taraftan da pencereden girip odanın tavanına yuva yapan kırlangıçlar odaya özel bir hareketlilik sağlıyorlar! Duvarlardaki tek süs, parçalar halinde duvardan kopup sarkan duvar kağıtları. Bu kağıtların üzerinde ve aralıklarında bir sivrisinek ordusu sizin boş anınızı yakalamak için teyakkuz halinde bekliyor.

Asker tarafından bize hizmet etmesi için azarlanan tembel görünüşlü hancı yemek hazırlayacağım söylüyor.

- Yemekte pilav ve elma var.

Ne yapalım? Pilav ve elmayla karnımızı doyuruyoruz.

"Hayalet kasaba"nın mülki amiri, binbaşı rütbesini taşıyan bir kaymakam. Yardımcısı ise, bundan on gün kadar önce İstanbul'dan tayin edilen bir teğmen. Teğmen sürekli yakınıyor, kasabaya lanet okuyor. Eh, kolay değil, "mutluluk şehri" İstanbul'dan bu yokluk diyarına gönderilmenin yarattığı sıkıntı anlaşılabilir bir şey.

- Bayım, diyor, burada tek eğlencem akşama doğru bataklık kenarına avlanmaya gitmek. Ama eğer fişeklerim biterse kasabadan temin etme imkânım yok. Ve daha da kötüsü artık sadece üç fişeğim kaldı!

Onunla birlikte ava çıkıyoruz. Uzun bacaklı bir martı vuruyorum ve akşam kuşun içini temizleyip, doldurup memlekete götürmeyi planlıyorum. Ama kuşum gece ortalıkta dolaşan yabani kedilerden birinin kurbanı oluyor. Kasaba, insanların yaylaya götürmediği aç kedilerle kaynıyor. Yakalayabildiği her şeyi yiyor bu aç hayvanlar.

Kasabanın kıyısındaki bataklık aslında kentin tam ortasından fışkıran bir kaynak tarafından besleniyor. Anlatılanlara bakılırsa 4-5 yıl fışkıran bu kaynak sonra kesiliyor ve bir süre sonra tekrar canlanıyor. Sazlıklarla çevrili bataklık yaban ördeklerinin, karabatakların, yelvelerin ve tabii sivrisineklerin barındığı bir bölge. Sivrisinekler bütün halk üzerinde dehşet salıyor. Yöre insanları sıtmaya bir kez mutlaka yakalanıyor. Bu tehlike yabancılar için elbette daha büyük. Sıtmaya karşı tek koruyucu ilaç, her gün birkaç gram kinin almak.

Kadınlar ve erkekler arasında bizde normal sayılan ilişkileri Türk toplumunda göremiyorsunuz, çünkü kadınlar ve erkekler ortak meclislerde bir araya gelemiyorlar. Bu, çok yakın zamanlara kadar kabul edilmeyen bir hayat tarzıydı. İslama göre erkekler dört kadınla evlenme hakkına sahip olsalar da, genellikle tek eşliler. Bunun nedeni, bu toplumda da evlenmenin çok pahalıya mal olması. Bugün [1929] artık yasalara göre tek eşlilik zorunlu ve İsviçre medeni hukuku uygulanıyor.

Kızlar oldukça genç yaşlarda, daha on altısına basmadan evlendiriliyorlar. Evlendirme işi genellikle şöyle oluyor: Evlenme çağında oğlu olan bir ailenin çevresindekiler genç için uygun olduğunu düşündükleri kızı öneriyorlar. Oğlanın annesi kızı görmeye gidiyor ve eğer kız annenin hoşuna giderse gençler evlendiriliyorlar. Evlilik bu toplumda daha önce de resmi makamlar tarafından onaylanan bir işlem idi. Evlenmek isteyen taraflar kadının önünde ellerini Kuran'a basarak yemin etmekteydiler:

- Bu kızı alıyor musun?
- Evet.
- Bu adama varıyor musun?
- Evet
- Hırsız ve eşkıya da olsa evet diyor musun?
- Evet

Bu yanıtların ardından eldeki kimlik belgeleri takdim ediliyor ve evlilik nüfus dairesinde kayda geçiyordu.

Elbette bu koşullarda evliliği belirleyen, karşılıklı sevgi ve cazibeden çok, başgöz eden kişinin prestiji ve kızın çeyizi oluyor. Nikâhın ardından bir düğün yapılıyor ve erkek karısını ancak eğlenceden sonra görebiliyor.

Peki ya kadın çirkin ve suratsız çıkarsa?

O da o kadar önemli değildi, çünkü koca ilk üç gün içinde karısını hiçbir tazminat ödemeden babasının evine geri gönderebiliyordu.

Kaldı ki, evliliğin her aşamasında erkeğin evliliği bitirmesi son derece kolaydı. Herhangi bir neden ayrılma gerekçesi olabilirdi: Kadın itaatsizse, çocuk, hatta erkek çocuk olmuyorsa; hatta neden göstermeksizin bile koca kadının önünde boş ol derse, kadın eşyalarını toplayıp kendi anne babasının evine gitmek zorundaydı. Evlilik bu işlemle bitmiş sayılıyordu.

Kadının hukuki durumundaki güvencesizlik nedeniyle ailede kadınlar hep ikinci planda kalıyor, kocalarının bazen zalimce baskılarına boyun eğiyorlar. Oysa Türk kadınları gerçekten iyi, sadık, çalışkan, şefkatli ve ailesi ve çocukları için her şeyi göze alan insanlar. Hayatları ev işleri ve çocuk bakımıyla geçiyor. Büyük kentlerde özellikle de başkentte durum çok daha iyi çünkü şehir hayatı Türk toplumunu Avrupai düşünce akımlarına yaklaştırıyor. Ama kadınlar kentlerde de tam olarak Avrupai giysilerle dolaşmaya cesaret edemiyorlar, sokaklarda başlarını ve yüzlerini örtmeden cesaretle dolaşamıyorlar (İstanbul'un bazı bölgeleri hariç).

Karısını boşayan erkeğin bu nedenle kederlenmesi gerekmiyordu; defalarca, on kez, on beş kez yeniden evlenebilirdi. Ama evinden atılan kadın, eğer gidecek yeri yoksa sefil bir hayatla karşı karşıya kalıyordu; dileniyor veya hizmetçilik etmeye mecbur oluyordu.

Eğer koca daha önce ölürse, mirasının sekizde biri dul kadının, daha doğrusu -diğer eşlerle birlikte- dulların oluyordu. Geri kalan miras çocuklar arasında paylaştırılıyor, erkek çocuklar kızların iki misli mirasa sahip olabiliyorlardı. Anneden kalan mirasın tümü çocuklara devrediliyordu. Miras kalan paranın kullanımında erkeklerin yetiştirilmesine daha fazla harcanması da gelenekti.

Hava biraz serinlediğinde kasabayı dolaşmaya çıkıyoruz. Batı tarafını, daha inşaat zamanında yarım bırakılan toprak duvarlar kuşatıyor. Kasabanın ortasındaki tepenin zirvesinde, bir zamanlar burada kalın duvarların, taştan oyma kapı kemerlerinin ve iki burcun olduğuna işaret eden kalıntılar bu kalenin ortaya çıkışının Haçlı Seferlerine kadar uzandığını gösteriyor. Kimbilir, belki de bu duvarlar Frank haçlılarının yok oluşuna tanık oldular ve Kudüs Kralı Balduin'in kısa egemenliğini de yaşadılar.

O tarihten bu yana yüzyıllar geçti! Güneşin kavurucu gücü ve halkın umursamazlığı bu görkemli uygarlığın[13] kalıntılarını adım adım yok etti. Bugün artık o muhteşem kültürün acıklı harabeleriyle karşılaşabiliyorsunuz.

Avlanmayı bitirip akşam hana döndüğümüzde odamızdan çocuk hıçkırıklarının yükseldiğini duyuyor, irkiliyoruz.

- Bravo! diyorum. Odamıza bir aile daha yerleştirdiler galiba!

Ama yanıldığımı kapıyı açınca anlıyorum. Kolu çıkan bir çocuğu bakmamız için getirmişler. Dr. Milleker çocuğa gerekli tedaviyi uyguluyor ve kolu yerine oturtuyor. Çocuğuna bizi duygulandıran bir şefkat gösteren baba defalarca teşekkür ediyor. Bu topraklarda insanlar her Avrupalıyı doktor sanıyorlar. Hastalıklarına çare bulmasını talep ediyorlar, ilaç istiyorlar. Hakları da var; çünkü tedavi olabilmek için Ereğli ve Aksaray gibi birkaç günlük mesafedeki yerlere ulaşmaları gerekiyor. Dertlere karşı içinde kutsal dizelerin olduğu muskaları üzerlerinde, genellikle de boyun-

13 Antalkidas barış antlaşmasından sonra (MÖ.378) Perslerin egemenliğine giren Anadolu sakinlerinin toplamı (Ermenistan'la birlikte) bugünkünün üç katı dolayındaydı (Oberhummer, *Durch Syrien u. Kleinasien,* s. 286). Anadolu'nun bugün sahip olduğu tarihi kalıntılar o zamanki görkemli uygarlığın da tanıklığını yapıyor.

larına asılı olarak taşıyor, ilahi güçlerden şifa bekliyorlar. Ama inançla sarıldıkları muskaları onları buralarda çok sık görülen frengi, trahom gibi hastalıklara karşı pek korumuyor.

Bugün Ramazanın ilk günü olması nedeniyle camilerin içi ve minareler akşam küçük kandillerle aydınlatılarak süsleniyor. Ramazan oruç tutulan ay ve biz bunun ilerde acısını çekeceğimizi henüz bilmiyoruz.

Ertesi sabah güneşle birlikte, bize eşlik eden yeni jandarmamız Osman'ın rehberliğinde kuzeye, Aksaray'a doğru yola çıkıyoruz. Sağımızda Karacadağ, solumuzda ise verimsiz ve çıplak Üzecik Dağı uzanıyor. Daha sonra vadinin bir iki kilometre uzağında beyaz kireçli bir toprağı bazen güneşte göz kamaştırıcı bir şekilde parlayan tepeler eşlik ediyor. Çok uzaklarda, kuzeydoğuda ise Hasan Dağı'nın görkemli zirvesini görüyoruz. Saat 9 sularında bir kuyunun yanından geçiyoruz, 10 civarında ise iyice şekilsizleşen mermer sütun başlıklarının da bulunduğu eski mezarlığa ve yanındaki höyüğe ulaşıyoruz.

Antik yerleşim birimleri ve uygarlıklar hakkında önemli ve ayrıntılı bilgi kaynağı olan bu höyükler genellikle dağlık yörelerde ve büyük dağların eteklerine yakın konumlanmış oluyor. Düzlüklerde hiç höyüğe rastlanmaması, antik dönemde yerleşim birimlerinin öncelikle dağlık tepelik yörelerde kurulduğunu gösteriyor.

Bunaltıcı sıcaklıkta saatte ancak 4 kilometre kadar yol kat edebiliyoruz. 11.30'a doğru Yastıca Yaylası'na, öğle civarında da Yazıkumca Yaylası'na ulaşıyoruz. Köylüler bize yoğurt ikram ediyor; öğle yemeğinde yoğurt ekmek yiyoruz.

Türk insanları yoğurt, ayran, kaymak gibi süt ürünlerini, **tencere** adını verdikleri kalayla kaplanmış bakır kaplarda tutuyorlar. Burada son derece ilginç olan; tencereyi imal eden kişiyle, kalaylayanın farklı insanlar olması. Yine fes üretenle, fesi 5 fillere ütüleyen de aynı şahıs olmuyor.

Bu yörede artık deveyle karşılaşmıyoruz. Düzlüklerde çok tutulan deve, dağlık tepelik yerlere gelindiğinde yerini ineğe bırakıyor. Bu bölgelerde inek son derece değerli bir besi hayvanı: Sütü olan ineğe buzağısı ile birlikte 4 lira fiyat bile biçilebiliyor. Diğer yörelerde ineğin fiyatı en fazla bir buçuk iki lira eder. Anadolu'da yaygın olan inek cinsi çelimsiz, zayıf ve belki de kapalı ekonomi yürütüldüğünden, genetik olarak dejenerasyona uğramış bile sayılabilir. İnekler çok kısa zamanda işe koşuluyor, ya da sağılıyor. Yollarda gördüğümüz altı ay civarında olduğunu tahmin ettiği-

miz bakımsız ve tüylü buzağılar iri bir köpekten biraz daha büyücek. Halk inceği tarla işinde de kullanıyor. Bu nedenle sağmal ineklerden bir iki litreden daha fazla süt alamıyorlar. Renkleri de genellikle siyah veya gri. Kahverengi ve kızıl renkte inekle çok ender karşılaşabiliyorsunuz.

Yorucu bir yolculuğun ardından Musakuyu Yaylası'na varıyoruz. Ancak yaylada atları bağlayabileceğimiz ahır olmadığından devam etmeye karar veriyoruz. Ama refakatçi jandarmamız akşam yemeğine bu yaylada kalmak istediğini söylüyor. Ona izin veriyoruz, çünkü Ramazan olduğundan bütün bir günü aç ve susuz geçirdi.

Akşam karanlığına rağmen yolumuza devam ediyoruz. Gecenin ilerleyen saatlerinde komşu köy olan İncesu'ya ulaşıyoruz. Ama yaylada kalmadığımız için şimdi artık kendimize kızıyoruz; çünkü köyün 50-60 söğüt ve kavak ağacıyla çevrelenmiş (ağaç görüntüsünü epeydir unuttuğumuzun ayrımına varıyoruz) bahçelikleri çok bakımlı, ancak köyde tek bir insan bile bulamıyoruz. Sonuçta atlarımız burada da açık havada konaklayacaklar. Gece yıldızların altında konaklama hazırlıkları yapıyoruz: Arabacımız hayvanlara arpa ve yolda gelirken tarlalardan "tanrı adına" el koyduğu samanı veriyor. Bir evin damına yerleşmeye karar veriyoruz. Burada evlerin tavanları düz ve o kadar alçak ki, zıplayarak bile rahatlıkla dama çıkabilirsiniz. Yatakları ve uyku tulumlarını dama çıkartmalarını söylüyoruz ve ellerimizde fenerlerle kiraz ve hıyar "avına" çıkıyoruz. Körpe hıyar, tuzlarsanız dünyanın en hoş çerezi oluyor. Anadolu'da yolculuğumuz sırasında bazlamayla taze hıyarı ne kadar sık yiyoruz!

Bahçelerden birinde hıyar fideleri görüyoruz. Sahibinin şimdi nerelerde olduğunu tanrı bilir. Yapacak bir şey yok, girip bir iki tane koparacağız. Çitlerin üzerinden atlıyor ve yapraklar arasında hıyar aramaya başlıyoruz ki yaygara kopuyor, biri bağırmaya başlıyor!

- **Ne istiyorsunuz! Hırsızlar! Haydutlar!**

Aniden ortaya çıkışıyla bizi şaşırtan kişinin, kimsesiz köyde tek başına nöbet bekleyen çok yaşlı bir korucu olduğunu fark ediyoruz.

- **Haydi babam**, biz kötü niyetli insanlar değiliz. Sadece **yolcu**yuz. Karnımız acıktı, yiyecek bir şeyler ve ekmek arıyoruz. Kızma öyle bize, diyoruz.

- Öyleyse durum başka! diyor ihtiyar.. Gelin bakalım! Ben size istediğiniz kadar veririm.

Bizi harap kulübesinin önüne oturtuyor, bazlama ikram ediyor ve sohbet etmeye başlıyoruz. **Kavga**yı (savaşı) soruyor:

- **Maşallah,** diyoruz, padişahın muzaffer orduları ilerliyor. Serhat şehri Edirne'ye de girdiler.

Gece yarısına doğru ansızın sağanak yağmur başlıyor. Ama yağmur geldiği gibi, yine ansızın kesiliyor. Yüklü bulutlar Bozdağ'a doğru gidiyorlar. Şafak öncesi gökyüzü yeniden pırıl pırıl. Tarih öncesi zamanlardan bu yana seyredenleri gerçek ötesi masallar düşünmeye veya garip teoriler geliştirmeye teşvik eden o sonsuz kubbe milyonlarca ateş parçasıyla bezenmiş, bize bakıyor. Son yıllarda Sumir, Hald ve Akka yöresinde gerçekleştirilen arkeolojik araştırmalar Mezopotamya uygarlığı halklarının astronomi hakkında çok yüksek bilgi sahibi olduğunu ortaya koyuyor. Anadolu'nun bu insan eli değmemiş höyükleri kimbilir tarihçiler açısından ne büyük paha biçilmez hazineler saklıyorlardır?

Gün ağarmaya başladığında ortaya çıkan renk cümbüşü bizleri büyülüyor. Tisza Nehri kıyılarındakine benzeyen, ama daha canlı, etkili, görkemli ve uzun süren bir şafak izliyoruz. Gökyüzünde siyah, lacivert, mavi, yeşil, sarı ve kırmızı renklerden oluşan kuşaklar kıyasıya kavga ediyorlar. Hasan Dağı'nın zirveleri ışık içinde parıldıyor ve sonunda ufuktan incecik bir ışın kolu olarak ilk güneş ışığı beliriyor. Güneşin alkor içindeki küresi inanılmaz derecede güzel. Yoksul "güneşli doğu"nun gerçekten de bu harika güneşinden başka hiçbir şeyi yok! Eski bolluk ve bereket bu toprakları terk edeli çok oldu. Şimdi uyuşuk bir bekleyişten, sessizce Allah'ın yazdığı kadere razı olmaktan başka bir şey kalmadı buralarda.

Sabah 6.30 olduğunda hareket ediyoruz. 7.45'te Dokuz Yaylası'nı, 10.15'te de Hacı İsmail Yaylası'nı geride bırakıyoruz. Hafif engebeli arazide artık tarlalardan tahıllar toplanmış, sadece düzlüklerin vazgeçilmez bitkileri olan süpürgeotu, sakalotu ve *eryngium* gözümüze çarpıyor. Yolculuğumuz yorucu ve monoton olmaya başlıyor. Aksaray şehrinin bahçelerini öğleden önce saat ondan beri uzaklardan görmemize rağmen, şehre ancak öğleden sonra, yedi saatlik bir at sırtında yolculuğun ardından ulaşabiliyoruz.

*

Çıplaklığı nedeniyle antik Greklerin de *axylos* (ağaçsız) dedikleri Likaonia düzlüklerini böylece geride bırakmış oluyoruz. Şimdi ulaştığımız bölgenin adı Kapadokya. İsa'nın ölümünün hemen ardından Hıris-

tiyanlık düşüncesinin hızla yayıldığı ve güçlendiği topraklar burası. Efsanelere göre bölge adını Artaxerses adındaki bir Pers kralının av seferinde tehlikeye düşen hayatını kurtaran Kappadoks adında bir şahıstan alıyor. Kral hayatını borçlu olduğu bu kahramana yüksek bir tepeden (belki de Argaios) çepeçevre görülebilen toprakların tamamını hediye ediyor.[14]

Strabon'un dediğine bakılırsa bu bölge ilkçağların en zengin bölgelerinden biriydi. Toprakları verimli, insanları yetenekliydi. Hatta Mithridates Savaşı sonrasında bölge Roma egemenliğine girdiğinde Roma'nın en zengin vilayetlerinden biri sayılmıştı. En eski sakinlerinin Ermeniler ve Kürtler olduğu bilinir.[15] Bu bölgelerin Grekleştirilmesi MÖ I. yüzyılda başlayıp, Kral V. Ariarates döneminde, özellikle de MS I. yüzyılda doruk noktaya ulaşıyor (MS 17'de bölgenin Romalılar tarafından fethedilmesiyle ve Arkhelaos'un tahtını kaybetmesinin ardından gelen dönem). Bu bölge bugün etnik ve dinsel karmaşanın çok yoğun olduğu bir bölge görünümündedir.

İlkçağlarda Garsaura, daha sonraları da Arkhelais adı verilen Aksaray, Efes'ten Fırat bölgesine ve Ankyra'dan (Ankara) Tyana'ya (Niğde) giden yolların kesişme noktasında kurulan önemli bir kentti. Özellikle Selçuklular döneminde altın dönemini yaşadı. Bugün artık sadece 3000-4000 kişinin yaşadığı sakin bir kasaba görünümünde, ama konumu ve bitki örtüsü tek kelimeyle mükemmel.

Kasabaya giden yol uzunca bir süre üzüm bağları, meyve ve sebze bahçeleri arasından geçiyor. Anadolu'da üzümcülük, bazı yerlerde 1000-1200 yükseklikte bile yapılan ve geniş alanlara yayılan bir kültür. Özellikle beyaz ve pembe üzüm cinsleri lezzetli, hele çavuş üzümü denilen cins içlerinde en güzeli. Çoğu kez yerleşim merkezlerinin oldukça dışında, dağ yamaçlarında doruğa kadar üzümcülük yapıldığına tanık oluyoruz. Çoğunlukla uzun taneli beyaz ve tatlı üzüm cinsi tutuluyor. Çünkü bu cins hem taze tüketim için, hem de kurutmak için elverişli. Müslümanlar üzümden şarap yapmıyorlar. Rumlar yapıyor, ama mahzenleri uygun olmadığından, galiba biraz da şarapçılıktan anlamadıklarından yaptıkları şaraplar kalite olarak yeterli düzeye ulaşamıyor.

Anadolu tam bir meyve cenneti. Sanırım dünyanın hiçbir yöresinde bu kadar bal tatlısı kayısı, böylesine iri ve dolgun şeftali ve burada olduğu

14 Oberhummer, *age*, s. 119.

15 Xenophon, *age*, IV. kitap.

kadar lezzetli dut yetişmez. Bu topraklarda meyve ağaçlarının kökleri sürekli berrak sulardan besleniyor, yaprakları berrak güneş ışığında yıkanıyor. Ne yazık ki, meyve ağaçlarının kalitesini geliştirmeye yönelik okul çalışmaları eksik. Bu koşul da yerine getirildiğinde Anadolu tarımının getireceği mahsul kat kat artacaktır. Başkent İstanbul'un meyve ihtiyacı çevre illerden karşılanıyor. Sapanca elması çok ünlü. Anadolu'nun değişik illerinde çok bol olan vişne bütün kentlerde şerbet yapmaya yetecek, sokaklardaki seyyar satıcıların kaplarını dolduracak kadar bol mahsul sağlıyor.

Sahil şeridinde nar ve kaliteli incir yetişiyor. Dağlık ve tepelik yörelerin bitki örtüsü bizim ülkemizdekine çok benziyor. Uzun kış mevsimi nedeniyle olgunlaşma dönemi de deniz kenarlarına göre daha geç geliyor.

Bozkırların kavurucu sıcağının ardından Aksaray meyve bahçelerinin hoş serinliğinin tadını çıkarıyoruz. Tepenin yamacında ve ırmak kenarında uzanan kentteki birkaç harap cami, medrese ve tekke Selçukluların hayat izlerini bugünlere taşıyor. Çarşıda dolaşırken genci yaşlısı bütün satıcıların çok yüksek fiyatlarla bizlere satmak istediği eski, paslı kırık dökük Herkül, Diana ve Kentaur kabartmalı paralar ve yüzükler ise eski Yunan dönemlerinin atmosferini hissettiriyor. Bir antikacı gösterdiği bir yüzük için gözünü kırpmadan 10 lira istiyor. Ama en cüretkâr satıcı çok güzel bir tahta oyma anahtar için 100 lira isteyen bir Rum oluyor.

Kasaplar çarşısının karşısındaki yeni handa kendimize oda tutuyoruz. Kentin yeni hanlarının eskilere göre köklü bir şekilde yenilendiğini görüyoruz. Bizim han, ortası arabaların girebileceği şekilde boş bırakılmış, dikdörtgen biçimli bir taş bina. Zemin katı ahırlar için ayrılmış. Konuklara üst kattaki odalar ayrılmış ve bu odaların önünde üzeri direklerle kapatılmış açık bir koridor binanın dört kanadını birbirine bağlıyor.

Ama odalardaki eşyalar diğer hanlardaki gibi, en asgari ihtiyaçları gidermek üzere düzenlenmiş: Büyük kulplu iki su küpü duvara dayanmış, ortada bir iki kilim ve köşede de yere **minderler** serilmiş. Türklerin evlerinde de genellikle eşya ve mobilyanın az olduğunu fark ediyoruz. Bu durum kentin en varlıklılarının evlerinde de değişmiyor. Genellikle duvarın dibine kerevet konuluyor. Ortaya bir masa, etrafına birkaç sandalye. Başka bir şeye de gerek duyulmuyor. Süs eşyaları, dolaplar, aynalar çoğunlukla kadınların kaldığı harem dairesinde oluyor.

Yorgun ve açız. Eşyalarımız odalara çıkarılırken, biz de kentte öğle yemeği yiyebileceğimiz bir **ahçı** bulmak için yola çıkıyoruz. Çarşıda üç lo-

kanta buluyoruz ama iş bununla bitmiyor. Bunlardan biri Ramazan nedeniyle kapalı, diğeri henüz açmamış, üçüncü ise dükkânda masanın altına yatmış uyuyor. Kolundan tutup uyandırmaya çalışıyoruz:

- Hey ahçı, kalk bize yemek hazırla çok bahşiş vereceğiz!

Ahçı sarsmamıza pek kulak asmıyor, bir şeyler homurdanıp öbür tarafa doğru dönüyor.

Ramazanlarda Türklerin hayatının düzeni kökten değişiyor. Ziyaretler akşam yapılıyor, akşam yenilip içiliyor, sigara akşam içiliyor, çünkü oruç tuttuklarından tüm bunları gündüz yapamıyorlar. Buna karşın gündüzleri de uyuyorlar. Türklerin takviminde dokuzuncu ay olan Ramazan, oruç ayı. Dinin kurallarına göre, savaş meydanındaki askerler, hastalar, çocuklar ve evinden en az 18 saatlik bir yola giden yolcuların dışında her Müslüman oruç tutmak zorunda. Bu disiplini herkes uyguluyor. Kolay bir iş değil, çünkü Ramazanın tarihi 33 yılda bir yılın en sıcak dönemine gelecek şekilde değişiyor. Ay takvimini uygulayan Türklerin yılı Gregoryen takvimine göre 11 gün daha kısa.[16]

Ramazanda Müslümanlar müezzinin akşam ezanını okumasını sabırsızlıkla bekliyorlar. Ezan vakti, kentte top atılışıyla da duyuruluyor. Ezan saati yaklaştığında aslında bütün halk artık ellerinde kaşıklarla sofralarının başında, hazır durumda bekliyor. Topun atıldığı anda yemek yenmeye, daha doğrusu kendi deyimleriyle iftara başlıyorlar. Bu, günün asıl yemeği oluyor. Daha sonra gece yarısı kalkıp bir daha yiyorlar, ama bu seferki yemek hafif oluyor, daha çok meyveden oluşuyor. Gece camiler ve minareler ışıklanıyor.

Sonuç olarak ahçıyı uyandıramıyoruz; kayısı, hıyar ve yanımızda getirdiğimiz salamla yetinmek zorunda kalıyoruz.

Öğleden sonra kenti dolaşmaya çıkıyoruz. Fazla zaman almıyor. En güzel binanın pazar yerindeki Karamanoğlu Camii olduğu konusunda görüş birliğine varıyoruz. Caminin önünde sütunlu bir şadırvan da var. İbrahim Bey Medresesi ve Yusuf Hasise Tekkesi son derece yıpranmış durumda. 1840 yılında Aksaray'ı gezen Ainsworth'un yazdıklarına bakılırsa, o zamanlar çok daha iyi durumdaymış.

Ertesi sabah kaymakamı makamında ziyaret etmeyi düşünüyoruz. Ama dairede, Ramazan nedeniyle ancak öğleden sonra yazlığından gele-

16 Ay takviminde aylar 29 ve 30 çekiyor.

ceğini öğreniyoruz. Öğleden sonra büyük bir nezaketle bizi kabul ediyor. Kentin diğer yöneticileri gibi o da Avrupai görünüşlü ve kültürlü bir insan. Macar olduğumuzu öğrenince ilgisi daha da artıyor. Bizi dairelerinde dolaştırıyor; vergibaşını, nüfus dairesini ve o sırada üç hakimle duruşma halinde olan **mahkemeyi** gezdiriyor.

Bu ülkede adalet sistemi 1879'daki adalet reformundan bu yana Avrupa ülkelerindekine benziyor. Dünyevi işlerde Adalet Bakanlığı'na bağlı üç kademeli bir mahkeme sistemi uygulanıyor. Önce normal mahkeme, sonra temyiz mahkemesi ve en üstte de en son başvurulacak merci bulunuyor. Mahkemede resmi tarafı **davayı umumi** temsil ediyor. Duruşmalarda davalının sözcülüğünü de **dava vekili** yapıyor.

Dinle ilgili davalar dini mahkemelerde, **mehakim-i şeriye**lerde görülüyor. Bu mahkemeler **şeyhülislama** bağlı olarak faaliyet gösteriyorlar.

Yolculuğum sırasında hapishanelerle de karşılaştım. Bu binalar hep askeri kışlaların hemen yakınında kuruluyorlar. Hapishane olduklarını dış görünüşlerinden de çıkarmak mümkün. Ama en ilginç özellikleri son derece kalabalık olmaları ve hükümlülerin hapishanede çalıştırılmamaları. Genellikle küçük boncukları işleyerek cüzdan, saat torbası, **tespih** yapıyorlar. Tespihi neredeyse herkesin elinde görüyorsunuz.

Her zaman hükümlüleri bu tür binalara kapatmıyorlar. Örneğin Karapınar'da hapishane olarak kullanılan yer aslında Sultan Selim Camii'nin yanında inşa edilen imarethanenin salonuymuş. Daha önceleri her caminin yakınında bu tür imarethane, yani yoksullara bedava veya çok ucuza yemek dağıtan mekânlar açmak zorunluymuş. İmarethanelerin giderleri zengin vakıfların gelirlerinden karşılanıyor.

Ama Karapınar imarethanesi uzunca bir zaman önce boşaltılmış ve önce jandarmaların atları için ahır, sonra da hapishane haline getirilmiş.

Bizden bir süre önce bu yörede Abdullah Bin Celal adında yaşlı bir Arap'ı halk arasında devrimci düşünceleri yaydığı için derdest edip buraya kapatmışlar. Ama bizim kente geldiğimiz gece, ihtiyar bir yolunu bulup pencerenin demirlerini genişletmiş ve gecenin karanlığından yararlanıp sırra kadem basmış. Jandarmalar firarın sabah farkına varmışlar, sağa sola adam çıkarmışlar, ama bulmak ne mümkün! Kentte telefon ve telgraf olmadığından diğer yerleşim merkezlerine haber verebilme imkânı yok, kolluk gücü az olduğundan ciddi takip de yapamıyorlar. Sonuçta aramaya gidenler geri döndüğünde biz de oradaydık:

- Kayboldu, dediler. İş kapandı.

Akşama doğru, söğüt, meşe, kavak ve defne ağaçlarının hoş bir koru oluşturduğu ırmak kenarına gidiyoruz. Anadolu'nun çıplak bozkırlarının ardından burası cennetten bir köşe gibi. Ama en ilginci şu ki, Anadolu'da kurak ve kumlu toprakların en uygun ağacı olan akasyayı göremiyorsunuz. Sadece demiryolunun bulunduğu yörelerde, istasyon civarlarında akasya ağaçları var. Bunun nedeni de demiryolunun Almanlar tarafından kurulmuş olması ve Almanların demiryolu inşaatıyla birlikte, bulundukları bölgeleri ağaçlandırmayı da ihmal etmemeleri. Irmağın suyu yüzlerce kola ayrılarak kentin içine giriyor, bağı bahçeyi sulayıp, bozkırların ortasında yemyeşil bir vaha yaratıp yoluna devam ediyor. Ama en son kanalın da bittiği yerden bir adım ötede tekrar bozkır başlıyor ve kurak bozkıra özgü bitki örtüsü derhal bıraktığı yerden devam ediyor.

Kentin kuzeyi aniden yükselmeye başlayan tepelerin eteklerine bağlanıyor. Bu yamaçlar taşan ırmak sularının zaman zaman bıraktığı salyangozların ve kabuklu su hayvanlarının fosilleriyle dolu. Dağın yukarılarından akan sular yamaçlardaki kumlu toprakları önüne katıp götürmüş ve derin çatlaklar oluşmuş. Eriyen karlar bu çatlakları daha da derinleştirmiş. Bazı yerlerde ise Hasan Dağı'nın volkanından akan lavların oluşturduğu yüzeyi olduğu gibi kaplayan düz tabakalar gözümüze çarpıyor. Çevrelerinde su, rüzgâr ve güneşin yıprattığı kayalık ve topraklar derinleşirken, soğuyan lavların oluşturduğu tabakalar dirençle bir zamanki yüksekliklerini koruyorlar. Uzaktan bu üzeri düz tepeler tipik bir görüntüyle diğerlerinden kolayca ayrılabiliyorlar.

Bu üzeri düz tepelerden birinde çok ilginç bir harabe var: Kırkkız Harabesi. Efsanelere göre Sultan Arslan (burada söz konusu olan büyük bir ihtimalle Arslan Henrik'i 1172'de bu kentte kabul edip görüşen II. İzzeddin Kılıç Arslan'dır) bu tepede bir medrese inşa ettirmiş ve bu okulda kırk kız öğrenciye de kitap (yani Kuran) öğrenme izni vermiş. Bugün artık bu medresenin sadece adı ve ünü yaşıyor. Bina olarak da bir enkazla karşılaşıyorsunuz.

YEDİNCİ BÖLÜM

AKSARAY'DAN NİĞDE'YE
7-10 Ağustos

7 Ağustos sabahı saat 7'de harekete hazırız. Bize Niğde'ye kadar eşlik etmesi gereken yeni jandarmanın gelmesini bekliyoruz. Erken saatlerde geleceği bildirildiği halde jandarma henüz ortalıkta yok.

Dün karakolda jandarma komutanının yerine bakan onbaşı bize garanti vermişti;

- **Saat 11'de orada olacak**, yani Türk saatiyle 11'de!

Türklerin zaman ölçümü de son derece ilginç ve kendine özgü. Günün saatlerini saymaya güneşin battığı andan itibaren başlıyorlar. Güneş batarken saat 12 kabul ediliyor ve bir gün önce güneş batarken başlayan gün o an sona eriyor. Yeni güne, Doğu insanları kendilerine özgü felsefeleriyle, dinlenerek başlıyorlar. Güneş batarken başlayıp, ertesi gün güneş batıncaya kadar süren zaman dilimi iki defa 12 saate ayrılıyor. Ama mevsimlere bağlı olarak güneşin batış anı devamlı değiştiğinden, öğlen 12 ve akşam 12 de sürekli değişiyor; bazen ileri, bazen geri gidiyor. Örneğin 21 Aralık'ta sabah ve öğleden sonra 4.30'da saat 12 kabul ediliyor. 21 Haziran'da ise sabah ve öğleden sonra 12 saat 7.30'a denk düşüyor. Güneşin batışı her gün değiştiğinden saat ayarını da aslında her gün yapmak gerekiyor, ama bunu 5 günde bir gerçekleştiriyorlar. Şehirlerde en büyük camide bulunan saati temel kabul edip, ona uyuyorlar. Camilerdeki saatin ayarlanması konusunda bir **derviş** veya bir **imam** görevlendiriliyor ve bu şahıs İstanbul'daki Yeni Cami'nin saatlerini izlemekle de görevli oluyor. İstanbul'daki Yeni Cami'de iki farklı saat işliyor. Bunlardan biri zamanı Doğu Avrupa saat ayarına göre gösteriyor (alafranga). Diğer saat ise Türkiye saatini gösteriyor ve saat sorumlusu derviş her gün bu zamanları birbirine kıyaslayan göstergeler doğrultusunda her beş günde bir Türkiye saatini bazen ileri, bazen de geri alarak yeniden ayarlıyor.

Bunların dışında ülkede yayımlanan her gazete her gün, günün başlangıç ve bitiş saatlerini alafranga ve alaturka olarak veriyor. Yani örneğin, 25 Ocak'ta sabah ve akşam 5'te, 25 Mart'ta sabah ve akşam 9.09'da, 25 Haziran'da sabah ve akşam 7.35'te ve 25 Kasım'da sabah ve akşam 4.36'da saat 12 kabul ediliyor.

Biz sonuç olarak bekliyor, bekliyor ve bekliyoruz. Nihayet saat 8 civarında (alafranga) ikinci müracaatımızın ardından jandarma geliyor.

- Onbaşı **tahriratı** (yol belgelerini) bitiremedi, diye açıklama getirmeye çalışıyor.

Bir şey diyemiyoruz. Çünkü dakik olarak zamana uymayı ne yazık ki Doğu insanının erdemleri arasında sıralamak pek mümkün değil. Herkesin zamanı son derece bol ve kaldı ki, "**acele işe şeytan karışır**" diye bir atasözleri bile var.

Ardından, dorukları bulutların ardında kaybolan Hasan Dağı'nın kuzeyinden dolanıp Niğde'ye ulaşmak üzere yola koyuluyoruz. Ünlü Viranşehir de yolumuzun üzerinde. Uzunca bir süre son derece sarsıcı, taşlı bir yolu izliyoruz, sonra da Beyaz Su adındaki küçük bir ırmağın sahil boyunca ilerliyoruz. Ama yol giderek bozuluyor, bütün zemini kaplayan kaya parçaları, yukarılardan yuvarlanan taşlar arabamıza dans ettiriyor, sonunda dingili ortasından çatlıyor. Yol giderek son derece dik, taşlık ve iki kişinin yan yana yürüyebileceği genişlikte bir patikaya dönüşüyor. Bir iki saat daha çile çekiyor, ilerlemeye çalışıyoruz, ama geri dönmekten başka çare kalmadığını kavrayıp Karataş kasabası yakınlarındaki çeşme başında mola veriyoruz.

Çeşme de Türklere özgü bir olgu. Ne anlama geldiğini başka dillerden başka kelimelerle ifade etmek kolay değil. Bu topraklarda su ve kaynak az. Bu nedenle değerini iyi biliyorlar. Eğer bir yerde bir kaynak fışkırıyorsa, oraya göğüs yüksekliğinde duvar çekip, sağa ve sola hayvanlar için yalak yapıyor, suyu da bir boruyla duvarın ortasından akıtıyorlar. İşte bu küçük yapının adı çeşme. Yerleşim merkezlerinde veya yollarda bu tür çeşmeler inşa ettirenlerin tanrı katında hayırlı bir iş yaptırdığına inanıldığından çeşmeler bir anlamda dinin de koruması altında bulunuyorlar.

Karataş kasabasının adını aldığı siyah renkli taşlar bütün yöreye damgasını vuruyor. Hasan Dağı'ndan bir zamanlar fışkıran lavlardan kapkara kesilen ve kilometrelerce büyük bir alana yayılan insan başı büyüklüğündeki kara taş parçaları bazı yöreleri yürünemez kılıyor.

Arabamızı tamir etmemiz uzun zamanımıza mal oluyor. Aksaray'dan Hasan Dağı'nı güneyden dolaşarak Niğde'ye giden normal sayılabilecek bir yola bizi bağlayan Agasar'a ulaştığımızda güneş artık dağlara doğru inişe geçmiş oluyor. Bütün bir günü bu yörede kaybettiğimize üzülüyoruz. Akşama kadar ancak Hasan Dağı'nın güneyindeki Taşpınar adlı küçük bir köye kadar ilerleyebiliyoruz. Ama bu köyde bize sundukları rahat yatak günün bütün yorgunluklarını unutturuyor.

Köy derin bir vadinin iki yakasında kurulmuş. Evlerin bittiği yerden biraz yukarda kayalık yamaçlarda bir dizi mağara girişi görüyoruz. Buraların artık hayvan ahırı olarak kullanıldığını söylüyorlar. İnsan elinden çıkma olduğu belli olan bu mağaraların kim tarafından yapıldığını bilip bilmediklerini soruyoruz köylülerden.

- **Çok vakit evvel yapılmış**, diyorlar. Ama kimbilir kim yaptı?

Kapadokya'nın mağaralar ülkesi olarak tanınması tesadüf değil. Bu yörede mağaralarla gerçekten de inanılmaz bir sıklıkla karşılaşıyorsunuz. Bir zamanlar herhalde buralar keşişlerin çok organize bir toplum hayatı yaşadıkları bölgelerdi.

Sabah köylülerin, Hasan Dağı'nın en kolay geçilebileceği yer diye tavsiye ettikleri güneydoğudaki Karakapı'ya doğru ilerlerken, gece konuk olduğumuz ev sahibimizin sevecen "**uğurlar olsun**" dilekleri hâlâ kulaklarımızda çınlıyor. Hafif engebeli ve tamamen çıplak bu topraklarda güneş öylesine yakıcı ve parlak ki, sarı gözlüklerimiz olmasa yola devam edemeyebilirdik diye düşünüyoruz. Saatler boyunca at sırtında ileriyor ve bu çorak topraklarda en ufak bir insan izine rastlamıyoruz. Artık harabelerle, eski şehir kalıntılarıyla da karşılaşmıyoruz. Antik dönemlerde de bu yörede yerleşim birimleri olmadığını biliyoruz.[17]

Öğleye doğru, yokuş yukarı bir dönemeçte güneyde ama çok uzaklarda zirveleri karla kaplı Bulgar Dağı'nı (Torosları) görüyoruz. Buralar cehennem sıcağı ve o dağın tepeleri kar altında! Bu yörede demiryolunu Toros Dağlarından Kilikya geçidi (1160 metredeki, yüksekliği en az olan vadi, Türkçe adı Gülek Boğazı) boyunca geçirebilmek için tekniğin ne inanılmaz zorlukların üstesinden gelmesi gerektiğini düşünüyoruz. Bu geçidin MÖ 401'de Kyrus'un Artaxeres'e karşı onbinlerin seferini düzenlediği güzergâh olduğunu hatırlıyoruz.[18]

---

17 Oberhummer, *age*. s. 172.

18 Xenophon, *Anabasis*, I. kitap, 2. bölüm.

Başı sonu belli olmayan yolu yine kaybediyoruz. Jandarmaya bu nedenle sitem ettiğimizde kendini "Biz bu yolları hiç kullanmayız ki" diye savunuyor.

Öğleden sonra nihayet Karakapı adındaki yoksul dağ köyüne ulaşıyoruz. Bu köy yolculuğumuz sırasında bugüne kadar karşılaştığımız en fakir köy. Köyün taş parçalarından inşa edilen dağınık evlerinin arka taraflarında binbir şekil alan kara kayalıklardan başka hiçbir şey yok. Süngerimsi kara lav kalıntılarında tarım yapılmasının imkânsızlığını hemen anlıyoruz. Köyün ön tarafı ise üzerinde ot bile bitmeyen taşlık bir düzlükle çevrilmiş. Bu insanlar en temel gıdaları olan bazlamaya bile inanılmaz zorluklar altında sahip olabiliyorlar. Bu köyde yük hayvanı ve at da yok. Köyün tek kuyusundan kadınlar sürekli su çekiyor, insanların, koyun ve keçilerin su ihtiyacı buradan karşılanıyor. Sabah karanlığından itibaren 7-8 kadın ipin ucuna asılıp gece vaktine kadar sürekli su çekiyor, birbirlerine destek veriyorlar:

- Çek, çek, sağa geç, asıl!

Akşama doğru bir yerlerden sağır ve yaşlı bir adamcağız gelip köyde ayva satıyor. Birbirine iple bağlanmış iki tahta kâseden oluşan terazisinde ağırlık birimi olarak koca bir taş kullanıyor. Onun tatsız tuzsuz ayvası bu köy için bulunmaz bir nimet.

Burada insanlar yokluğun ve sefaletin akıllara sığmayacak boyutlarını yaşıyorlar. Lüks, rahat ve konforlu yaşam hakkında ne bilebilirler? Herşeye rağmen kaderlerinde olanı çekmeye razılar; burayı, yani yurtlarını terk edip, kendilerine başka bir hayat aramıyorlar. Bu kurak toprakları, cehennem ateşiyle yakıp kavuran güneşin yakınlığını bırakıp gitmiyorlar. Doğup büyüdükleri topraklarına ihanet etmiyorlar. Türkiye'yi Müslüman olan halklardan hiçbiri terk etmiyor.

Ah, sen her zaman elindekiyle yetinebilen, Türk insanı! Bir ülkenin senden daha sadık vatandaşı olabilir mi? Böyle bir halk ne kadar büyük bir sevgiye, saygıya layıktır!

9 Ağustos'ta sabah erken saatlerde Hasan Dağı'nın 2400 metre yükseklikteki zirvesine tırmanmak için hazırız. Bildiğimiz kadarıyla bu dağın zirvesine daha hiçbir Avrupalı tırmanmadı. Sadece dağın kuzey yamaçlarındaki Viranşehir harabelerini dolaşıp bu konuda kitap yazan İngiliz Miss Bell bu dağa tırmanmış, ama zirveye kadar ulaşamamış. Bu dağa çıkmak oldukça güç: Önce yüksek kayalıkları geçmek, sonra sürekli kayan taşlar-

dan oluşan yamaçları tırmanmak, ardından da buzul yataklarını aşmak gerekiyor.

Aslında bu dağ, batıdaki Büyük ve doğudaki Küçük Hasan Dağı olmak üzere zirvede ikiye ayrılıyor. Önce bu ikisi arasında 1800 metre yüksekliğindeki derin vadiye ulaşmak gerekiyor. Eğimli arazi doğal teraslar oluşturmuş. Bunlardan bazılarının tarım alanı, bazılarının ise meyve ağaçları yetiştirilen bahçeler olarak kullanıldığı anlaşılıyor. Sonra giderek azalan ağaçların yerini kalın yapraklı çalılıklar alıyor. Ardından çalılıklar da sona eriyor, otlaklar başlıyor ve bu bitki örtüsü zirveye kadar sürüyor.

İki dağın arasındaki vadide bataklık haline gelmiş bir gölün kıyısında biraz dinleniyoruz. Daha sonra da küçük tepeleri aşa aşa, kayalardan kayalara tırmanarak batıdaki Büyük Hasan Dağı'nın zirvesine ulaşıyoruz.

Zirveye az kala birinin avaz avaz bağırdığını duyuyor, irkiliyoruz. Sonra bunun koyunlarını ve keçilerini toplamaya çalışan bir çoban olduğu anlaşılıyor.

- Haho, hoyyo!

2200 metre yükseklikte otlayan bir sürü görmek ilginç oluyor.

Daha güneş batmadan zirveye ulaşıyoruz. Tam önümüzde dağın tepesindeki krater gölü uzanıyor ve çevresinde de dört yükselti yer alıyor. Bunların arasında en görkemlisi bizim tırmandığımız 2400 metrelik doruk.

Çevremizde göz alabildiğine uzanan manzaranın ihtişamını anlatabilmek çok zor: 4 bin yıldır Asurluların, Kapadokyalıların, İranlıların, Grekların, Romalıların, Arapların, Tatarların, Türklerin, Mısırlıların hâkim olabilmek için kıyasıya savaştıkları, Müslümanlara karşı savaşa çıkan haçlıların uğruna öldükleri antik Kapadokya ve Likaoina toprakları işte şimdi ayaklarımızın altında uzanıyor.

Ama şimdi Batı Avrupa'nın sanayi çağının insanı burada dağlardan, tepelerden vadilere ve düzlüklere kilometreler ve kilometreler boyunca uzanan çoraklığının sonsuzluğunu gördüğünde, tarihin derinliklerinde bu topraklar için neden bu kadar çok kan döküldüğünü anlamakta zorluk çekiyor.

Yan yana yaşayan kavimler, bu yoksulluğu ele geçirmek için neden komşularıyla savaşa girdiler? Bu yörenin Xenophon'dan bu yana çok değiştiğini sanmıyoruz, çünkü o da bu bölgeyi, kurak, verimsiz ve az insanın yaşadığı topraklar olarak tasvir ediyordu.

Bu savaşların tek nedeni olabilirdi; o da, Doğu halklarının ele geçirme ve intikam arzularıydı. Yok etme tutkusu ve daha sonra da İslam di-

ninin aldırmazlığı burada zaten az olan uygarlık kalıntılarını tamamen ortadan kaldırdı.

Birbirinden oldukça uzak olan Diocaesarea, Mamoassum, Carbala, Salambria gibi Roma yerleşim birimleri de zamanla yok oldu gitti. Şimdi yerlerini saptayabilmek bile olanaksız.

Bu toprakların üzerinde yok oluşun ve yıkılışın ruhu egemenlik sürüyor!

Güneş batarken biz de dağdan inmeye başlıyoruz, ama geldiğimiz yoldan değil, onun tam karşısından kendimize iniş için yol arıyoruz. Kayalıklardan ve zaman zaman kayan taş parçalarından oluşan eğimli zeminlerden inmek hiç de kolay olmuyor. Gökyüzünde artık beliren Ay, ışıklarını saçmaya başladığında biz daha yarı yoldayız. Dağın ortalarında bir yerde, çok sık, ama oldukça kısa boylu bitkilerle çevrilmiş bir düzlük, inişte tekrar kayalığa bağlanıyor. Garip şekiller alan kaya parçaları uzaktan birçok şeye benziyor. Bir keresinde şehir enkazıyla karşılaştığımızı sanıyoruz, ama yaklaştığımızda onun da kayalık olduğunu anlıyoruz. Ayın gümüş ışığı çevreyi aydınlatıyor. Biz saatlerdir yürüyoruz, ama artık ne tarafa gittiğimizden de haberimiz yok.

Susadığımızı hissediyoruz, ama mataralarımızdaki kar suyu da artık bitti. Ayaklarımız yara içinde, titreyen dizlerimizle yürümeye çalışıyoruz. Başka çaremiz yok.

Sonunda artık Ay da ortadan kaybolmak üzereyken, yani kör karanlıkta kalma dehşetini hissetmeye başlarken uzaklardan köpek sesi duyuyoruz. Köpeğin olduğu yerde insan da mutlaka vardır! Sesi takip ederek yine uzun bir zaman yürüyor ve sonunda bacasından duman tüten bir kulübeye ulaşıyoruz. Geldiğimizi duyan birkaç insan dışarı çıkıyor. 10-12 haneden oluşan Çukurköy'deyiz.

- **Su, su verin!** diye inliyoruz.

Bir testiyle derhal su getiriyorlar, ama su öylesine acı ki çok içemiyoruz.

Köylüler Karakapı'ya yürüyerek yarım saatlik mesafede olduğumuzu söylüyorlar.

- Aslında eski köy burasıdır, diyorlar. Zenginler 50-60 yıl önce aşağıya taşınıp Karakapı köyünü kurdular.

Şaşırıyorum. Karakapı köyünün sefaletini "zenginlik" olarak görenler var demek!

Karakapı'daki kamp yerimize döndüğümüzde, evin damına kurduğumuz portatif yatakta uzun bir süre uyuyamıyorum. Kayan yıldızları seyrediyorum. Birden parlayıp, uzun bir ışık bırakarak sonsuza dek karanlıklara bürünen göktaşları muhteşem bir gece resitali sunuyor. Acaba bu yoksulluk denizinde doğan, yaşayan ve ölen insanların hayatında sarılabilecekleri bir ümit ışığı var mı?

Sabah bizi kötü bir sürpriz bekliyor. Yol arkadaşım Milleker ateşleniyor. Onu at arabamıza koyup Niğde'ye götürmeye karar veriyoruz. Doktor bulabileceğimiz tek yer orası. Kağnı taş ve kaya parçalarıyla dolu engebeli arazide çok zor ilerliyor. Sarsıntı içinde yürümeye çalışan araba ve güneşin dayanılmaz sıcaklığı işimizi çok zorlaştırıyor. Atlar artık dayanamıyor, ama yapacak bir şey yok. Gerekirse kırbaçla, ite kaka, atlar çatlayıp ölse de şehre varılacak!

Güneydoğu istikametinde ilerliyoruz. Solumuzda, 2-3 km. uzaklıkta Hasan Dağı'nın ve Yeşildağ'ın yamaçları uzanıyor. Sağ taraf ise giderek düzleşen bir araziyle kaplı. Dağların eteklerinde çok uzaklarda birkaç ağacın da olduğu köyler beliriyor. Ulukışla, Obsar, Yakacık vb köylerin Kiepert'in hazırladığı haritada yanlış yerlere konulduğunu anlıyoruz. Yolun 2 km. sağındaki Bayat kasabasının haritadaki yeri de doğru değil.

Öğleye doğru Ortaköy adındaki oldukça büyük bir yerleşim merkezini de geçiyoruz. Köyün yakınlarında bir dere akıyor. Dere kıyısında ise çok sayıda leylek görüyoruz. Solda ise sırayla Asmaz, Kerlik, Kırmanaz, Cücü köyleri sıralanıyor.

Öğleden sonra Bor kasabasını geçtikten sonra nihayet deniz kıyısındaki Adana şehrinden Kayseri'ye giden ana yola bağlanıyoruz.

Yolumuz Melendiz Dağı ve Üçkapı Dağı arasındaki nehir (Niğde Suyu) kıyısından ilerliyor. Burada da tepeler daha önce gördüklerimizden hiç farklı değil; çıplak ve çorak.

Bu kadar çıplak dağların umutsuz görüntüsü hepimizi hayrete düşürüyor. Acaba gerçekten bu yöre hep böyle miydi? Bu dağların daha önce ağaçlarla kaplı olduğu, daha sonra antik halklar ve Türkler tarafından çoraklaştırıldığı yolunda tezler de var.

Ama bu görüşlerin doğru olmadığını düşünüyorum. Aynen Balkan Yarımadası'nın ormanlarının Romalılar ve Venedikliler tarafından yok edildiği tezi gibi, bu tez de yanlış. Tam tersine, bu yöredeki çıplaklığın "doğal bir nedeni" var. Eskiden bu bölgelerde korular olmuş olabilir, bu

koruların insanlar tarafından yok edildiği de doğru olabilir. Ama bu koruların o zaman da yörenin uçsuz bucaksız çıplaklığı içinde adacıklar olması muhtemeldir.

Antik dönemlerin Xenophon, Strabon, Gregor, Basilius vb yazarları bu toprakları ağaçsız ve ormansız bölgeler olarak anlatıyorlar. Haçlı ordularının bu yörede karşılaştığı sefaletin de nedeni bu. Türk egemenliği döneminde insanların büyük arazileri kaplayan ormanları yok etmek için herhangi bir mantıki nedenleri de olmamıştır. Ormanların olması halinde, kesilen ağaçların yerine yenisi çıkabilir, ya da humuslu orman toprağı tarım için elverişlidir. Burada her ikisi de yok.

Geniş bölgede yayılan ormanlar yanmış olabilir mi? Bu tezin de doğru olma ihtimali yok. Çünkü tarih kayıtlarında hiçbir kaynak böylesi büyük bir faciayı kaydetmiyor. Oysa Efes'teki Artemis tapınağının MÖ 365'te yangına kurban gitmesi bile kayıtlara geçmişti.

Eski Grek şehirlerinin kalıntılarında çok uzak mesafelere uzanan su şebekeleriyle karşılaşıyoruz. Buradan o dönemlerde su sıkıntısı çekildiği anlaşılıyor. Suyun azlığı ise doğrudan ormanların yokluğuyla bağıntılı bir olay.

Burada doğa, ilk insanların ortaya çıkışından bu yana fazla değişmemiş olsa gerek.

SEKİZİNCİ BÖLÜM

NİĞDE'DE
11-15 Ağustos

Yolumuz üzerindeki birkaç dereyi, hendekleri ve çukurları aşarak Niğde şehrine vardığımızda hava kararmış, ay ışığı ortalığı aydınlatmaya başlamıştı. Şehrin en büyük hanının avlusuna kağnımız gürültüyle girdi.

- Şehirde bir **otel** de var, ama **otelci** önceki gün bağa gitti. Böylece otel de kapandı.

Hana yerleştik. Aslında bize verilen oda da gayet güzel sayılırdı. Artık zaman oldukça ilerlemiş olduğundan yemeğimizi çarşıdan getirtmek zorunda kaldık. Akşam yemeğimizin en ilginç sürprizi, hamurdan açılıp ince ince kesilen ve üzerine şerbet dökülen bir tatlıydı.

Daha sonraki birkaç gün içinde Milleker'in tedavisi başladı. Pis sulardan sıtma hastalığına yakalanmıştı.

Anadolu kentlerinde doktorlar çoğunlukla İstanbul'da veya Atina'da tıp okumuş Rumlar ve Ermeniler arasından çıkıyor. Ama bazen Rusya'da veya Fransa'da üniversite eğitimi görmüş olan birisiyle bile karşılaşabiliyorsunuz. Eczacılığın dili bu ülkede Fransızca. Reçeteler Fransızca yazılıyor, Fransız dergilerine abone oluyorlar ve tıbbi terim ve deyimleri de Fransızca olarak kullanıyorlar. Eczaneler de Rum ve Ermenilerin elinde. Küçük, ama son derece temiz ve modern eczaneler bunlar. Eczanelerde de genellikle Fransız ürünleri bulunuyor, ama Janos Hunyadi şifalı suyuyla bile karşılaştık. Eczane açmak burada özel izne tabi değil. Eczacı diploması olan herkes açabiliyor. Bu nedenle de tek bir sokakta 3-4 küçük eczane bile olabiliyor.

Rumlar ve Ermeniler kitlesel olarak öncelikle kıyı şeritlerinde yerleşmişlerdi. Ama Anadolu'nun bütün şehirlerinde onlarla karşılaşabilirsiniz. Yetenek ve eğitimleri açısından Anadolu'nun en gelişmiş sakinleri Rumlardı. Varlıklarıyla doğrudan orantılı kültür vergisini gönüllü olarak verirler ve bu vergilerle de son derece ileri okullar açarlardı. Rumlar

genellikle ticaretle uğraştıklarından, sık sık yolculuk eder ve bu yolculukları sırasında kültürel yeniliklerle çabuk tanışırlardı. Rum evleri, demiryolundan ve ana yollardan çok uzak bile olsa, şaşırtıcı bir şekilde zevkli ve çekici eşyalarla döşeli oluyor.

Anadolu'da bir zamanlar Rum Kilisesi son derece varlıklıydı. Kasaba ve kentlerde kiliseler en modern otellerin, en iyi hanların sahibiydiler. Ama kilise bu tesisleri kendi işletmez, kiraya verirdi. Sahip oldukları topraklarda da bilimsel yöntemlerle tarım yapılırdı. En iyi işletmeler, bankalar, döviz büroları, dışalım ve dışsatım şirketleri onların elindeydi. Daha doğrusu bu işleri Ermenilerle birlikte yaparlardı. Mühendislerin, demiryolu uzmanlarının, İstanbul'un zenginlerinin çoğunluğu Rum ve Ermeni idi. Son derece gelişmiş becerileri ve ticarete yatkınlıkları nedeniyle kısa sürede varlık sahibi olurlardı. Ama bunun karşısında, kıvrak hareket edemeyen ve fırsatları değerlendiremeyen Müslüman kesim yoksul tarafı temsil ederdi.[19]

Eski dönemlerde zaman zaman gündeme gelen Hıristiyanlara karşı hareketlenmelerin ve Türklerin "gâvurlara" karşı duydukları antipatinin temel nedeni ekonomik koşullarda aranmalıdır. Eğer bu kesimin dinine tepki duysalardı, herhalde bin yıl boyunca Hıristiyanlara rahat rahat İslam dini kabul ettirilebilirdi. Ama Türkler, her ne kadar tam tersi nedenlerle ün salsalar da, ülkelerinde kendilerine bağlı yaşayan cemaatlere ve onların dinlerine karşı sabırlı olmuşlardır. Bizim ülkemizin[20] tarihi de bir anlamda buna örnektir.

Kalabalık bir şekilde yaşadıkları bölgelerde (Kayseri, Bursa, Karaman) Rumlar artık kendi ulusal dillerini konuşmuyorlar, ama dinlerine hâlâ sadıklar ve Hıristiyan kiliselerinde Türkçe dua ederek ibadet ediyorlar.

Ermeniler siyah saçlı, kartal burunlu insanlar ve isimlerinin sonunda Demirciyan, Teneliyan, Aslanyan vb "yan" eki taşıyorlar. Genellikle Kafkaslarda ve Van, Erzurum, Mamuret-ül Aziz, Diyarbakır, Sıvas ve Bitlis gibi Anadolu'nun doğu vilayetlerinde yaşıyorlar. Son derece kültürlü insanlar ve birbirlerine olan bağlılıkları ve dünya çapında ilişkileri de inanılmaz ölçüde yüksek. Örneğin, bir Ermeni tüccar Macar olduğumu duyunca bana şunu sormuştu:

---

19 Şimdi artık Rumlar ve Ermeniler çoğunlukla sadece İstanbul'da yaşıyorlar. Ermeniler I. Dünya Savaşı sırasında, Rumlar ise Mustafa Kemal Paşa'nın galibiyetinin ardından Türkiye'yi terk etmek zorunda kaldılar.

20 Macaristan (çn).

- Macaristan'ın sadrazamı Ermeni, öyle değil mi?

O tarihte Macaristan'da başbakan Laszlo Lukacs'tı!

Doğu Ermenileri ve Macaristan'daki Ermeniler arasında da son derece sıcak ilişkiler mevcut. Bunun en canlı kanıtı da Niğde'de bir Ermeni papazın bana gösterdiği bir din kitabı idi. Viyana'da basılan bu kitap Macar Ermenilerinin ilahilerini içermekteydi.[21]

Macaristan'ın dışında Viyana ve Venedik'te de Ermeni papazlarının olduğu biliniyor. Son zamanlarda Paris ve Sofya'da da Ermeni kiliseleri faaliyet göstermeye başladı.

Niğde, Rum Kilisesinin merkezlerinden biri ve tarihi çok eskilere uzanan bir şehir. Burada yaşayan Rumların efsanelerine bakılırsa, Niğde antik Tyana'nın bulunduğu yere inşa edilmiş.[22] Başka bazı kaynaklar ise Tyana'nın Bor kasabasından 5 km. uzaklıkta bulunan Kilisehisar'da olduğunu öne sürüyorlar. Bu sorunun yanıtı ne olursa olsun, bilinen bir şey varsa o da, şehrin merkezinde son derece eski ve yüksek bir kalenin varlığı. Bugün bu bina hapishane ve kışla olarak kullanılıyor. Bir zamanlar bu şehir çepeçevre böyle yüksek surlarla çevriliymiş. Şimdi artık bu surlardan sadece merkezdeki kale ve Karakapı ayakta kalabilmiş. Kentin önemli bir bölümü kayalıklar üzerine inşa edilmiş. Özellikle devlet dairelerinde çalışan memurlar ve varlıklı kesim kentin batı yakasında kayalık bir zeminde kurulu semtteki villalarda yaşıyor. Bu binalar çok eski dönemlerde kayalara oyulan mağaraların üzerine çıkılmış. Mağaralar bu binalarda kiler işlevi görüyor. Mağaralarda duvarlara oyulan dolaplar, kandil çıkıntıları, eşikler, bacalar, kapıların çerçeveleri, üzerinden yüzyıllar geçmesine rağmen hâlâ duruyor.

Türkiye'ye geleli beri hakiki bir hamama gitmek istiyorum. Hancıdan buralarda hamam olup olmadığını soruyorum.

- Beyim, diyor, kapıdan çıkıp sağa dönün, doğru ilerleyin, uzun bir sokak çıkacak önünüze, sonuna kadar ilerleyin, bir meydana bağlanacak, oradan sola dönün, sonra bir sokak, sonra yine sola, köşede hamamı göreceksiniz.

---

21 Ermeniler farklı bir alfabeye sahipler. 38 harften oluşan bu alfabede harfler de farklı şekilde yazılıyor. Dünyanın çok değişik yörelerine dağılmış bir şekilde yaşayan 3 milyonluk Ermeni camiası içinde okuma yazma bilmeyenin olmadığı söyleniyor.

22 Bu yer Xenophon'da Dana olarak geçiyor. *Anabasis,* I. kitap, 2. bölüm, s. 20. O zamanlar Perslere ait vilayet merkezi idi.

Tarifi üzere yürümeye başlıyorum. Ama dar ve birer labirent gibi dolambaçlı sokakların başdöndürücülüğünde, daha ikinci sokakta yönümü tamamen şaşırıyorum. Yoldan geçen bir çocuktan bahşiş vereceğimi vaat ederek beni hamama götürmesini rica ediyorum.

Hamamda müşteri olarak bir ben varım. Ramazan ayında olduğumuz için Müslümanlar arasında hamama da ilgi az. Türk hamamı aslında saunaya benziyor. Burada insan bol bol terliyor, sonra da birkaç kova suyla temizleniyor. Önce kubbeli bir salona giriyorsunuz, orada elbiselerinizi çıkarıyorsunuz. Bu salon aynı zamanda biraz serinlemek istediğinizde dinlenebileceğiniz yer olarak da kullanılıyor. Sedirde oturup, şerbet, sigara, kahve ve nargile de içebiliyorsunuz. Belinize bir peşkir sararak, taş veya mermer döşeli sıcak bir koridordan geçtikten sonra, tavanı kubbeli ve ışığı da yukarıda açılan pencerelerden alan bir alana ulaşıyorsunuz. Oradaki görevli size tahtadan yapılma alçak ve geniş sedirlerde yer gösteriyor:

- Terle efendim.

Burada küvet yok. Ortada taştan yapılmış havuza benzeyen küçük bir bölüme ayrı ayrı musluklardan sıcak ve soğuk su akıyor. Bu yapı bir Roma havuzuna çok benziyor.

Bir süre sonra usta, müşterinin vücudunu kese adı verilen, havlu bezinden yapılmış bir eldivenle iyice ovuyor. Sonra kalaylı bir tasta sabun köpürtüp, bir, iki, üç, hatta dört kez bütün vücudu iyice temizliyor. Kurulanmanın ardından hamam faslı da bitmiş oluyor. Yüzme havuzu yok. Türkler, deniz kenarında otursalar bile genellikle yüzme bilmiyorlar.

Dünya Savaşı öncesi Türkler arasında spor kavramı da bilinmezdi. Spor kulüpleri daha sonraları oluşmaya başladı.

Öğleden sonra şehri dolaşmaya çıkıyorum. Dar ve dolambaçlı sokaklarıyla, küçük evleriyle, her tarafa dağılmış yıkıntılarıyla burası da geleneksel Türk şehirlerinin özelliklerini taşıyor. Bütün resmi dairelerin toplandığı **Konak** son derece modern ve kullanışlı. Kentin en güzel binası, artık biraz yıpranmış olmakla beraber, bütün ihtişamıyla yükselen Alaeddin Camii. Bu bina Konya'daki ünlü cami kadar görkemli. Ama kentin, yaz aylarında yaylalara göçen sakinlerinin oturduğu mahallesinde olduğundan bu mevsimde cami çevresinde kimseyi göremiyoruz.

İşte, şehrin göbeğinde olan, ama giderek yıkıntıya dönüşen bir tapınak. Bu olgu aslında Doğu insanının mentalitesini de ortaya koyuyor. Bu-

rada insanlar en doğrudan ve en çabuk giderebilecekleri ihtiyaçları peşinde koşuyorlar. Diğer işlerin tümü ikincil derecede önemli. Bir ev yıkıldı mı, enkaz, dağılan taşlar yerinde öylece kalıyor. Eğer biri "Neden?" diye sorarsa;

- Ne yapalım? **Yıkıldı!** oluyor yanıt.

Şehirde başka güzel binalar da var: Bunlar arasında ilk göze çarpanlar Ak Medrese, Sungur Bey Camii, Havanda [Huand Hatun] Türbesi ve başka birkaç türbe. Bu binaların hepsinde, Doğu geleneklerinin tümünde olduğu gibi, en dikkat çeken bölüm, son derece süslü olan kapılar. Binaların dış görünüşlerinde onları cazip kılan bir yan yok, sadece kapıların çevresindeki harika oymalar ve işlemeler göze çarpıyor. Çizgiler ve motifler Asur ve Mısır uygarlıklarının kültürleriyle akrabalıklar taşıyor. Doğu kültüründe ayrıntılar çok önemli olmuyor: Bir aslan ve bir at çoğu kez birbirine benzeyebiliyor. Havanda Türbesi'nin[23] süslemelerinde iki başlı kartal da dikkatimizi çekiyor.

Mutasarrıf Behçet Bey, son derece büyük konukseverlik gösteriyor. Şehri dolaştırıyor ve akşama da yemeğe alıkoyuyor. Behçet Bey'in evi şehrin konaklarının olduğu mahallede, bahçe içinde ve teraslar üzerine inşa edilmiş zevkli bir yapı. Bahçedeki ağaçlar ve fıskıyeli havuz güneşin sıcaklığına rağmen hoş bir serinlik sağlıyor. Akşam yemeğinde başka davetliler de var: Bir meclis üyesi, iki avukat ve komşu konağın beyiyle birlikte yemek yiyeceğiz.

Yemek öncesi gazeteler geliyor, haberler konuşuluyor. Osmanlı ordusu Edirne'yi geri almış! Bu haber herkesi sevince boğuyor. Gözler gururla parlıyor. Ramazan olduğundan ev sahibi ve tüm konuklar iftar saatini haber verecek olan top sesini sabırsızlıkla bekliyorlar. En az yirmi kere saate bakılıyor, sonunda top sesiyle birlikte o beklenen an da geliyor. Zarif masada yerimizi alıyoruz. Masanın sonuna mutasarrıfın iki oğlu da oturuyor. Sedat sekizinci sınıfa gidiyor. 12-13 yaşında olduğunu tahmin ettiğim küçük oğlu Mehmet'in gözleri hep babasının bakışlarını takip etmeye çalışıyor. Masada servise yardımcı oluyor, bardaklara su dolduruyor, sandalye taşıyor.

Bu toplumda çocukların anne ve babalarına gösterdikleri saygı gerçekten de övgüye değer. Çocuklar anne ve babanın ellerini öpüyorlar ve bu gelenek çocuk büyüdükten sonra da sürüyor.

---

23 1344'te Alaeddin Sultan'ın eşi Havanda Hatun'un mezarı olarak inşa edildi.

Masada küçük tabaklar içinde iştah açıcı ön yemekler var: Komposto, peynir, yoğurt, zeytin, turp vb. Herkes bunlardan az az alıyor. Bu fasıl bittikten sonra zenci hizmetkâr peş peşe, tadı birbirinden güzel yemekler sunmaya başlıyor: Yoğurt çorbası, koyun kebabı, kızartma, biber dolması, patlıcan dolması (biçimi salatalığa benzeyen çok farklı bir sebze), etli bamya (biber gibi küçük bir sebze), kabak dolması, dilim dilim pişirilmiş et. Sonra tatlılar geliyor: Boynuza benzeyen biçim verilmiş hamur tatlısı, bol şerbete bulanmış bir başka tatlı ve arkadan meyvelere geçiliyor: Şeftali, karpuz, erik, çilek. Su ikram edilirken, su içen insana iyi dileklerde bulunuyorlar:

- **Afiyet olsun, şifalar olsun.**

Yemeğin ardından terasta daha uzun uzun oturuyor; kahve, şerbet ve sigara eşliğinde sohbet ediyoruz.

Ertesi sabahımızı halı satın almaya ayırmak niyetindeyiz. Ama handa iki şapkalının halı satın almak istediği haberi bütün kentte yayılmış bile! Sabahtan itibaren kentin bütün halı, kilim ve seccade satan tüccarları hanı kuşatma altına alıyorlar. Peşkirciler de sırada. Akşamın geç saatlerinde bile gelen oluyor:

- **Çelebi, güzel halılarım var!**

Doğu sanatının engin hayal dünyasını belki de en iyi dile getiren ürün halıdır. Niğde halı ticaretinin en ünlü merkezlerinden. Sadece Türklerin değil, Rum ve Ermenilerin evlerinde de halı tezgâhları çalışıyor. Birbirinden güzel halıların dokunduğu bu ev tezgâhlarının yanı sıra, 80 kadının çalıştığı fabrika bile var. Bundan 25-30 yıl önce halı sanayi bu yörede yeni yeni kurulmaya başlarken Kayseri'den[24] ustalar getirilmiş. İşini çok iyi bilen bu ustalar, yöre halkına kâğıda çizilen desenlerin halıya nasıl taşınabileceğini öğretmişler. Geçen zaman içinde halı sanayii büyük bir atılım yapmış: Amerika'ya binlerce halı ihraç eden ve oradan halı motifleri de getiren Kayserili tüccarlar Niğdeli üreticilere sipariş vermeye başlamışlar.

Türk kadınlarının hayatı, kafesli pencelerin ardında ve bizim görmemize yasak olduğundan, halı üretiminin nasıl gerçekleştiğini Rum ve Ermeni evlerinde seyredebildik. Rum mahallesinde istisnasız her evin önünde, sırtlarında bir örnek gri elbiseler, kapıda oturup, bir taraftan komşularla konuşurken, öte yandan da elinde yün eğiren kadınlarla karşılaşabilirsiniz. Ellerinde hızla aşağı yukarı hareket eden çıkrıklarla, yün

24 Kayseri (eski adıyla Caeserea) Niğde'nin doğusundaki daha büyük bir kent.

öbeklerini beyaz iplik haline getiriyorlar. Daha sonra bu iplikler evde değişik renklere boyanıyor. Ne yazık ki, artık doğal malzemeler değil, suni boya kullanıyorlar ve bu da bir süre sonra solabiliyor.

Zemini oluşturan iplikler pamuk, yün veya İngiltere'den getirilen Manchester ipliğinden -ki en sağlamının bu olduğu söyleniyor- seçiliyor. Tezgâha uzunlamasına gerilen iplerin önünde kadınlar ayaklarını altlarına alarak oturuyorlar. Parmakları ise inanılmaz bir hızla, bir harpa benzeyen karmaşık iplikler arasında dolanıyor.

-İşte efendim, diyerek bir kadın tezgâhın önünde çalışan kızlarını gururla gösteriyor. Asla hata yapmıyorlar. En karmaşık motifleri bile hatasız işliyor, nerede neyi kullanacaklarını gayet iyi biliyorlar. Kızlar 7-8 yaşlarından itibaren tezgâhlarda çalışmaya başlıyorlar.

Bu çocukların inanılmaz bir ustalıkla hareket ederek halıya hayat veren parmaklarını zevkle seyrediyoruz; önce bir renk, sonra bir başka renk iplik alıyor, bağlıyor ve kesiyorlar. Bir sıra tamamlandığında yün iplikle hepsini sıkıştırıyor, taraklarla sağlamlaştırıyor ve uçlarını büyük bir makasla kesiyorlar. Bu son kesim halıcılıkta artık ustalaşıldığının da kanıtı. Bütün bir sürecin en zor işi, çünkü yanlış bir kesim günlerce süren işi berbat etmeye yetiyor.

Her yörenin kendine özgü renk, motif, düğüm ve şekilleri var. Deneyimli bir göz, sadece İzmir halılarını değil, diğerlerini de birbirinden kolayca ayırabiliyor. Uşak, Derbent, Kırşehir, Maden, Yordes [Gördes], Kırman vb halıları isimlerini üretildikleri yörelerden alıyorlar. Kayseri ipek halıcılığıyla ünlü. Sumak ve Kürt halıları ise düğüm atarak değil, dokunarak hazırlanıyor.

İzmir halıları, kalın düğümlerle hazırlandığından çabuk üretiliyor ve bu nedenle de diğerleri arasında en ucuzu. Kayseri'de dokunan ipek halının bir metrekaresi İzmir halılarının 8-10 katı zamanda hazırlanabiliyor. Türkiye'de halı pahalı olmamakla birlikte, Avrupa'da sanıldığı kadar ucuz da değil. Çünkü talep yüksek olduğundan, hammadde ve dokuma ücreti sürekli artıyor.

Aslında halıyı doğrudan üretildiği yöreden aldığınızda fiyatların düşük olduğu görülüyor. Halı fiyatları nakliyat nedeniyle ve pazara çıkıncaya kadar aracıların kârları nedeniyle de artıyor. Bu arada gümrükleri de unutmamak gerek.

Halı motifleri neredeyse istisnasız geometrik şekillerden oluşuyor. Ba-

zen bir kuş motifiyle de karşılaşabiliyorsunuz, ama böylesi halılar burada da çok kıymetli. Sahibi bu özelliğini ayrıca vurguluyor:

- Bakın, **kuşlu halı**!

Üzerinde namaz kılınan halı, yani seccadelerin ortasında, camilerin hepsinde kıble yönünde oluşturulan mihrap motifi oluyor. Seccadelerin kenarları özenle ve ince motiflerle işleniyor. En karmaşık motifler seccade kenarında bulunuyor.

Halı satın almak isteyenlerin çok dikkatli olması, düğümlerin sıklığını, kesimin düz olup olmadığını, renkler arasında farkı, hatasızlığı, şekillerin düzgünlüğünü, lekesizliği, motiflerin oranını, halının tersinin inceliğini iyice kontrol etmesi gerekiyor. Yoksa işe yaramaz halı da alabilir.

Halıcılar malının iyi olduğunu anlatabilmek için şöyle derler:

- **Üzerinde yazı yazılır efendim!**

Alışverişte hizmetçimiz Kirill'in çok büyük yardımı dokundu. Uğradığımız her dükkânda sonuna kadar yarım mecidiyenin bile pazarlığını yaparak, bizim alacağımız fiyattan çok daha ucuza mal almamızı sağladı.

Ramazan ayındayız. Akşam çocuklar sokaklarda ateş yakıp üzerinden atlayarak eğleniyorlar. Bir yandan da sesleri çıktığınca bağırıyorlar.

- **Sultan Reşat binler yaşa!**

Yol arkadaşımın durumu ertesi sabah da düzelme belirtileri göstermiyor. Yolculuğu nasıl sürdürebileceğimizi tartışıyoruz. Milleker'i Konya hastanesine gönderip bizim yola devam etmemiz konusunda anlaşmak üzereyken doktorlar yeni bir durum değerlendirmesinin ardından 2-3 gün sonra yola çıkabileceğine karar veriyorlar. Hareketimizi birkaç gün daha erteliyoruz, Milleker de kininlerine devam ediyor.

Ertesi gün sabahleyin mutasarrıfın evine gidiyorum. Akşam, oğlu Sedat Bey'le çevrede atla dolaşmak üzere anlaşmıştık. Babası bize eşlik etmesi için yanımıza bir de jandarma veriyor. Sabah saat 8, ama evde herkes hâlâ uyuyor. Harika halılarla kaplı misafir odasına alınıyorum ve bekliyorum.

Türk evi, balkonlarıyla, narin sütunlarıyla son derece zevkli bir mimarlık örneği. Birbirinden kesinlikle ayrılan iki ayrı bölümden oluşuyor; bir tarafta selamlık, yani erkeklerin bölümü var ve misafir odası da bu tarafta. Diğer bölüm ise harem, yani kadınların dairesi. Hareme evin erkeklerinin ve doktorun dışında başka erkek giremiyor. Hatta bu sözü geçen kişiler de eğer evin hanımının misafiri varsa hareme geçemiyorlar. Ama se-

lamlığa da ev hanımının dışında başka hanım giremiyor. Bu nedenle kahve veya tatlı gibi ikramları **uşaklar** yapıyor.

Yaz sıcakları nedeniyle bu tür evlerin havadar olması için elden gelen yapılıyor, ama bu durum kış aylarında sorun yaratıyor. Odalarda soba yok ve **mangal** adı verilen, metal bir kutu içine koydukları közlerle ısınıyorlar. Normal olarak küçük mangallar bütün odayı ısıtamadığı için de kürkler ve kalın paltolarla oturuyorlar.

- Uyanamadım, affedersin, diyerek geliyor Sedat bey.

Biraz sonra at sırtında yola çıkıyoruz. Kentin çevresindeki kayalık ve çıplak yükseltiler arasında bir saat kadar yol alıyor ve bir değirmene ulaşıyoruz. Değirmenin çevresinde dalları olgunlaşmış meyvelerle dolu yüzlerce kayısı ağacı var. Kayısıların tadına bakıyorum; hayatım boyunca böylesine bal tatlısı kayısı yemediğimi düşünüyorum. Ama Sedat Bey de Ramazanla fazla ilgilenmiyor herhalde:

- Bak bakalım, Denigi'ye doğru yol iyi mi? bahanesiyle jandarmayı gönderiyor ve biz değirmencinin ikram ettiği olgun kayısılarla kendimize bir ziyafet çekiyoruz.

Yakınlardaki Denigi Köyü de teraslar üzerine kurulu üzüm bağlarıyla, bahçelerdeki bakımlı meyve ağaçlarıyla ve taş evleriyle gerçekten güzel ve alımlı bir köy. Buradan çok zor tırmanılabilen dar bir patika Dilmesu Köyü'ne çıkıyor. Bu köy 100 yıllık Rum manastırı nedeniyle ün salmış. Böylesine gözlerden uzak bir köşede, bu kadar güzel bir manastır inşa etmek kimin aklına geldi acaba? Manastır avizelerle, altın kaplama eşyalarla ve tablolarla süslü. Bu kilise de Türklerin başka dinlerden olanlarla ne denli barış içinde yaşayabildiklerinin güzel bir kanıtı.

- Biz Türkler ve Hıristiyanlar **birlikte kardaşlar gibi yaşarız**, diyorlar.

Kiliseyi dolaştıktan sonra jandarmayı yine gönderiyoruz. Manastırda yumurta, peynir ve konserveden oluşan mükemmel bir öğle yemeği yiyoruz. Akşama doğru Kayaardı ve Kayabaşı dinlenme yerlerini geçip günlük gezimizi noktalıyoruz.

15 Ağustos günü hazırlıklarla geçiyor. Arkadaşım da süratle iyileşiyor. 16 Ağustos'ta ekibimiz yolculuğa hazır. Sabah saat 7'de Kayseri'ye doğru yola çıkıyoruz.

DOKUZUNCU BÖLÜM

NİĞDE'DEN NEVŞEHİR'E
16-17 Ağustos

Yaklaşık 13 kilometrelik yol bizi kuzeydoğuya doğru götürüyor. O gün kentte **panayır** düzenlendiğinden köylüler, kimi at ve eşek sırtında, kimi yaya olarak kente gidiyorlar. Yolun kıyısında küçük eşeğinin sırtında bir toz bulutu içinde kente ilerleyen bir adamla havadan sudan konuşmaya başlıyoruz. Hayat koşullarından, hasattan derken sohbet giderek ilginçleşmeye başlıyor. Köylü son derece can alıcı konulara giriyor:

- Beyim, bizim bu gördüğün toprakların altı hazinelerle dolu! Hepimize yeter bunlar, ama ne yazık ki bölgede demiryolu yok, yani işleyecek adam yok. Bak şimdi, buradan doğuya doğru gittiğinde Melendiz vardır. Oralar olduğu gibi fosfattır. Hem de öylesine güçlü ki, çıkan gazlardan havada uçan kuş düşer ölür. İnsanlar yanına bile yaklaşamaz. Niğde'den sekiz saatlik mesafedeki Enehil'de ise toprağın hemen yüzeyinden kömür çıkar. Köylüler kazmalarla kömür toplarlar. Niğde'nin batısında bir saatlik mesafede olan Nenezi yöresinde ise, eritildiğinde cam yapımında kullanılan taş madeni (silikat) vardır.

- Peki buralarda kimse maden açmıyor, buraları işletmiyor mu?

- Evet işletiyor. Örneğin Enehil'deki kömür madenini bir Rum işletmeye başladı, ama sonra iflas edip kaçtı. Niğde'nin batısında sekiz saatlik mesafede Göstelin diye bir köy vardır. Buradan çıkan kırmızı topraktan yapılan boya çok iyidir. Ama Nevşehir'den altı saat uzaklıktaki İsmail Sivri kasabasında yine topraktan yapılan kırmızı boyanın ise dünyada eşi benzeri yoktur.

Bu arada Melendiz Dağı'nın eteklerine kurulmuş Gordonos, Denigi, Sazalca, Naina, Mudala, Güllüce gibi köyleri geçiyoruz. Sağda Üçkapılı Dağ'ın hemen dibinde Eskigümüş kasabası var. Bu kasabada bir zamanlar gümüş madeni işletilmiş. Ocak girişleri ve eritme kazanları hâlâ duruyor.

Konuşkan yol arkadaşım ise hararetle anlatmaya devam ediyor;

- Bizim hatamız ne biliyor musun **Çelebi, hükümet** her madeni, her ocağı, toprağın bütün zenginliklerini kendi tekelinde tutuyor. Kimseye zırnık koklatmıyor! Mesela, vatandaşın biri tarlasında, toprağında bir maden olduğunu keşfetse, ona hiçbir yararı olmuyor, çünkü devlet hemen el koyuyor. Bu nedenle bu tür keşifler yapan insanlar kimseye anlatmıyor, hükümete haber de vermiyor. Tabii, toprak üzerinde imtiyaz hakkı olanların durumu biraz farklı. Onlar toprağın derinliklerinde olan zenginliklerin de sahibi olabiliyorlar. Ama imtiyaz hakkını elde edip, bunu tapu kayıtlarına geçirmek o kadar pahalıya mal olan bir iş ki, hiçbir girişimci bu kadar masraf edip maden işletmeye başlayamıyor. Ama bu arada ters bir iş oluyor, kendi vatandaşlarımızın elde edemediği imtiyaz hakkı için yabancılar sıraya giriyor. Yok, onların amacı imtiyaz hakkını aldıkları topraklardaki maden ocaklarını işletmek değil, sadece ilerde çok büyük kârlarla başkalarına devretmek! İşte bu nedenle madencilik yok bu ülkede ve bu nedenle hep fakiriz! Şimdi sen söyle: Biz Avrupalılara, İsevilere (Hıristiyanlara) kızmakta haklı değil miyiz?

Sustu. Ben ise ihtiyarın söylediklerinde sonuna kadar haklı olduğunu düşünüyorum.

Anadolu gerçekten de yeraltı kaynakları çok zengin olan bir toprak. İhtiyarın bahsettiği boya yapılan o kızıl toprağı ben de biliyorum; antik çağlarda bile kullanılan bu toprağa Romalılar *terra sigillata* diyorlardı. Anadolu'da zengin krom madenlerinin olduğu da bilinir. En büyük krom yatağının Bitinya Yarımadası'nda olduğu tahmin ediliyor (10 milyon ton). Buradan çıkan maden özellikle İngiltere'ye ihraç ediliyor. Kurşun yatakları da yaygın, ama kurşun ocakları, madenciliğin gelişmemesi nedeniyle son derece ilkel koşullarda faaliyet gösteriyor. Bursa vilayetindeki Hocagümüş işletmeleri yılda 4000 ton, Sıvas vilayeti ise 1500 ton maden çıkarabiliyor. Bulgar Dağı'ndaki devlet maden ocaklarında, çok kötü koşullar altında süren üretime rağmen yılda 10 okka altın ve 1500 okka gümüş üretiliyor. Taşkömürü ocaklarının gelişimi bu ülkenin nakliyat sorununu nasıl halledeceğini yakından belirleyecek. Şimdilik üretim gerekli olanın bir hayli altında. Karadeniz sahillerinde Ereğli'deki ocaklardan yılda 120 bin ton kömür çıkarılıyor, ama bu miktarın tümü denizcilik işletmeleri tarafından alınıyor. Alçı, bakır, magnezyum, ken, antimon, bizmut, arzen gibi madenler de olmasına rağmen, neredeyse hiç açılmış ocak

yok. Yeraltı kaynakları el sürülmemiş bir şekilde bir yerlerde bekliyor ve bu zenginliklerin kullanılmaya başlanması ise herhalde ülkede ulaşım ağının iyileşmesiyle birlikte gerçekleşecek. Şu an, 5 yıl içinde, yani 1934'e kadar 1600 km. uzunluğunda demiryolu inşaatı planlanmış durumda. Belçika, Alman ve İsveç sermayesi yardımıyla süren inşaat sonucu Ankara-Kayseri hattı tamamlanmış bile.

Yol arkadaşımla bir süre daha yan yana ama konuşmadan yürüyoruz. Bir süre sonra onun tarlasına geldiğimiz anlaşılıyor; vedalaşıp, eşeğini sağa, tarlaların arasına doğru yöneltiyor.

Tam 9.30'da, bir tepenin en yüksek noktasına çıktığımızda, birden karşımıza Erciyes Dağı (eski adıyla Argios) çıkıyor. 4000 metre yüksekliktek muhteşem zirvesi karlarla kaplı. Kapadokya bölgesinin antik merkezi olan Mazaka şehrinin bulunduğu yerde kurulan 54 bin nüfuslu ünlü Kayseri (eski adıyla Caesare) kenti bu dağın hemen arkasında. Erciyes Dağı Akdeniz havzasını çeviren topraklar arasında en yüksek volkanik dağ. 1880'e kadar aktif bir volkan olduğu da biliniyor. Yola çıkarken bu dağa tırmanmayı ve orada avlanmayı da planlamıştık. Ama masa başındaki hesaplarımız sivrisineklerce bozulmuş oldu.

Yol arkadaşım arabada ateşler içine yatıyor. Benim üzerimde de alışkın olmadığım bir yorgunluk ve kırgınlık var. Bütün kaslarımın ağrıdığını hissediyorum. Saat 10'da bir hana ulaşıyor ve bir süre dinlenmeye karar veriyoruz. Bu bölgenin en korkulan hastalığı olan sıtma beni de yatağa düşürmek üzere! Bu andan itibaren neredeyse bir buçuk yıl hasta olacağımızı henüz bilmiyorum. Karapınar'ın sivrisineklerinin ve Çukurköy'ün pis sularının etkisi kendini yeni gösteriyor.

Molanın ardından bir buçuk saat daha gidiyoruz. Bu süre içinde yolumuz artık şehirlerarası yoldan sola, yani kuzeye doğru ayrılıyor. Saat 11 sularında Semendre adındaki büyücek bir kasabanın yanından geçiyoruz. Melendiz Dağı'nın uzantıları hâlâ solda bize eşlik etmeye devam ediyor. Sıcaklık dayanılmaz bir şekilde artarken, dağda bazı bölgelerin karlarla kaplı olduğunu fark ediyoruz.

Monoton ve son derece yorucu bir yolculuğun ardından öğleden sonra saat 3'te Kolcuk kasabasına ulaşıyoruz. Yorgunluktan ve ateşten bitkin durumdayız.

Köyün kuzey yakasında, patates dikilmiş bahçelerin (Konya'dan bu yana ilk defa patates tarlası görüyoruz) hemen bitişiğinde bir kurgan yükseliyor. Köy halkı bu yükseltiye Panaya tepesi adını vermiş. Tepenin zir-

vesindeki yaklaşık 30 adım büyüklüğündeki yuvarlak düzlükte eski bir Hıristiyan kilisesinin kalıntılarının olduğunu fark ediyoruz. Yerdeki izlerden, iki ayrı duvarla çevrildiği anlaşılan kilisenin planını çıkarmak mümkün. Ama bir sütun başı, bir sütun parçası ve oymalı kabartmalı bir taş parçasının dışında kalan başka bir şey yok. Bu bina herhalde hem kilise, hem de sığınak olan Akropolis'e benzeyen bir yapıydı.

- Bu tepenin içi boş! diyor köy sakinlerinden biri. Orada mezarlar ve değişik taşlar var.

Kasaba sakinleri, üzerinde kilisenin nasıl inşa edildiğini anlatan yazılı taşlar bulduklarını, bu kitabelerden kilisenin çevredeki bütün köyler tarafından ortaklaşa yapıldığını, hatta Malokopi adındaki bir köyün vaat edileni yerine getirmediğini öğrendiklerini anlatıyorlar. Acaba sözü geçen köyden bunun hesabını bugün, yani bin sene sonra kim sorabilir?

Kasaba evlerinden birinde, yerde üzerinde Bizans istavrozları şekli bulunan bir mozaik tablo gösteriyorlar. Bu mozaikleri evi inşa ederken keşfetmişler. Hatta mozaiklerin tarlalara doğru devam ettiği anlaşılıyor. Kasabanın bu mahallesinin geçmişi en fazla 20 yıl. Bu yörede hâlâ toprak kazıldığında, ev yapıldığında çömlekler, değişik iş araçları çıkıyor. Bir başka evde muazzam büyüklükte hâlâ kullanılan bir amfora görüyoruz. Onun da topraktan çıktığını anlatıyorlar.

Bu topraklar bir arkeolog açısından ne kadar heyecanlı bir araştırma bölgesi olabilir!

Öğleden sonra Budak Ovası'nın kıyı şeridinden ilerliyor, akşam 6'ya doğru Ahdaşar'ı geçiyor ve biraz sonra Melagob (Rumcası Malokopi) Köyü'ne ulaşıyoruz. 400 hanelik bu büyük köyün yarısı Türk, yarısı Rum. Anadolu'da köylerin büyüklüğünü hane sayısına göre belirliyorlar. Hane sayısını beşle çarptığınızda ise köy sakinlerinin tahmini sayısını buluyorsunuz.

Erkeklerin çoğunun İstanbul'a ve diğer Avrupa kentlerine ticaret yapmaya gittiğini öğrendiğimiz köyün Rum mahallesi hayat seviyesinin yüksek olduğunu görünüşüyle derhal hissettiriyor. İlk ve orta okul binalarında yedişer dershane var. Köyde toplam kilise sayısı da altı. Zarif sütunlar üzerinde yükselen kubbeler kiliselere son derece narin bir görüntü veriyorlar. Postane iki jandarma tarafından korunuyor. Jandarmalar bizi görünce derhal yardımcı olmaya çalışıyorlar.

Türkiye'de jandarmada işe alınacak olan kişiler askerliğini bitiren ve başarılı olanlar arasından seçiliyor veya genç ve yetenekli gençler iki yıllık

eğitimden geçirilerek jandarma yetiştiriliyor. Eğitim yoluyla yetiştirilen genç jandarmalar çok daha yetkin ve verimli oluyorlar, ama eski jandarmalar tarafından küçümseniyorlar. Tabii, bunun bir nedeni de, eğitim verilerek yetiştirilen genç jandarmaların, alaylılara göre daha fazla maaş almaları.

- Bu genç **herifler** hiçbir işe yaramaz! diyor yaşlı jandarmalardan biri. Bunlar düşmanın üzerilerine doğru gelmesinin ne gibi bir duygu olduğunu hiç yaşamadılar. Attan kendini yere atıp, siper alıp, ateş etmenin, tüfeği tekrar doldurup, nişan alıp, tekrar ateş etmenin, ya ben ya o duygusunun ne demek olduğunun ciddiyetini hiç yaşamadılar. Mösyö, biz yaşlılar bunu kaç defa yaşadık! Asker olarak Rumeli'de, Arnavutluk'ta, Arabistan'da yüzlerce kez bu ateşe girip çıktık! Düşman askerini kovaladık, haydutları kovaladık! En tehlikeli işleri başardık, yine tehlikeli görevlere bizi gönderiyorlar, ama bu gençlere bizden daha fazla para veriyorlar!

Sabaha karşı ateşimiz azalıyor. Güneş doğarken yola çıkıyoruz. Kuzey yönünde ilerleyen yol, sağlı sollu ekili topraklar arasından, üzüm bağları ve kabak tarlaları arasından geçiyor. Yol üzerindeki köprülerde tamirat var. Naynas Dağlarının eteklerine doğru gidiyoruz. Yol çok hareketli; eşek sırtında kat kat giyinmiş Türk kadınları, bizi görünce kırmızıya boyanmış parmaklarıyla tuttukları ayakkabılarını bize doğru uzatıyorlar. Birkaç para sadaka veriyoruz. Türkmenlerle, Çerkezlerle ve Rum at arabalarıyla karşılaşıyoruz.

Türkmenler Türk-Tatar dil ailesine bağlı olan etnik bir grup olmakla birlikte, görünüş olarak Moğollara daha yakınlar. Türk dilleri arasında ayrı bir ağız olan anadillerini, Türklerle birlikte yaşadıkları bölgelerde terk ediyorlar. Gururlu bir duruşları, sert bakışları var. Türklerle karıştıkça etnik özelliklerini kaybediyorlar. Bu halkın önemli bir kısmı (1 milyon 100 bin) Rusya'da yaşıyor. Türkiye'de sadece 100 bin kadar Türkmen olduğu tahmin ediliyor. Sünni Müslüman olan Türkmenlerin Yörüklerle akraba oldukları da sanılıyor, ama bu konunun netleştirilmesi dilbilimcilerin görevi.

Anadolu'da 100-150 bin, Balkanlarda ve Kafkaslarda da 250-300 bin civarında olduğu tahmin edilen Çerkezler[25] at çalmaktaki ustalıklarıyla ta-

25 Kafkaslar'ın 1864'te Ruslar tarafından işgal edilmesinden sonra anayurtlarından büyük oranda göç etmek zorunda kaldılar. Sibirya'ya da yerleşen Çerkez aşiretleri, o bölgedeki iklim koşulları nedeniyle tutunamadılar.

nınırlar. Çerkezlerin atalarının bir zamanlar Lebediya bölgesinde Macar kavimleriyle ilişkiye girdikleri bilinir. Bu dönemin etkileri Çerkez dilinde kendini hâlâ hissettirmektedir.[26] Çerkez erkekleri ulusal giysileri olan dizlere kadar uzanan ve tek renk bir palto giyerler. Bellerindeki kuşakta ise tabanca ve kamalar asılıdır. Çerkezler bizim ülkemizde de bilinen kamalarını, mücevherlerle süslü gümüş kınlarda taşırlar. Erkeklerin bu giysisine Çerkezler kendi dillerinde *adighi* [adige] derler. Uzun çizmeler ve başlarına giydikleri sivri şapkalar kıyafetlerinin diğer ortak özellikleridir. Güzellikleriye tanınan Çerkez kızları evleninceye kadar yüzlerini kapatmazlar. Aralarında sarışın ve mavi gözlü çoktur. Çerkezlerin önceleri Hıristiyanlığı kabul ettikleri ve İslam dinine 7. yüzyılda geçtikleri de bilinir. Aşiretlerde, "bey" unvanını taşıyan aşiret reisi tam anlamıyla toplumuna egemendir. Balkanlardan Anadolu'ya göç etmiş Çerkezler, Kafkasya'dan gelen soydaşlarına göre tarım kültürünü daha iyi özümsemişlerdir. Kafkaslardan gelen Çerkezler hayvancılıktan, özellikle de at yetiştirmekten daha iyi anlarlar, ama ıssız bölgelerde çeteler kurdukları da bilinir. Çerkez gençleri evlenecekleri kızı, kızın ailesi ve kız bu evliliğe evet dese bile, genellikle kaçırıyorlar.

Saat 9 sularında Enegi kasabasına ulaşıyoruz. Bu kasabanın tam ortasında kayaların içine oyularak oluşturulmuş bir kale var. Koridorlar, salonlar, odalar ve istavroz biçiminde yapılmış eski küçük kiliseler, kayalığın içinde uzayıp giden dehlizlerle birbirine bağlanıyor. Bu yapının dışında bir zamanlar çok görkemli olduğunu hissettiren kale duvarlarının kalıntıları kısmen bugün hâlâ ayakta. Çevredeki binalar bu surlara bitişik inşa edilmiş. Kasabanın ileri gelenleri bize kayanın içindeki yapıyı dolaşmayı teklif ediyorlar:

- Bayım, gelin dehlizlere inelim.

Çevre evlerin birçoğundan girişi bulunan serin labirentlere giriyoruz. Dehlizler bir insanın sığabileceği genişlikte, ama yürürken başınızı eğmeniz gerekiyor. Gazyağıyla yanan kandillerin oynayan ışıkları duvarlara insanı ürküten gölgeler yansıtıyorlar. 25 metre kadar iniyoruz. Bu dar labirentlerde söylenen her söz, mezardan geldiği izlenimini veren bir yankılanma yaratıyor. Dehliz sağlı sollu tahta kapıların bulunduğu bir koridora dönüşüyor. Bu bölmeler bugün çevre sakinleri tarafından mah-

26 Bkz. Mukacsi: Magyar müveltsegi szok a kaukazis nyelvekben. Magyar Nyelvtud. Közl. 1893. XXIII, 119. I (Kafkasya dillerinde Macar kültürünü gösteren kelimeler)

zen ve depo olarak kullanılıyor. Daha sonra koridor bir kilise kubbesi biçiminde genişliyor. Bu bölümde istavroz şekilleri, kandillerin konulduğu pervazlar ve pervazların üzerinde mumların ve kandillerin uzun yıllar boyunca yarattığı isin kara izi bariz bir şekilde göze çarpıyor.

Oda biçimindeki bölmelerde de ocaklar, raflar, yatak yükseltileri aradan geçen onca zamana rağmen hâlâ duruyorlar. Bu koridorlar değirmen taşına benzeyen devasa bir taşla yabancıların girmemesi için kapatılır, sığınak olarak kullanılırmış. Hatta bu tür taşlar tek tek odalarda da bulunurmuş. Taşların bir kısmı hâlâ odalarda duruyor!

- İlk Hıristiyanlar yaşarmış burada ve tehlike anında dehlizlere inerlermiş, diye anlatıyor Rum rehberim. Paganlardan, daha sonra da Müslümanlardan kaçmışlar. 1897'de Türk-Yunan harbinde biz de buraya kaçtık. Katliamlardan korktuk.

Eski dönemlerin Hıristiyanlarının dinlerine ne kadar bağlı olduklarını Anadolu'da bugünlere kadar gelen kiliselerin, manastırların ve kutsal binaların sayısı gösteriyor. Konya yakınlarındaki Sille adındaki kasabada bugün hâlâ ayakta olan 60 kilise var. Bu kiliseler içinde en eskisi Büyük Konstantin tarafından inşa ettirilmiş. Rum köylerindeki hemen her evde dua edilmek üzere özel mihraplar yapılıyor. Karacadağ'daki Binbir Kilise adını taşıyan kasabada da bir zamanlar çok sayıda kilise olduğunu tahmin etmek zor değil. İnegi yakınlarındaki Sovani kasabasında da tam 300 kilise var. Nevşehir ve Ürgüp arasındaki Göreme vadisinde kayalıklara oyulmuş sayısız kilise ve manastırın olduğu biliniyor. Bunların bazılarında duvarları süsleyen freskler hâlâ iyi durumda. Hıristiyanlığın ilk dönemlerinin bu değerli kalıntılarının büyük bir kısmı maalesef hırsızlar tarafından talan edilmiş.

Yeraltı dehlizlerinde bize rehberlik yapan Sarandis ve Sarandidis daha sonra bizi evlerine davet ediyorlar. Tertemiz ve düzenli evde Rum konukseverliğinin tadını çıkarıyoruz. Zevkle donatılmış zarif odaya alınıyoruz. Evin hanımı nefis bir şarap, konyak, şekerleme ve armut ikram ediyor. Kendimizi ansızın Asya'nın uçsuz bucaksız düzlüklerindeki isimsiz bir köyde değil de, Avrupa'da hissediyoruz.

Çok çabuk yakınlık kurduğumuz ev sahiplerimizle vedalaşıyor ve kuzeyin dağlık tepelik topraklarına doğru yöneliyoruz. Solumuzda Ardas Dağı'nın çıplak zirvelerini görüyoruz. Sağımızdaki Car Dağı'nın volkanik yükseltilerinin eteklerine ise öğleye doğru varıyoruz. Dağın yüksek ya-

maçlarında kurulan Güvercinlik Köyü'nün evleri uzaktan küçücük görünüyor. Hızla ısınan havada tekrar sıtma nöbetinin yaklaştığını hissediyoruz. At arabamız, engebeli arazide çok yavaş ilerleyebiliyor. Titriyorum ve titreme nöbetlerinden birinde az kalsın atımdan düşüyorum. Yola devam edemeyeceğimi hissediyorum, ama ilerlemek zorundayız, burada kalamayız!

Giderek kıvrılan yolun kalitesi de düzeliyor. 12.45'te dağın yamaçlarına kurulan Göre Köyü'ne ulaşıyoruz.

Anadolu'nun dağlık tepelik topraklarında yerleşim birimleri, köyler ve kasabalar ne dağların eteklerindeki vadilerde, ne de dağların, tepelerin doruk noktalarında kuruluyor. Vadilerdeki topraklar tarıma elverişli. Bu nedenle insanlar, zaten az olan tarım yapabilecekleri toprakları, üzerine ev kurarak daha da azaltmak istemiyorlar. Dağların dorukları ise hava koşulları nedeniyle elverişsiz oluyor. Bu nedenle böylesi bölgelerde yerleşim birimleri yamaçlara, eğimli arazi üzerine kuruluyor. Direkler, sütunlar üzerine kurulan evlerin alt alta, üst üste dizildiği bu yerleşim merkezlerinde, inmeden ya da çıkmadan 100 metre yürüyebilmek imkânsız oluyor. Büyük şehirlerde, yamaçlara kurulan mahallelerin en üstünde, dağın zirvesinde genellikle bir kalenin mağrur surlarını görebilirsiniz. Nevşehir ve Ankara buna tipik birer örnektir.

Nevşehir Göre'den fazla uzak değil. Artık epeydir Nevşehir çevresinde kurulan üzüm bağları ve bahçelikler arasında yol alıyoruz, ama şehir merkezi hâlâ görünmüyor. Sıklaşan sıtma nöbetleri nedeniyle, sarsıntısı bir işkence haline gelen taşlık yola artık dayanamayacağımı hissediyorum, ama kente çok yakınız ve bir sürü insan bizi seyrediyor. Kendime çeki düzen vermeye, atın üzerinde dik oturmaya çalışıyorum. **Ecnebi**, kendini zayıf göstermemeli! Saat 2 civarında, nihayet kentin merkezindeki hana ulaşıyoruz, kurtulduğumu hissediyorum.

Oysa her şey daha yeni başlıyor!

ONUNCU BÖLÜM

NEVŞEHİR'DE
17-23 Ağustos

Büyük zorluklar içinde yukarıda bize verilen odaya çıkıyor ve kendimi yatağa bırakıyorum. Kısa bir süre sonra ateşten yanan gözlerimi açtığımda duvarda üzerime doğru ilerleyen binlerce tahtakurusu görüyorum. Burada kalmak mümkün değil!

- **Hancı, bana temiz bir oda ver!** diyorum.
- Bu temiz değil mi peki?
- Elbette ki değil! **Tahta bitlerini** görmüyor musun?!
- Tahtakurusu mu? Nasıl olabilir? Bizim buralarda hiç yoktur. Mutlaka İstanbul'dan gelen konuklar getirmiştir!

Tabii, Anadolu'da tahtakurusu olur mu hiç!

Başka bir odaya geçiyor, kendi portatif kamp yataklarımızı kuruyoruz. Bir tarafta Milleker, diğerinde ben yatıyoruz. Elimizi oynatacak gücümüzün olmadığını hissediyoruz. Ama burada da kokumuzu alan binlerce asalak harekete geçiyor. Onlar yürürken duvardan ve döşemeden sanki ses geldiğini duyuyoruz!

Buradan gitmek gerek. Hiç vakit kaybetmeden burayı terk etmek gerek. Ama 40 derece ateşler içindeyken nereye gidebiliriz?

Birden şansımız dönüyor; çağırdığımız Rum doktor Arhangelos Gabriel bize Rumların yeni yapılan yaşlılar evinde kalabileceğimizi söylüyor. Derhal kabul ediyoruz. Yeni yerimizde duvarları badanalanmış, lavabolu odada ve çarşaflı döşeklerde yatıyoruz. Tahtakurusu da nisbeten daha az.

Burada ölmek bile daha iyi! diye düşünüyorum.

İki gün süren bitkinliğin ve zorunlu istirahatın ardından kinin etkisini göstermeye başlıyor ve 20'si sabahı uyandığımda kendimi oldukça iyi hissediyorum. Sabah, sokaktan odamıza süzülüp gelen seslerle ve gürültülerle uyanıyoruz. Kaldığımız binanın hemen önünde kurulan pazarda bir Rum'un bir başka Rum'a 20 paralık kazık attığını, atışmanın da bu

nedenle başladığını anlıyoruz. Rumlar arasında bu, sıradan bir olay. Fazla vicdan azabı da duymuyorlar, ne de olsa bu tür günahlar için Aziz Prodromos, Aziz Panaios veya binlerce diğer azizden biri, yakılan birkaç mum karşılığında öteki dünyada yardımcılığını esirgemeyecektir!

Ama tabii, kandırıldığını düşünen diğer Rum aynı fikirde değil; en ağır beddualarla ve küfürlerle, uzaklaşmak isteyen soydaşının yakasını bırakmıyor! Yakası açılmadık sövmeler bütün sokağı hareketlendiriyor, insanlar heyecanlanıyor. Evlerin pencerelerinden sokağa hanımların başları, çocukların henüz uykulu yüzleri uzanıyor. Sonunda 10 paralık sorun, eller ve diller yardımıyla, alışılmış yöntemlerle çözülüyor ve kadıya gitmeye gerek kalmıyor.

Seyahatimiz sırasında yürürlükte olan para birimleri ve bunların birbiriyle ilişkisi son derece karmaşık bir sistem oluşturuyordu. Batı ülkelerinden gelenler bu sistemi kavramakta haklı olarak zorluk çekiyorlar ve kayıplara da uğruyorlardı.

O zamanlar Türkiye'de sadece madeni para vardı. Para birimi olarak kullanılan kuruş, bizdeki 20 fillere denk düşüyordu. Resmi adı Osmanlı Lirası olan bir Türk Lirası 108 kuruştu. Ama tedavülde gümüş bozuk para darlığı olduğundan, bu gümüş paralar son derece değerlenmişti ve bu nedenle de lira bozulurken 102-104 kuruş ancak veriliyordu. Bu artık neredeyse yasal hale gelen bir uygulamaydı ve itiraz etmeniz bir işe yaramıyordu. Altın para olarak 1, 1/2, ve 1/4 liralıklar vardı. Gümüş para olarak ise 20 kuruşluk (ki bunun adı mecidiye idi), 10 kuruşluk, 5 kuruşluk (buna çeyrek diyorlardı) ve 1 kuruşluklar piyasada bulunurdu.

Gümüş paralar bozulurken de bir miktar değer kaybederdi. Bunun oranları da şöyleydi:

20 kuruşluktan 1 kuruş kesilir, yani 19 kuruş kalırdı.

10 kuruşluktan 1/2 kuruş kesilir, 9,5 kuruş kalırdı.

5 kuruşluktan 1/4 kuruş kesilirdi.

1 kuruştan ise 5 para kesilir ve 35 para kalırdı.

Bu para bozma sisteminde en kârlı çıkan taraf devletin kendisiydi. Devlet ödemelerini, paranın değerinin tam olduğu varsayımıyla, yani çürük para üzerinden yapıyordu (1 lira 108 kuruş hesabıyla). Ama devletin halktan topladığı değişik gelir kalemlerinde (vergi, gümrük, harç vb) tutarlar sağlam para üzerinden hesaplanır, piyasadaki gibi, yani 1 lira 102 kuruş üzerinden değerlendirilirdi. Böylece devlet piyasada hareket halinde olan her lira üzerinden otomatik olarak 6 kuruş kazanmış olurdu.

Devletin belli başlı gelir kaynakları vergiler, gümrükler, vakıfların katkı payları, devlet tekelinde olan ürünler ve bazı diğer kaynaklardı. En kayda değer vergiler ise şunlardı: **Emlak** vergisi, **temettü** adı verilen sanayi vergisi, öşür adı verilen tarım vergisi (bu vergi genellikle açık arttırma usulüyle tespit edilirdi), koyunlardan alınan hayvan vergisi ve askerlikten muafiyet sağlayan **bedel-i askeriye** vergisi.

Osmanlı İmparatorluğu'nun mali durumunun büyük bir kriz içinde olduğu haberleri Avrupa basınında sık sık yayımlanırdı o dönemlerde. Ama durum aslında, her ne kadar çok iç açıcı olmasa da, büyük bir kriz olarak tanımlanabilecek kadar kötü değildi. Hazinenin gelirleri 1887 ve 1912 arasında, yani 25 yıllık bir dönem içinde 15,5 milyon liradan 30 milyon liraya yükselmişti. Bu arada 1912'de Balkan ittifakına bağlı ülkelerin orduları İstanbul'u tehdit edecek kadar yaklaştıklarında bile devletin gelirleri sadece 640 bin lira azalmıştı. Türk devleti, Balkan ülkeleri gibi kayıtsız şartsız dış yardım başvurusu da yapmamıştı.

Savaşlar piyasayı daraltmadı, tam tersine piyasada belirli bir genişleme de yarattı. Şu gelişmeler bu görüşü doğruluyor: Hükümet Asya'daki demiryolu şirketlerine inşa edilen her bir kilometrelik demiryolu için belirli bir kâr garantisi veriyordu. Eğer bu kâr elde edilemezse, aradaki fark hükümet tarafından ödenecekti. Anadolu'da demiryolu şirketleri başlarda garanti edilen kâr oranına ulaşamadılar. Hatta 1911'de bile hükümet şirketlere ödemeler yaptı. Ama 1912'de, yani kuruluşunun üzerinden geçen 25. yılda artık şirketler devlete gelir vergisi ödemeye başladılar. 1.295.474 liralık gelir vergisi, şirketin bütün gelirinin % 25'i demekti. Daha önceleri zarara çalışan Bağdat demiryolunda da durum aynıydı; bu şirket de 1912'de devlete 238.166 lira vergi ödedi. Bu vergiler o yıldan bu yana sürekli arttı.

Bu genel kalkınmanın izlerini Nevşehir'de de görmek mümkün. 25 bin nüfusa sahip kentin sakinlerinin yaklaşık yarısı Türk, diğer yarısı da Rum. Dağın yamacında kurulan kent, verandalı, balkonlu ve sütunlu evleriyle son derece hoş bir görüntü çiziyor. Dağın tepesindeki İbrahim Paşa Kalesi'nin kalıntıları ise bir kartal yuvası gibi. İbrahim Paşa, Mısır valisiyken II. Mahmud'a karşı isyan eden, önce Suriye'yi fethedip, ardından Anadolu'ya giren ve Kütahya'ya kadar ilerleyen Mehmet Ali Paşa'nın komutanlarındandı. Kentin en güzel binalarından olan Kurşunlu Cami'nin geniş terasından aşağılardaki verimli vadinin ve ötelerin manzarası unu-

tulmaz bir görüntü sunuyor. Rumların kiliseleri ve Damat İbrahim Paşa Cami ve Medresesi de zarif binalar. Ama Anadolu'nun bütün kentlerinde olduğu gibi, burada da yolların eğri büğrü taşları hızla sizin gerçeklere geri dönmenizi sağlıyor.

Son derece hareketli pazarda uzun sakallı, limon sarısı, yeşil veya gri kaftanlı yaşlı ve saygıdeğer tüccarlarla karşılaşıyoruz. Türk erkekleri arasında sakalları beyazlamış yaşlılarla çok sık karşılaşabilirsiniz. Sakin ve kaderciliğe inanan felsefeyle yaşayan bu insanlar gerçekten uzun bir ömre sahip olabiliyorlar. Bugün tipik Türk olarak adlandırabileceğimiz insan tipi, artık Asya Türklerinin Moğol'a veya Tatar'a daha çok benzeyen çekik gözlü tiplerinden çok farklı. Türkler tarafından fethedilen ve İslamlaştırılan Anadolu'da giderek karışan ırklardan (Rumlar, Ermeniler, Lidyalılar, Fridyalılar, Persler) yeni bir karışım ortaya çıkmış; kıvrık kartal burunlu, siyah saçlı, kara gözlü, açık ve temiz bir yüz ifadesine sahip Türklerin vücut yapıları ise zayıf denebilir. Sporu, jimnastiği ve hareketi sevmiyorlar. Hareket etmektense, dinlenmek, kahve içmek, tavla oynamak, nargile höpürdetmek, yoğun ve kokulu dumanı ciğerlerine çekmek onlara daha cazip geliyor.

Türkler yolculuk etmekten de hoşlanmıyorlar. Yolculuk edenler de kendi ülkelerini değil, başka ülkeleri gezmek istiyorlar. Şimdi artık sosyete arasında yurtdışına çıkmak neredeyse zorunlu bir koşul olduğundan, üst tabakadan insanlar başka ülkelere gidiyorlar ama dünyanın önemli kaplıcaları hakkında bilgi sahibi olurken, kendi ülkelerinin gelişmiş kaplıcalarından (İstanbul yakınlarında Yalova, Ilıca, Kuru, Hamandere vb mükemmel yerlerden) haberleri bile olmuyor. İstanbul'da yaşayan Türkler Anadolu'nun koşullarını hiç bilmiyorlar. Kişilerin Anadolu'nun koşulları hakkında verdikleri bilgiler çok çelişkili olabiliyor. Ama ortak vurgu olumsuzluk üzerine. Tabii bunun nedeni İstanbul'un rahat koşullarına alışan "kibar" Türklerin Anadolu'da bu rahatı hiçbir yerde bulamamaları.

Türk kadını, Asya'nın diğer kadınları gibi, çok çabuk yaşlanıyor, 40-50 yaşına geldiğinde artık çok ihtiyar görünüyor. Buna aslında şaşırmamak gerek, çünkü bu ülkede kız çocukları 14-15 yaşında kocaya veriliyor ve ardından bir dizi çocuk doğuruyorlar.

Kızların evlendirilmesiyle ilgili İslam gelenekleri, Müslümanların da ötesinde artık Hıristiyanlarca da uygulanır hale gelmiş.

Nevşehir'de kaldığımız yaşlılar evinde, bir odada yatan, çok zayıf ve yorgun bir Rum kızıyla tanışıyoruz. Görünüşüne bakılırsa ağır hasta.

16 yaşlarında olsa gerek. Köyünden birkaç kadın yardım ediyor. Biraz konuşmak için odasına giriyorum:

- Kaç yaşındasın?

- On dört! diyor incecik bir sesle.

- Annen baban yok mu? Ziyaret etmiyorlar mı seni?

- Benim annem babam yok. Ben yetim büyüdüm. Kocam ise evde çocuklara bakıyor.

Kendisi bile henüz gelişmemiş bir çocuk sayılan bu kızcağızın çocukları olabilir mi? Bu doğru olabilir mi? Şimdi artık bu kadının hasta olmasına şaşırmamak gerek!

Önümüzdeki üç günü tamamen dinlenmeye ve halı bakmaya ayırıyoruz. Sağlığımızın tamamen düzelmesini bekliyoruz. Bu arada yol için hazırlıklar yapıyoruz.

Çarşıda Rum kilimcide halı bakıyorum. Halılar bu bölgede yine son derece ilginç, yöreye özgü motifler içeriyor. Alışveriş etmek burada çok farklı bir iş; pazarlık ediyorsunuz, satıcı var gücüyle malını övüyor, tanıtıyor:

- Geçenlerde buna üç lira veren oldu, ama ben satmadım!

Bu şu anlama geliyor: Satıcı size gösterdiği malı üç liraya satmadığını söylüyorsa, demek ki değeri en az beş lira olmalı! Bu arada çevreniz yoldan geçen meraklılarla kuşatılıyor. Giderek kalabalıklaşan seyirciler pazarlığa arada müdahale ediyorlar:

- Sat artık! Bu fiyat iyidir.

Türk tüccarlarla bu kadar pazarlık edilmiyor. Onların söyledikleri fiyatlar malın gerçek değerine daha yakın oluyor. İslam dini, karşılığı ödenmemiş şeylerin kabulünü yasakladığından Müslümanlar fahiş fiyat uygulamıyorlar.

Türklerin bir başka övgüye değer özellikleri de, sadece kendi soydaşlarını değil, Hıristiyanları bile desteklemeleri, dayanışma göstermeleri. Eğer Rum ailede baba birkaç yıllığına İstanbul'a çalışmaya, dükkân açmaya, ticaret yapmaya gitmişse, ailesini yanında götürmüyor. Bu durumda komşular, tanıdık Türk erkekler geride kalan aileye yardım etmeyi görev kabul ediyorlar. Niğde yakınlarındaki Dilmesu Köyü'nde Rumların bir kısmı Amerika'ya göçmüş. Geride kalan çocuklara köyün Türk aileleri bakıyorlardı.

Bir gün öğleden sonra çarşıya kavun almaya gidiyorum. Güleryüzlü kavuncu hemen dükkâna davet ediyor:

- Gel efendim, deyip, derme çatma kulübenin bir köşesine serdiği battaniye üzerinde yer gösteriyor ve kavun ikram ediyor.

Burada kavun yemek çok basit bir iş: Kavun diliminden çekirdekleri toprağa atıyor, dilimi ısıra ısıra bitiriyor ve kabuğu dükkânın köşesine fırlatıyorsunuz. Alaturka, sonunda biri orayı süpürür. İstanbul'daki biracılarda da zeytin çekirdekleri, turpun yeşil yaprakları, peynir dilimi kenarındaki sert tabaka soyulduktan sonra, elin tersiyle masadan yere atılır. Döşeme ise hızar talaşıyla kaplıdır ve zaman zaman süpürülür.

İnsanı çatlatan böyle bir sıcaklıkta, biraz kavun yedikten sonra, Türk insanının keyif yapmayı neden o kadar çok sevdiğini anlamayı başarıyorsunuz. Bu sıcak yörelerin çocuğu olan Homeros bundan binlerce yıl önce şu gerçeği dile getirmişti:

"İnsan nasıl olsa ölüyor; çok çalışan da, boş oturan da!"

Akşamları biz de kendimizi, zevk içinde keyfe terk ediyoruz; çünkü yorucu bir yolculuğun arifesindeyiz.

ON BİRİNCİ BÖLÜM

NEVŞEHİR'DEN KIRŞEHİR'E

24-25 Ağustos

24 Ağustos sabahı, günün ilk ışıkları dağların ardında belli belirsiz bir aydınlık yaratmaya henüz başlarken, arabacımız odamızın kapısını vuruyor. Koşulmuş atlarıyla arabamız yola hazır bir şekilde avluda bizi bekliyor. İnsanı sevince boğan güzellikte bir şafağa tanık oluyoruz. Odamız kıpkırmızı bir ışık demetinde yıkanıyor. Sokakta pazar artık hareketlenmeye başlıyor. Kadınlar ellerinde güğümlerle çeşme yolundalar. Bazıları ise çamaşır yıkamak için su başına gidiyor.

Küçük kafilemiz şehrin kıyısındaki son evleri de geçtikten sonra karşımıza çıkan kışla binasının yanından sola kıvrılan yolu izleyerek, sonu görünmeyen üzüm bağları arasındaki engebeli arazide ilerlemeye başlıyor. Hacıbektaş üzerinden Kırşehir'e ulaşmak istiyoruz. Kızılırmak'ı (antik dönemlerdeki adıyla Halys) aşmamız gerekecek. Avanos ve Arabison'da iki taş köprünün olduğunu biliyoruz, ama her ikisi de yolumuzu bir hayli uzatıyor. Bu nedenle biz Sulusaray'ı tercih ediyoruz. Bu noktada köprü yok, ama nehir geçişe elverecek kadar sığlaşıyor. Nehrin sularının çekildiği mevsimde olduğumuz için sorun çıkacağını sanmıyoruz. Nevşehirliler bu yolu tercih etmemiz için ısrar ettiler. En kısa güzergâh bu ve eğer her şey yolunda giderse, 6 saat içinde ilk durağımız olan Hacıbektaş'a ulaşabileceğiz. Diğer iki yoldan gitmeyi tercih edersek, Hacıbektaş'a kadar yol 9 ve 12 saate kadar çıkıyor. Biz sonunda en kısa yolu tecih ediyor ve 14 saat bilmediğimiz topraklarda dolanıyoruz; çünkü jandarmamız iki defa yolu kaybediyor! Saat 7'de Nar Köyü'nü, 9'da ise Sulusaray kasabasını geçiyoruz. Her ikisi de vadinin diplerinde kurulmuş.

Burada ilginç olan araba yolunun vadiden değil, dağın doruklarından geçmesi. Ama bunun son derece mantıklı bir nedeni var. Bu tepeler bayat bir kurabiye gibi, son derece kolayca ufalanabilen, ayrışabilen bir mad-

deden oluşuyor. Yağan yağmurlar ve eriyen karlar tepelerden aşağı doğru akarken yüzeyde yarıklar, kanallar, derin çatlaklar yaratıyor. Giderek yaygınlaşan binlerce, on binlerce derin çizgi yüzeyi birbirinden ayrılan parçalara bölüyor. Derin yarıklar ilerde yeni kollara ayrılıyor, bazen sığlaşıp, bazen derinleşerek kendine özgü yollar yaratıyor. Suların hızlı aktığı yerlerde harika dehlizler, mağaralar ortaya çıkıyor. Sınır tanımadan vadiye akan suların yonttuğu bilinçsiz mimarinin görkemli salonları, kubbeleri, sivri ucu keskinliğini kaybetmiş piramitleri her yerde sergileniyor. Sanki dev bir heykeltıraşın, dünya ötesi araç gereçleriyle yarattığı bir sanat eserini seyreder gibisiniz. Yüzeyin bu nerdeyse üstesinden gelinemez engebesi nedeniyle araba yolu tepeden, yani yarıkların en az olduğu güzergâhta inşa edilmiş. Çevreye hâkim olan yükseklikte seyahat ettiğimiz için, kartal yuvalı kalesiyle şehrin görüntüsü saatlerce bize eşlik ediyor.

9.30'da Kızılırmak'a ulaşıyoruz. Kurak mevsimde olduğumuzdan, nehrin genişliği ancak 100 metre kadar. Tamamen çıplak kıyıdan, hızla akan köpüklü sulara atlarımız cesaretle giriyor.

Karşı sahilde virajlı yolarda saatlerce yerdeki araba izlerini takip ederek ilerliyoruz. Kızılöz Deresi'nin vadisinde ölüm sarısı tepeler arasında dolanıyoruz. Gözler yoruluyor, bu toprakların dayanılmaz çıplaklığı insanın yüreğini sızlatıyor.

Arada bir karşıdan gelen bir kervanla karşılaşıyoruz. Sessizce ilerleyen insanlar meraklı gözlerini bize dikiyor. Kadınlar başlarındaki yaşmakları telaşla düzeltiyor, erkekler eşek sırtında ritmik hareketlerle salladıkları ayaklarını biraz toparlayarak suskunca bizi süzüyorlar. Sonra her iki kafile yoluna devam ediyor, biri kuzeye diğeri güneye. Bir süre sonra sadece kaldırdıkları toz bulutu görünüyor ve ardından yitip gidiyorlar.

Saat 1 civarında Ayhan Köyü'nün hemen yakınından geçiyor ve köyün dışında birkaç söğüt ağacının gölgesinde yoksul öğle yemeğimizi yiyoruz: Ekmek, kaz yağı sürülmüş ekmek ve üzerine su. Ardından hemen yola devam ediyoruz. Artık kimsenin uğramadığı belli olan, tamamen terk edilmiş topraklarda kuzeybatıya yöneliyor ve 1.45'te Arafa Köyü yakınlarına ulaşıyoruz, ama durmuyor, devam ediyoruz. Artık topraklar çölleşmeye başlıyor ve bu yörede insanların en büyük yardımcısı olan develer de kendini gösteriyor.

Yol uzunca bir süre Kızılöz Deresi'ni takip ediyor. Hızlı akan derenin yumuşak kayalıklara kazdığı kanyon net bir şekilde görünüyor. Nehrin

kıyıda üç metre yüksekliğinde kazdığı duvarların dibinde yatak hızla akıyor. Bu duvarların çok uzun bir zaman önce oluştuğunu sanmıyorum. Dereye aniden bağlanan bir kaynağın sularını arttırması sonucunda, yatağını değiştirmeye vakit kalmadan, derinleşmesiyle oluşuyor bu tür kanyonlar. 2.45'te sağ tarafta, 5-6 kilometre uzaklıkta Büyükkışla kasabasını görüyoruz. 4.15'te Fetih Kalesi'nin enkazı karşımıza çıkıyor.

- Şurayı görüyor musunuz efendim? diyor jandarmamız. Burada eskiden bir köy vardı. Çevrene bir bak, mezarlıkları hâlâ görebilirsin.

- Peki evler ne oldu?

- Hiç, yıkıldı; kalanını rüzgâr sürükledi, kumlar toprağa gömdü.

İşte Doğu'da olan bu; köyler doğar, bir süre yaşar, sonra kaybolup giderler. Bir süre çevre köylerin belleğinde yaşar, sonra tamamen unutulurlar. Çünkü bu köylerin hatırlanmasını gerektirecek hiçbir şey olmuyor; önemli, farklı ve ilginç sayılabilecek hiçbir şey yaşanmıyor. Tozlar arasında yaşayan, sessiz, hayal kuran insanlardan geride yine toz kalıyor. Doğup, yaşayıp, ölüp giden bu insanlar kalıcı bir şey bırakmıyor geleceğe. Ellerinin yarattığı anıt yok!

Yaşam; *vanitatum vanitas*...

4.30'da çiftlik benzeri bir binanın yanından geçtiğimizde, yolumuzun en ağır bölümüne geliyoruz: Hırka Dağı'nın yüksek bir tepesine doğru tırmanmamız lazım ve bunu mümkün olan en kısa sürede gerçekleştirmek zorundayız. Atlarımız kan ter içinde ve arabayı çekmekte çok zorlanıyorlar. Bağırmak, zorlamak, kırbaç kâr etmiyor. Ama ilerlememiz gerek, başka alternatif de yok. Bir süre sonra atların artık adım atma gücü bile kalmıyor. Binek atlarını da arabaya koşuyoruz, araba yavaş yavaş yeniden ilerlemeye başlıyor. Ama çiftlikte bir buçuk saatlik denilen yol üç buçuğa kadar uzuyor. Burada zaman konusu insanların en cömert davrandıkları şeylerden bir tanesi: Zamanın pek değeri yok, çünkü herkesin bol bol zamanı var.

- **İyi bir şey altı ayda biter, ama daha iyisini istersen altı yılda biter**, diyor bir Türk atasözü.

Tepeyi tırmanıyoruz ve karşımıza daha yüksek bir tepe çıkıyor. Onu da güç bela aşıyoruz ve 14 saatlik nefes kesici bir yolculuğun ardından renksiz, sessiz bir köye ulaşıyoruz. Hacıbektaş'tayız.[27]

---

27 Hacıbektaş'ın deniz seviyesinden yüksekliği 1280 metredir.

Görünüşü itibariyle bu ilkel köy, dağınık, çamur ve kerpiçten karılmış evleriyle, basık damlı binalarıyla Anadolu'daki binlerce benzeri gibi sıradan bir köy. Bu görüntü, köyün İslam dünyasında ne kadar önemli bir yer tuttuğunun hiçbir işaretini vermiyor. Dini öğretileri Fas'tan Tienşan Dağlarına kadar yayılan geniş bir arazi üzerinde 500 milyonu aşkın insan tarafından savunulan İslam dünyası, bazı dini konularda peygamberin ölümünden hemen sonra önemli bir bölünme yaşadı: Bir yanda Şiiler, diğer yanda Sünniler kendi "doğrularını" savunmaya başladılar. Şiilik genellikle daha doğu halkları tarafından (İranlılar, Hintliler, Çinliler vb) savunuluyor. Batı bölgelerinde yaşayan Türkler, Araplar vb halklar ise Sünni.

Bu iki büyük mezhep asırlar boyunca bir dizi ekol, akım, tarikat yarattı. İşte bunların içinde en önemlilerinden biri olan Bektaşiliğin merkezi ve en önemli tekkesi, Anadolu'nun çöller içindeki bu sıradan kasabasında, Hacıbektaş'ta bulunuyor. Bu önemli tarikat XIV. yüzyılda Hacı Bektaş Veli Hazretleri tarafından kurulmuş. Hacı Bektaş Veli Hazretlerinin Kerbela'dan geldiği ve Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşunda da önemli işlevleri olduğu söyleniyor.

Rivayete göre, Türk aşiretinin reisi Ertuğrul Gazi, Horasan'dan 400 çadırlık halkıyla Söğüt ve Bilecik yöresine yerleşip devlet kurduğu zaman, sürekli bir ordu yaratmak göreviyle de karşı karşıya gelmişti. Bu adım atıldığında artık oğlu Osman padişahtı. Osman Gazi zamanın tanınmış şahsiyetlerinden Hacı Bektaş'tan orduya isim vermesini istedi. Hacı Bektaş yeni oluşturulan askeri birliğe **Yeniçeri** adını verdi ve ordu için bir sancak da sundu. İşte bu yeni sancakta kırmızı zemin üzerinde bir hilal bulunuyordu.

Zaman içinde yeniçeriler Avrupa'nın en disiplinli ve güçlü piyadeleri haline geldiler. Padişahın iktidarının da en önemli güvencesiydiler. Ama tam da bu özellikleri nedeniyle ileriki dönemlerde olması gerektiğinden daha önemli pozisyonlara sahip oldular, istemedikleri padişahlara karşı isyan edip, onları görevlerinden alıp, yerlerine kendi istediklerini tahta geçirebilecek kadar güce sahip oldular. Osmanlı tarihinde yeniçeriler tarafından öldürülen çok padişah vardır. Sonuçta kendi sonlarını hazırladılar; 1826'da Sultan II. Mahmud onları yok etmeyi başardı. Bu, çok insanın hayatını yitirmesine de neden oldu. Sadece İstanbul'un Atmeydanı'nda 2 bin yeniçeri öldürüldü.

İşte Jokai'nin *Yeniçerilerin Son Günleri* adlı romanı bu olayın hikâyesidir.

Hacı Bektaş tarafından kurulan tarikat, kuruluşunun üzerinden yüzyıllar geçmiş olmasına rağmen hâlâ ayakta ve faaliyetlerine devam ediyor. Bu tarikata dahil olanlar Şiilere çok benziyorlar. Bunun nedeni belki de tarikat kurucunun İran'a yakın topraklardan göç etmiş olmasıdır.

Bektaşiler arasında son zamanlarda Arnavutluk'tan gelen müridler önemli bir orana sahip olmaya başladılar. Hacı Bektaş Tekkesi'nde ziyaretimiz sırasında da, doğru dürüst Türkçe bilmeyen çok sayıda Arnavut Bektaşiyle karşılaşıyoruz. Bektaşiler Kızılırmak boyunca, Sıvas'ta, Musul'da, Girit adasında ağırlıklı olarak, ama imparatorluk eyaletlerinin tümünde örgütlenmiş durumdalar.

İnançları son derece açık görüşlü; Ramazan ayında oruç tutmuyorlar, kadınlar sokakta yüzlerini kapatmıyorlar, gerektiğinde erkeklerle de konuşuyorlar. Ama ahlaki değerlere son derece bağlılar, monogam evlilikleri tercih ediyorlar. Evlenmeme yemini eden Bektaşi dervişleri son derece kültürlü insanlar, tarımla ve çevrelerine yardım faaliyetleriyle uğraşıyorlar.

Bektaşiler Hacı Bektaş'ın soyundan gelenler arasından çıkan liderlerine "çelebi" sıfatıyla hitap ediyorlar.

Dervişler çok disiplinli bir hayat sürdürüyorlar. Aralarında net bir işbölümü var. Kiminin işi yemek yapmak, kimi bahçeyle, kimi temizlikle vb uğraşıyor. Şarap içmekten çekinmedikleri için, aralarında mahzen sorumlusu bile var. Üzerinde evlenme yasağı olmayan çelebi, ailesiyle birlikte büyük ve süslü konağında yaşıyor. Görevi bütün dervişleri denetlemek.

Tekke ve çelebi büyük bir servete sahip. Her şeyden önce geniş bir arazileri var. Bunun dışında tarikat üyelerinden gelen hediye ve bağışlar önemli bir yekûn tutuyor.

Kasabaya vardığımızda ne yazık ki çelebinin şehir dışında olduğunu öğrendik. Ailesiyle birlikte 2-3 saatlik mesafedeki bağında dinlenmekteymiş. Böylece çok ilginç olacağını düşündüğümüz ve beklediğimiz buluşma gerçekleşmedi, ama konakta muhteşem bir odada konuk edildik. Yemekte pirinç çorbası, koyun kebabı, yağda pişirilen bir tür yumurta yemeği, kabak dolması, pilav ve yoğurt sunuldu.

Ertesi gün de çelebiyi göremedik, ama Hacı Bektaş Veli'nin bakımlı türbesini ziyaret ettik. Dervişlerin lideri düzenli bahçenin ortasındaki türbenin kapısını büyük bir anahtarla açtı. Dervişin sessiz adımlarını takip ederek binaya giriyoruz: Büyük bir salondayız. Kubbe altındaki bu bölü-

me bağlanan daha küçük bölmelerin olduğunu fark ediyoruz. Süslü ve kaplamalı bir kapının arkasındaki bölmede büyük dervişin ipeklerle ve pars kürküyle kaplı mezarı bulunuyor. Yerdeki kalın halılar ayak seslerini tümüyle yutuyor. Bina içinde hiç ses çıkarmadan dolaşıyoruz. Ana kubbedeki esrarlı pencerelerden içeri süzülen ışık insanın ruhuna huzur veriyor. Kubbeye bağlı büyük avizeler yukarıdan sarkıtılmış, duvarlarda rokoko türü süslemeler ve Kuran'dan alıntıların olduğu çerçeveler görüyoruz. Bir yerlerden içeri süzülen ışık tam mezarın üzerinde altın renkli haleler yaratıyor. Hıristiyan dünyasının herhangi bir abidesinin, gizemli atmosferiyle, binanın oluşturulmasındaki uyumla insan ruhuna bozkırın ortasındaki bu sıradan İslam büyüğünün mezar anıtından daha büyük bir etki yapabileceğini sanmıyorum.

Hacı Bektaş gerçekten de sıradan bir çobanmış. Çocukluk yıllarında koyunlarını otlattığı, köy yakınlarındaki Beştaş yöresi onun anısını taşıyor. Anlatılan efsane orayla ilgilidir:

Tanrının sevgili kulu olan Bektaş, köyün sürüsünü otlatır, onlara gözcülük eder. Bir keresinde bir kurt koyunlardan birini kapar. Bektaş köye döndüğünde olayı anlatır, ama koyunun sahibi olan yaşlı kadın Bektaş'a inanmaz, onu koyunu satmakla ve yalan söylemekle suçlar. Bektaş ise ısrarla söylediklerinin doğru olduğunu savunur ve olaya tanıklarının da olduğunu söyler. Sonunda bütün köy halkı olayın gerçekleştiği yere giderler. Bektaş yüzünü dağlara çevirerek haykırır:

- Gelin, doğru söylediğime dair tanıklık edin!

Ve çevredeki dağlardan aynı anda beş kaya yuvarlanmaya başlar! Hepsi aynı yöne doğru, köy halkının toplandığı meydana doğru gelir ve insanların önünde dururlar. Halk işte o günden sonra Bektaş'ı ermiş olarak görmeye başlar. Bu beş taş hâlâ orada duruyor. Hatta tam ortasından fışkıran kaynak bir çeşme haline getirilmiş.

Tekkedeki beyaz fesli dervişler bizi güleryüzle karşılıyorlar. Evlerini, tertemiz mutfaklarını, çok ünlü, muazzam büyüklükteki **kara** kazanlarını gösteriyorlar. Bu kazanı yılda bir kez kullanıyor, **Aşure Bayramı** geldiğinde aşure çorbası pişiriyorlar. Bu bayramda 10-15 günlük yoldan insanlar geliyor. Toplanan 3-4 bin kişi insanın ruhuna ve bedenine iyi gelen bu çorbadan içmek için sıraya giriyor. Bayram sırasında 15 gün gece gündüz bu kazan kaynıyor, çorba pişiriliyor.

Sokakta evin yanında oturuyor ve çevremizde bizi seyreden insanlar arasında salam ve armuttan oluşan yemeğimizi yiyoruz. Saat 2 civarında

yola çıkacağız. Buradan Kırşehir'e giden iki farklı yol var. Bunlardan biri, sadece kışın kullandıkları, şose yol dedikleri normal yol; diğeri ise yazın kullandıkları, kırların ortasından giden doğal yol. Biz ikincisini kullanmaya karar veriyoruz, çünkü daha kısa.

Öğleden sonra 5 civarında, 3-4 kilometre uzaklıkta Tepesifelik Köyü'nün evleri beliriyor. Köpekli Dağı'nın parlak, kireçli bir topraktan oluştuğunu sandığımız eteklerinde İneç Köyü'nün kulübeleri görünüyor. 5.30'da Gölaşar gölü kıyısına ulaşıyoruz. Göl kenarındaki kavak ağaçlarının hışırtıları, çıplak bozkırların sessizliğine alışmış kulaklarımızda garip bir etki bırakıyor. Güneş batarken Kırşehir kentinin etrafındaki bahçeliklere ulaşıyoruz. Yeşillik hoş bir serinlik yaratıyor. Bu şehre boşuna "**havası güzel, suyu güzel**" dememişler. Gerçekten de yeşillikler arasındaki kentin havası, çıplak bozkırın ve dağların boğucu sıcağının ardından yolcuya ilaç gibi geliyor.

ON İKİNCİ BÖLÜM

KIRŞEHİR'DE
25-26 Ağustos

Aşağı şehirde, güzel, temiz, duvarları badanalı bir handa kendimize yer buluyoruz. Akşam tahtakurusu da yok ve bu da mucize gibi bir şey. Akşam ahçıda karnımızı doyuruyor ve arkasından karpuz satın alıp odamıza gidiyoruz. Karpuz kabuklarını pencereden fırlatıyoruz. Doğu insanının rahatı bu! Çöpler, kirli sular pencereden olduğu gibi boca ediliyor! Bir keresinde aşağıdan geçen birinin neredeyse üzerine çöpler dökülürken, adamcağızın elinden "**Bak! bak!**" deyip yürümekten başka bir şey gelmedi. Ne yapabilir ki, sonuçta o da evinde pencereyi aynı amaçla kullanıyor.

Ayrıca hanlarda yıkanma leğeni yok. Türkler böyle şey kullanmıyorlar. Yolcu istiyorsa, yanında taşımak zorunda. Burada el yüz yıkamak için hep iki kişi gerekiyor: Biri elini yüzünü yıkarken, diğeri de, uzun burunlu bir kaptan onun eline su döküyor. Koridorun tırabzanlı kısmında dışarıya doğru ve eğimli olarak uzanan bir tahta monte edilmiş. El yüz yıkama işlemi bu tahtanın üzerinde gerçekleştiriliyor. Tabii eğer bu sırada alt kattan biri geçerse, biraz ıslanmadan geçmesi mümkün değil!

Ertesi günümüzü dinlenmeye ve alışverişe ayırıyoruz. Kırşehir halıcılığıyla ünlü. Şehirdeki toplam 4 bin hanenin yarısında halı tezgâhları kurulmuş. Halı fiyatları oldukça düşük, çünkü bu kentte savaş nedeniyle ticaret durmuş. Ama ne yazık ki Kırşehir halıları göz zevkimize daha az hitap ediyor. Renkleri çok cırlak, motifleri kaba saba. Büyük **orta halısı** da yok. **Sedir halıları** veya **seccadeler** bulunuyor.

Tarihi çok eskilere uzanan bu kent antik çağda Mocissus, daha sonraları ise Justinianopolis adını taşıyordu. Böylesine tarihi bir kentte, tarihi bir özellik taşıyan, çok dikkat çeken hiçbir yapıyla karşılaşamıyoruz. Küçük tepenin üzerindeki kale bugün lise olarak kullanılıyor. Konak ve kentin Ermeni mahallesi şık ve düzenli yapılardan oluşuyor. Kentin basit camisi de Selçuklulardan kalma.

Öğleden sonra dinleniyoruz. Birden dayanılmaz, kulakları tırmalayan bir gıcırtı sesiyle yerlerimizden fırlıyoruz. Sokakta tahıl taşıyan kağnılar geçiyor. Bu kağnılar, tahta dingilin iki tahta tekerleğe bağlanmasıyla oluşan, üzerinde kaba saba bir yük kısmı bulunan, bir taşıma aracı. Hayatları boyunca tekerleklerine yağ sürülmediği belli olan kağnılardan çıkan ruh parçalayıcı sese dayanabilmek çok zor.

Öğleden sonra resmi daireleri ziyaret ediyoruz, akşama yine sokaktaki ahçıdayız. Oturduğumuz masa, aslında kocaman bir ambalaj sandığı. Çırak biz otururken gözümüzün önünde masayı tozuta tozuta siliyor. Yüzü sivilceler içindeki, tilki bakışlı çırağın saçları enseden yukarıya doğru kazınmış, ama başının diğer yerlerinde uzun. Hamarat hareketlerle su getiriyor, tabak, kaşık koyuyor masaya. Sipariş veriyoruz. Daha yanımızda, masanın yanında dikilirken, durduğu yerden ateşin yanındaki ahçıya doğru haykırıyor:

- **Fasulyee biir, bamyaa biir...**

Sesi öylesine yüksek perdeden çıkıyor ki, kulak zarlarımızın patlayacağını hissediyoruz! Bu arada 8-10 sokak köpeği çevremizde mevzilendi ve kemik beklemeye başladı bile. Bu köpeklere ya kemik vereceksiniz, ya da tekmeyle kovalayacaksınız, âdet böyle! Sonunda bizden her ikisini de alıyorlar. Böylesi kalabalık yemekler o kadar neşeli ve o kadar hoş bir atmosferde geçiyor ki, insan ister istemez radyolu, otomobilli yaşlı Avrupa'ya da tavsiye etmek istiyor.

Yemekten sonra yaşlı lise müdürünü ziyaret ediyorum. Subaylar, okul öğretmenleri hep bir arada. Hoş sohbet ediyoruz. Türk-Macar dostluğundan, ortak sorunlarımızdan bahsediyoruz. Hepsi, çocuklarını, tanıdıklarını ve akrabalarını Budapeşte'ye öğrenci olarak göndermek istediklerini belirtiyorlar.

Gece hana doğru giderken yine çarşıdan geçiyorum. Ufacık kulübelerde terzilerin makineleri hâlâ çalışmaya devam ediyor. Terzi, makinesinin arkasında iki büklüm iş peşinde:

- **Bayramlar geliyor!** diyor. O zamana kadar işleri bitirmem lazım.

Bu gelen bayram Şeker Bayramı. Ramazanın sonunda başlayan ve üç gün süren bu bayramda insanlar birbirlerini ziyaret ediyor, hediyeler veriyor ve bol bol da ziyafetler çekiyorlar. Ramazan ayının uzun süren oruçlarının ardından bu bayram bir ödül gibi.

ON ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KIRŞEHİR'DEN ANKARA'YA
26-30 Ağustos

Ertesi sabah hanın avlusunda yola çıkıyoruz. Hava kapalı ve her an yağmur başlayabilir. Dağlık bir arazideyiz ve Ağustos sonu da yaklaştı. Artık bu yörede bu mevsimde havalar iyice soğuyor.

Kentin geniş bir araziye yayılan kıyı bahçelerini terk edinceye kadar bir saat geçiyor. Bazen kuzeybatı yönünde ilerleyen şose yolu takip ediyor, bazen yoldan sapıyor, bazen geri dönüyoruz. Bizim kırlardan giden yol tepeleri ve dağları kestirmeden aşıyor. 10 civarında Cemel Köyü'ne ulaşıyoruz.

Tarlalarda buğdaylar hâlâ biçilmemiş. Neden? diye soruyorum:

- Beyim, bu işleri yapacak adam kalmadı! Her haneden bir erkek cepheye sevk edildi. Bazen aynı haneden baba da oğlu da savaşta! Kimi öldü, kimi hastane köşelerinde sürünüyor, kimi de Meriç Nehri civarında siperlerde düşman gözlüyor!

Bu amansız savaş öncelikle Türkleri zor durumda bırakıyor. Çünkü Rum ve Ermeniler genellikle askerlik zorunluluğundan bir yolunu bulup kurtuluyorlar.

Buzluk ve Köserlik dağlarının arasındaki geniş ve kurak bir vadi boyunca ilerliyoruz. Monoton bir yolculuğun ardından 1.30 civarında Sofular Köyü'nde bir mola veriyoruz. Dağların arasında elipse benzeyen bir ovanın batı ucunda kurulmuş bu köy. Dağların eteklerinde bir dizi köy daha var: Bunlardan bazıları Temirli, Kurancılı, İsahocalı vb.

Akşama doğru çok büyük bir düzlük olan Kaman Ovası'na ulaşıyoruz. Ovanın bir ucunda yolun sonunda Kaman kasabası var. Kasabaya girmiyor, hemen girişteki kırık dökük hana yerleşiyoruz. İki yaşlı hancı pek müşteri isteyen havada değil; yavaş yavaş odamızı gösteriyorlar. Bu oda aynı zamanda hanın mutfağı. Kahve, mısır ve çay pişirmeye gece yarısı bile odamıza geliyorlar.

Güneş batarken birden hanın havası değişiyor; ıssızlık ve terk edilmişlik, yerini harekete ve canlılığa bırakıyor. Önce koyun sürüleri geliyor. Bahçeye serilen halıların üzerinde uzanmış dinlenirken, etrafta başımızın çevresinde yeri koklayan koyunlar çoğalmaya başlıyor. Arkasından inek sürüleri ve en sonra da hindi sürüleri geliyor. Ardından Ankara pazarına tiftik satmaya giden Tatar kafilesinin arabaları avluya giriyor. Çevrede olup bitenleri izliyor ve ardından közde pişmiş mısır ve çikolatadan ibaret akşam yemeğimizi yiyoruz. Saat 8'e geliyor. Artık yatma zamanı.

Odamıza çekildiğimizde dışardan arabacımız Yani'nin Tatarlarla uzun uzun tartıştığını duyuyoruz. Siyaset tartışılıyor! Alçak sesle konuşmalarına rağmen **Almanya, İngiltere, Fransa** üzerine konuşulduğunu fark ediyoruz. Anadolu bozkırlarında kuş uçmaz kervan geçmez topraklardaki yıkık bir handa, yıldızlardan başka aydınlatıcısı olmayan şu binada insanlar dünyanın sorunlarını ne kadar da kolay çözüyorlar!

Sabah erken ayaktayız. Giyinmeye çalışırken defalarca kafamızı tavana çarpıyoruz. Hancı hoş bir sürpriz yapıyor ve oda masrafı olarak bir mecidiye istiyor. Tabii, hemen biz yarısını öneriyoruz. Derhal kabul ediyor, yere kadar eğilerek şükran duygularını dile getiriyor:

- Eksik olmayın efendim, Allaha emanet olun!

Kahvaltıda yine mısır ve çikolata yiyoruz. 6.30'da da arabamız gürültüyle hanı terk ediyor. Hiç yön değiştirmeden kuzeybatı yönünde ilerliyoruz. Tarlalar, nadasa bırakılmış boş topraklar ve tepeler arasından saat 9'a kadar ilerliyor ve Ömer Köyü yakınlarından geçiyoruz. 9.30'da solumuzda Hacı Araslı Köyü'nün harabe halindeki evlerini görüyoruz. 10'da Karakaya Köyü'nün 10-15 hanelik bir bölümünden geçiyoruz. Sonra uzun bir süre köyle karşılaşmıyor ve 12.30'da Çelebi Dağı eteklerinde Kara Hacılı köyü beliriyor. Daha batıda ise Kavak Nahiyesi bulunuyor. Yolun solunda Beyrek Dağı'mn volkanik yükseltilerinin başladığı yerde de Müsellim Köyü'nü görüyoruz. Saat 1 sularında Çiftlik Köyü'nü geçiyor ve Kızılırmak'ın bir ara koluyla karşılaşıyoruz. Nihayet saat 2'de çok dağınık bir arazide kurulu İdebeli Köyü'nde biraz mola veriyoruz. Köyde bağcılık ve meyvecilik son derece yaygın. Köylülerden biri bizi bağına davet ediyor.

Artık Kapadokya topraklarından antik Galatia'ya geçmek üzereyiz. Bu toprakların en eski halkı Galatlar idi. Kelta halklarının bir kolu olan bu halk Frankonya'nın antik dönemlerdeki halkı olan Gal halkının doğuya yönelmiş koluydu ve üç ana boydan oluşuyordu: Tolistobag, Tektosag ve

Trokmi. Bu kavimler Sangarius (Sakarya) ve Halys (Kızılırmak) nehirleri arasındaki topraklarda Galatia devletini kurmuşlardı. Antonius Mithridates ve Dehoratus döneminde Roma'ya karşı direnmeye çalıştılar, ama boşuna! MÖ 24 yılında ülkeleri Roma vilayeti haline geldi. Hıristiyanlık düşüncesi kültürel düzeyi yüksek olan bu halk arasında hızla yaygınlaştı. Çok tanrılı dinlerden kalan bazı inançlara karşı Havarilerden Paul Efes'ten Galatlara bir mektup gönderdi. İşte bu mektup kutsal kitabın önemli bir bölümünü oluşturur. Yüzyıllardır süren savaşlar sonunda bu halk kendi dilini, kültürünü ve geleneklerini tamamen kaybetti ve tarih içinde bir zamanlarki varlığı şimdi artık sadece tarih bilimi açısından önemli hale geldi.

İdebeli'de bizi misafir eden köylü aslında Köprüköyü'nde oturduğunu, sadece yaz aylarında bağ ve meyve bahçesiyle uğraşmak için İdebeli'ye geldiğini söylüyor. Üzüm ve meyve ikram ederken, bir yandan da ürkütücü hırsızlık hikâyeleri anlatıyor; birkaç gün önce Kırşehir'de bir camiden halıların çalındığını, üç gün sonra da Ankara'daki pazarda mal satan bir gencin İdebeli'ye dönerken Elmadağ'da yolunun kesilip öldürüldüğünü, haydutların her şeyi alıp götürdüklerini söylüyor. Bir yandan da tavsiyelerde bulunuyor:

- Siz iyisi mi, Mösyö, tüfenklerinizi ve tabancalarınızı hazır tutun!

Eh, bu kadar hikâyenin ve tavsiyenin ardından elbette biz de sandıklarımızın diplerinden ölüm araçlarımızı çıkarmaktan başka bir şey yapamazdık. Silahlarımızı kuşanınca öylesine savaşkan bir görüntümüz oldu ki, görenler haklı olarak bizi haydut sanabilirler!

Ricamız üzerine bizi konuk eden köylü evini de gösterdi. Küçük ev bir göz odadan ibaret. Duvarda elekler, boy boy tencereler, kaşıklar çivilere takılmış. Altında bir köşede bir tulum içinde yoğurt ve yanında teneke işlemeli bir sandık duruyor. Ama evin en gururla gösterilen köşesi, tertemiz çarşaf ve yorganların istif edildiği ve üzerine de bir Kürt kilimi serilerek düzenlenen yerdi. Bu kilimler hem renk ve desen, hem de kalite olarak Torontal kilimlerine şaşırtıcı bir biçimde benziyor. Birkaç tas, boyalı tabaklar ve küçük bir **iskemlenin** dışında evde başka eşya da yok. Masa ve karyola bu evlerde bulunmuyor.

Tilki köyünü geçtikten sonra 6.15'te Kızılırmak'ın su seviyesi düşük koluna ulaşıyoruz. Burada ilginç değirmenler çıkıyor karşımıza. Bu değirmenlerin duvarları kalınca bir hasırdan oluşuyor. Nehrin yatağına dikilmiş direkler üzerinde inşa edilmişler. En kıyıda bulunan, taştan bir temele oturtulmuş. Suyun akışı, direkler arasındaki 3-4 büyük tekerleği

çeviriyor, bu hareket ise küçük ara tekerlekler yardımıyla bir öğütme mekanizmasını harekete geçiriyor. Bir buçuk insan boyundaki dar değirmenin herhalde yüzyıllardır değişmeyen bir işleyiş biçimi var.

Yoldaki son virajın ardından ansızın nehrin üzerindeki görkemli asimetrik taş köprü karşımıza çıkıyor. Müslüm Dağı'nın kayalıklarının nehri daralttığı, bu nedenle de küçülen yatakta suların hırçınlaştığı bir bölümde, yeşile çalan kayalıklar üzerinde eğri, ama son derece sağlam görünen büyük bir köprü inşa edilmiş. Köprü bir büyük ve 11 küçük kemerden oluşuyor. Her bir kemerin biçimi, eğimi ve açısı farklı. Biri şişman ve yayvan, diğeri, dar ve küçük, bir başkası tek, yine bir başkası ikili, sonuçta biri diğerine benzemiyor. Bu köprüyü inşa edenin, önce kâğıt üzerinde plan yapmadığı açıkça belli oluyor.

Köprünün karşı yakadaki ayağında, kafası parçalanmış ve biçimsiz bir Roma aslan heykeli kimbilir ne zamandır bu nehrin akışını seyrediyor! Aslanın sırtına yüzyılların yağmur damlaları oyuklar kazmış. Bu aslan konuşabilse tarihin ne kadar çok bilinmeyenine tanıklık edebilir! Hellenlere karşı Krozüs ordusuyla birlikte, antik dönemde de Ankyra (Ankara) ve Mazaka'yı (Kayseri) birbirine bağlayan bu en önemli yoldan geçmişti. Hindistan'ın ve Persler ülkesinin masalsı zenginlikteki hazinelerini taşıyan konvoylar, duvarlarla korunan Byzantion'a bu güzergâhtan götürüldü. Arka arkaya gelen çağlar, Büyük İskender'in muzaffer ordularını, Bizans imparatorlarının faaliyetlerini, Türklerin ve Tatarların acılar yaratan seferlerini, sessiz ve sakin tarım dönemlerini getirdi. Kısa bir süre sonra yöreye ulaşacak olan aksıran tıksıran buharlı lokomotiflerin gürültüsü ise bu kıyılarda balık avlayan kuşların sevdiği sakinliğin sonu demek olacak. Binlerce yıl boyunca bu topraklarda iktidar ve sefalet, yıkım ve refah birbirini izledi. Tarihin durmaksızın dönen tekerlekleri, bu yöreye halkları, imparatorlukları getirdi, değiştirdi. Ve bu taştan aslan, kıpırtısız gözleriyle tüm bunları dikkatle izliyor ve kalın dudakları arasından tek bir yorumda bile bulunmuyor.

"Zenginlik, saltanat, düzen, rütbe ve görkemli iş
Bak, artık yok, hepsi buhar olup gitmiş!"

Antik köprüyü geçiyor ve karşı kıyıdaki handa gece kalmaya karar veriyoruz.

Sabah 6.45'te tekrar ayaktayız. Bizi Ankara'ya götürecek yol iki ayrı güzergâh üzerinden gidiyor. Biz daha uzun olan, ama güvenli ve daha iyi koşullarda olduğu söylenen Binam Boğazı'nı tercih ediyoruz. Yol nehrin

vadisinden dik bir yokuşla yukarı tırmanıyor. Büyük bir terasa ulaştığımızda etrafı büyük dağlarla çevrili bir ovada buluyoruz kendimizi. Dağlar, çok sık olmasa da ağaçlı. Sonra yol bir yukarı, bir aşağı eğim kazanarak, engebeli ve düzensiz bir arazide saatlerce sürüyor. Batıda Küre Dağlarının 1800 metre yükseklikteki doruklarını görüyoruz. Bu dağların eteklerinde, uzaklarda gördüğümüz köyün Alibeyin köyü olduğunu öğreniyoruz. Daha sonra da Küçük ve Büyük Boyalık ve Seçlan köyleri çıkıyor karşımıza. Öğleye doğru Küre Dağlarının arasındaki büyük geçite ulaşıyoruz. Yılankavi bir yolda tırmanıyoruz. Yabani bitkilerin ve çalılıkların, hızlı akan kaynakların arasından derin uçurumlar yolun dönemeçli iki yakasında vadiye doğru uzanıyor. Güneş artık neredeyse tam başımızın üzerinde ve yakıcı sıcak yolda bizden başka canlı yok.

Jandarmamız şunları söylüyor:

- Bu, ünlü Kalankaldı Boğazı'dır. Çok dikkat etmemiz lazım. Mesafe çok uzun ve yol da çok dik olduğundan, atların kesinlikle durmamasına özen göstereceğiz. Çünkü bir kere durduk mu, atları bir daha harekete geçiremezsiniz!

Saat 1'de yokuşun en son noktasına ulaşıyoruz. Karşımıza çıkan manzara nefes kesici. Arabamızı, döne döne inen normal yoldan gönderiyor ve biz, artık kuru bir dere olan Acıkuyu Deresi'nin açtığı yatağı kullanarak yolu kısaltıyoruz.

Acıkuyu Deresi'nin yatağının her iki yakası ılgın çiçeğiyle kaplı. Bu bitkinin dallarından elde edilen kaliteli boya bir zamanlar yün boyamada kullanılırdı.

Bu civarda yerleşim yerlerinin az olduğu dikkatimizi çekiyor. Çok uzaklara kadar görebildiğimiz halde, evler, köyler, tarım yapılan araziler gözümüze çarpmıyor. Uzaklarda bir iki çadır kurulduğunu fark ediyoruz. Nihayet 5 civarında deniz seviyesinden 940 metre yükseklikteki Tol Köyü'yle karşılaşıyoruz. Akşama doğru da, birkaç sene önce yapıldığı söylenen Yeni Han'ın önündeyiz.

Yöreye tamamen barış hâkim gibi görülmesine rağmen, haydutlarıyla ünlü Elmadağ yakınlarında olduğumuzu hissediyoruz. Arabamız arkamızdan yavaş yavaş ilerlerken, biz, saçı sakalına karışmış, toz içinde silah kuşanmış yolcular olarak hana yaklaştığımızda, hancı da elinde tüfekle çıkıyor. Tabii, daha sonra kuş vurmak için silahla çıktığını söylüyor, ama burada bu saatte kuş ne gezer? Hancı bizim haydut olmadığımızdan ve evine barkına zarar vermeyeceğimizden emin olduktan sonra kuşları unutup paslı tüfeğini kaldırıyor.

- Yiyecek ne var? oldu ilk sorumuz.
- Yumurta.
- Başka bir şey yok mu?
- Yok.
- O zaman sahanda yumurta yapalım!

Ama yumurta yapacak sahan da olmadığından, bir tabakta yumurtaları pişiriyor ve bu arada hancının kimbilir kaç aydır tulumda bekleyen ve artık acı acı kokan yağından kullanıyoruz. Mutfaktaki isli masanın çevresinde, sabahtan beri biriken Tatar arabacılarla, Kürt kervancilarla Türk yolcularla sohbet etmeye başlıyoruz. Sohbet hemen haydut hikâyelerine dönüyor. O zamanlar bu yörede hırsızlık ve eşkıyalık ender görülen olaylar değildi. Ama yol kesen serseriler sadece yerlilerin ceplerini boşaltıyorlardı. Şapkalılara, yani yabancılara dokunmuyorlardı; çünkü onların silahsız gezmediklerini, dolayısıyla şakaya gelmediklerini iyi biliyorlardı.

Yani bir anısını anlatmaya başladı:

- Bundan yedi yıl kadar önceydi. Beyşehir Gölü civarında ünlü bir çete dağlarda barınıyordu. Bu çetenin reisi de, hâlâ kahramanlıkları anlatılan Osman Efendi'ydi. Dertli Abdullah, Derviş Ahmet ve adı bilinmeyen üç kişi daha vardı çetede. Bölgeyi korku ve dehşet altında tutuyorlardı. Tek bir panayır gününde yol keserek 250 kişiyi birden soydukları bilinir. İşte bu ünlü soygunda kurbanlardan biri de bendim. Her şeyimizi aldılar, sonra da pantolonlarımız ve kemerlerimizle bizleri ağaçlara bağladılar. Ağzımızı da paçavralarla tıkadılar ve kayboldular. Öylece bağlı olarak bütün geceyi orada geçirdik. Sonunda sabah jandarmalar bizi gördüler ve kurtardılar.

İki hafta sonra yine o tarafa düştü yolum. Osman Efendi ise yine yakaladı!

- Sen yine benim karşıma çıkmaya nasıl cesaret edersin, diye kükredi.
- Ben yolcuyum, efendim, yolum ne tarafa götürürse, o tarafa giderim, diye yanıtladım.
- O zaman tanı bakalım benim mavzerimin kurşununu! diyerek beni bir ağacın dibine gönderdi.

Ben de sakince gösterdiği yere gittim.

- Ellerini kaldır!

Kaldırdım. Silahı kolunun altına dayayıp bana nişan almaya başladı. Ben ise ona bakıyordum. Yalvarmadan, titremeden ona bakıyordum.

Uzun uzun nişan aldı. Yüreğim çarpıntı içindeydi, kan beynime vurmuştu; ama bunları belli etmenin ne yararı olacaktı? Ayakta durmaya çalışarak onu gözlüyor, gözümü bile kırpmamaya çalışıyordum. Sonunda silahını indirdi.

- Bana bak **herif**, sen erkekmişsin! Yazık olur seni vurursam. Gel bakalım. Senle biraz konuşalım.

Gittim yanına oturdum. İki dürüst insan gibi dereden tepeden sohbet ettik. Sonunda bana 20 altın vererek Konya pazarından onun için eyer, silah ve 600 fişek almamı istedi; tabii bol bol da bahşiş vermeyi ihmal etmedi. Dediklerini satın aldım. Üçüncü gün malı Keklik Pınarı adı verilen bir pınar yakınlarında teslim ettim. Jandarmaya haber vermek aklımdan bile geçmedi, çünkü Osman Efendi'nin öfkesi yedi sülalemi mahvetmeye bile yeterdi! Yine bana çok büyük bir bahşiş verdi ve o günden sonra da onunla dost olduk. Çok kere ona silah ve fişek götürdüm.

Osman Efendi ise böylece silah ve fişek darlığı çekmediğinden soygun üstüne soygun yaptı. Ama elde ettiği paralardan sürekli yoksullara da dağıttı. Peşindeki jandarmalarla çatıştı çoğu kez, ama kayıp veren hep jandarma oldu. Sonunda başına ödül koydular ve bir yakınının evinde kıstırdılar.

Ama idam etmediler. İdam etmeye vakit kalmadan hapishanede bir jandarma tarafından dövülerek katledildi. Kan davasıydı bu; jandarma bir yakınının eşkıya tarafından öldürüldüğünü söylüyordu. Jandarma mahkemeye de çıkarıldı. Duruşmasında sanık elindeki sopayı yere atarken Osman Efendi'nin başına çarptığını, öyle öldüğünü söyledi ve beraat etti.

Hey efendim, diye bana döndü Yani, ben sana neler neler anlatabilirim daha. Bir keresinde Konya'da binbaşının karısını kaçırarak 60 okka altın fidye aldı. Bir başka seferinde 12 jandarma erini tek başına öldürdü... Ama bunları Ankara'ya gidince anlatacağım: Sen bana konyak alacaksın, ben bir köşede demlenip anlatırken, öbür köşede de sen şimdi yaptığın gibi notlarını alacaksın. Amma şimdi ruhsatınla atlara bakmaya gidiyorum, haydi eyvallah![28]

---

28 Bu tür olaylar Osmanlı tarihinde çok görülmüştür. XIX. yüzyıl ortalarında Madame Branzeau'yı kaçıran eşkıya (kahraman) Georgi'ye, Fransa elçiliğinin sert tepkisi üzerine sultan kendi hazinesinden 10 bin altın vererek kadını kurtarmak zorunda kalmıştır. Hacı İstavroz, Le Roi des Montagnes, Lefteri, Mehmet Pehlivan, Ferhat gibi isyankâr eşkıyaların anıları hâlâ efsane olarak dilden dile anlatılır. Hacı İstavroz'un hayatı Lehar tarafından operet yapılmıştır.

Sabah gökyüzü daha yeni ışımaya başlarken at sırtındayız ve yola çıkmaya hazırız. Akşama Ankara'ya ancak böyle ulaşabileceğimizi biliyoruz. Yolculuğumuzun son günündeyiz. Akşam Ankara'da bizi bekleyen gazetelerimize kavuşacak, bu kadar zaman içinde, biz bozkırlarda dolaşırken memlekette neler olduğunu öğreneceğiz. Son 50 kilometre heyecan içinde geçecek. Seyahatimize başlarken yanımızda bulunan erzak, bir peksimet ve bir şişe hardal dışında tamamen tükendi. Sabah kahvaltımızda da bunları yiyor ve yola çıkıyoruz. Yeni Han Binarn Boğazı'nın tam girişinde bulunuyor. Boğaz Elmadağ'ın güneyinden ve Kuyrukçuoğlu Dağı'nın da kuzeyinden batıya doğru ilerleyerek 1230 metre yüksekliğe kadar çıkıyor. Bazı noktalarda mükemmel denebilecek yol dağların arasında kıvrılarak ilerliyor. 9'da boğazın öteki ucundaki Binarn Köyü'ne ulaşıyoruz. Daha önce Kaman Han'da, Köprü Köyü Hanı'nda ve Yeni Han'da birlikte gecelediğimiz Tatar arabacılarla bir kez daha karşılaşıyoruz. Birbirimizi selamlıyor ve hızlı atlarımızla onları geçiyoruz. 9.30'da Cahhal Köyü yakınlarındayız. Birden karşımıza dağlar tarafından çevrelenmiş geniş bir ova çıkıyor. Ovanın ortasında Mogan Gölü ve Emir Gölü parıldıyor.

Bu ovada birkaç yol birleştiğinden, yol birden canlanıyor. Artık büyük bir kente yaklaştığımızın en önemli işareti bu. Yolcular, okullu çocuklar, askerler kafileler halinde Ankara'ya doğru ilerliyorlar. Ziller, çanlar ve gürültüler içinde tren yoluna buğday götüren bir deve kervanıyla da karşılaşıyoruz.

Yol Mogan Gölü'nün çıplak kıyısına iyice yaklaşıyor. Gölün civarında binlerce kaplumbağa olduğunu fark ediyoruz. Kuru ve ince başlarını güneşe doğru çeviren bu hayvancıklar atlarımızın sesini duyunca göle doğru hareketleniyorlar. İncesu ve birkaç ufak dere tarafından beslenen gölün kıyısı belki de milyonlarca kurbağa yavrusuyla kaplı. Yaklaştığımızı görünce hepsi birden suya atlıyor ve çıkan yüksek sesten ürken atlarımız şaha kalkıyorlar.

Binlerce leylek, karabatak, martı, pelikan ve diğer su kuşları tarafından işgal edilen gölün geri çekilme halinde olduğu, kıyıdaki söğüt ağaçlarının durumundan anlaşılabiliyor. Ayrıca su bitkilerinden ve sazlıklardan su seviyesinin gölün içinde de fazla yüksek olmadığı görülüyor.

Öğleye doğru gölün öbür kıyısındaki Gölbaşı Hanı'na ulaşıyoruz. Öğle yemeğinde kavun ve kara ekmek yiyoruz. Şimdi artık yolun son etabı başlıyor. Önümüzde artık bir tek zor boğaz kaldı: 1200 metre yükseklik-

teki Köpekli Boğaz. Çıplak ve kayalık dağlar arasından kuzeye doğru kıvrılan yoldan ilerlerken, her virajda Ankara karşımıza çıkacak diye heyecanlanıyoruz. Sonunda 3 civarında boğazın en yüksek noktasında kentin ince minarelerini de içeren manzara ayaklarımızın dibinde uzanıyor; tren yolu, üç ayrı tabaka halinde uzanan dağlar ve Ankara'nın beyaz evlerinin görüntüsü muhteşem.

ON DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ANKARA'DA
30-31 Ağustos

İşte, Doğu ve Batı arasında onca savaşa ve kan dökülmesine neden olan Ankara önümüzde, yüzlerce metre derinde.[29] Bu kenti Frigyalılar kurmuşlardı. Kral Midas tarafından kurulan şehir daha sonraları Galatların başkenti oldu. Ardından MÖ 189'da Manlius Vulso tarafından fethedilerek Romalıların eline geçti. Nero tarafından bölge merkezi haline getirilen Ankara (Ankyra) o dönemde Sebasta adını aldı. Şehir bundan sonraki tarihi boyunca da çok talan ve işgal yaşadı, çünkü doğu batı yollarının kesişme noktasında olması nedeniyle halklar hareketinin ve orduların sürekli uğrak yeri olmaktan kurtulamadı. Palmira Kraliçesi Zenobia tarafından ele geçirilmesinin ardından, önce Horroes zamanında Perslerin, Sofiyan ve Harun el Reşid döneminde de Arapların kenti oldu. Sonra Haçlı orduları ve Selçuklular dönemi yaşandı. Sultan Murad zamanında ise Osmanlılar tarafından fethedildi.

Dünya Savaşı'ndan sonra Yunanlılar Ankara yakınlarına kadar ilerlemeyi başardılar.

Yüksek boğazdan döne döne inen yolu hızla kat etmeye çalışıyoruz. Arkamızda fırtına işareti olan bulutlardan önce kente ulaşmak niyetindeyiz. Üzüm bağları ve bağ evleri arasından geçerek, şehre doğru yaklaşıyoruz. Birden uzaklardan bir tren düdüğü duyuyoruz: Ne kadar ilginç ve tanıdık bir ses! Ben atımı dörtnala kaldırıyor ve Bekir Efendi'nin Hürriyet Oteli adını taşıyan oteline bir an önce ulaşıyorum.

Antik çağlarda Suriye, İran ve Ermenistan'a yönelik ticaret yollarının önemli durağı olan Ankara 1913'te 50 bin nüfusa sahipti. 1892'de inşa edilen tren yolunun son istasyonu Ankara'da bulunuyor. Kayseri, Yozgat

29 Ankara'nın deniz seviyesinden yüksekliği 848 metre, bizim Ankara'yı gördüğümüz boğazın yüksekliği ise 1200 metre.

ve diğer kentlere mal taşıyan kervanlar buradan yola çıkıyor. Bu nedenle Ankara'nın çarşısı çok büyük. Moher adı verilen Ankara yünü, balı, balmumu, meyvesi ve afyonu çok ünlüdür.

Bugün hâlâ eski kale surları içinde yaşayan şehirde 80 civarında cami bulunuyor. Bunlar arasında en ünlüleri Hacı Bayram Camii, Merlihane ve Arslanhane camileri. Demiryolunun inşasından sonra, Ankara vilayetinin de merkezi olan kent hızlı bir büyüme dönemi yaşadı. Ama Amerikan şehirlerine özgü katlanarak büyüme asıl Dünya Savaşı'ndan, Yunanlıları yenerek görkemli bir zaferle çıkan Türkiye Cumhuriyeti başkentinin Ankara'ya taşınmasından sonra gündeme geldi.

Ankara'da dolaşırken antik çağların izlerine de rastlıyorsunuz: İyonlardan bir sütun başı, bir sütun parçası, Bizanslılardan bir kırık aslan heykeli, duvarda eski Yunan bir kitabe her an karşınıza çıkabilir. Agustus döneminden kalma 10 metre yüksekliğindeki sütun ve Hacı Bayram Camii yakınlarındaki Agustus tapınağının kalıntıları Roma ordularının muzaffer kumandanının anısını hâlâ yaşatıyor. Tapınağın altındaki özel bölümde ise imparatorun bizzat kendisi tarafından dikte edilen bir kitabe, dönemin kahramanlıklarını çağımıza taşıyor.

Tepedeki surlar (Akkale) artık harabe halinde. Kalın burçları dökülüyor. Bu burçlardan akşamları Tabakhane suyunun derin kıyılarını içeren vadinin manzarasını hayranlıkla seyredebilirsiniz.

Balık pazarında her türden insan koşuşturuyor. Sırtlarında plastik yağmurluklarıyla Avrupalılar, köşe başında pazarlık kavgası yapan kara bir Afrikalı, diğer yanda Ermeni satıcı, kollarını dirseklerine kadar sıvayıp müşteri çağıran Rum lokantacılar, sarı kaftanlı Arap tüccarlar, boylu poslu Kürt katırcılar, her şey, herkes birbirine karışıyor. Bütün insanlar çarşının o inanılmaz temposu içinde işini bitirmeye, bir şeyleri almaya, satmaya, taşımaya çalışıyor.

- **Güzel karyolaaa, altı mecidiyee.... Altı mecidiye... Haydii...**

Önümüzden bunları bağıran bir tellal geçiyor. Doğuya özgü bu olay işleri çok kolaylaştırıyor. Eğer satılacak bir şeyiniz varsa, tellallara veriyorsunuz. O, çarşıda dolaşarak sizin malınızı satıyor. Tabii en fazla para verene satıyor. Hisse senedi olmayan, ama borsa gibi bir kurum bu!

Birden sırtında bir afiş taşıyan biri çıkıyor karşımıza; genizden gelen bir sesle de bağırıyor, seyircileri akşam "Othello" temsiline çağırıyor.

Anadolu'da Shakespeare oynanıyor!

Ertesi sabah atlarımızı, eyerlerimizi, taşınmaz eşyalarımızı pazarda satıyoruz. Resmi ziyaretlerimizi tamamlayıp arabacımız Yani'yle de vedalaşıyoruz. Yani bize karşı dürüst oldu, görevini hakkıyla yerine getirdi. Üçüncü gün bizi Eskişehir'e doğru götüren trendeyiz.

Dünyanın en güzel kenti, Boğaz kıyısındaki İstanbul'a gidiyoruz.